This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

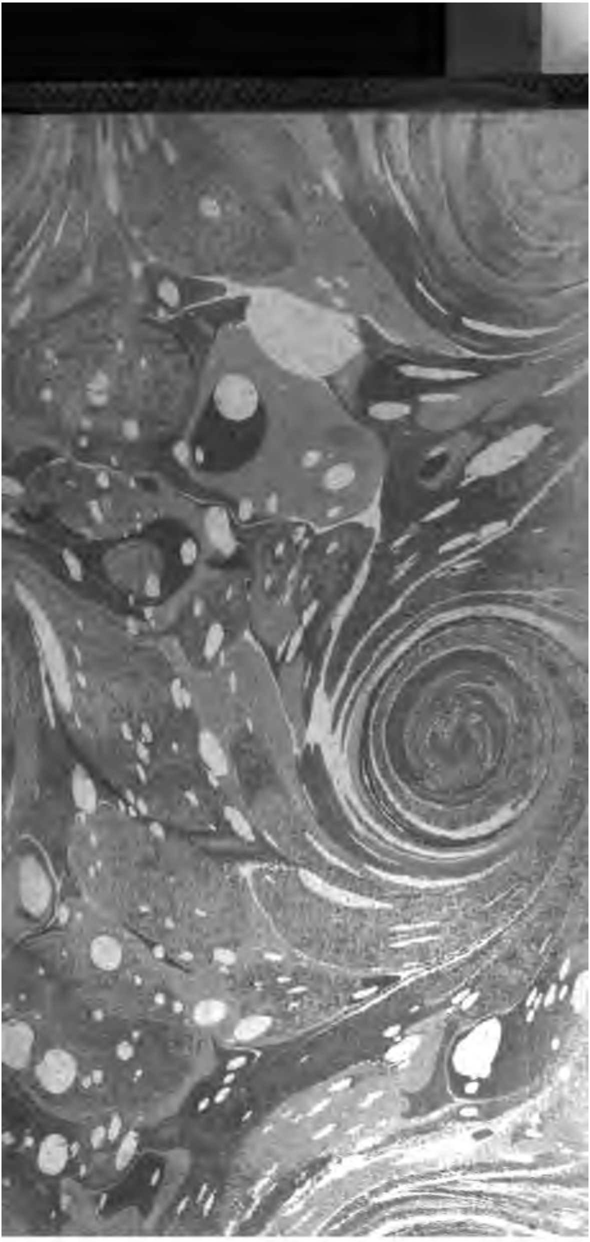
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 468339

878
C7
L197
1768

[redacted]

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.

TOMUS QUINTUS.

HOC VOLUMINE

continentur Orationes

PRO A. CLUENTIO AVITO.
DE LEGE AGRARIA I, II & III.
PRO C. RABIRIO PERD. REO.
IN L. CATILINAM I, II, III, & IV.
PRO L. MURENA.
PRO P. SULLA.
PRO ARCHIA *POETA*.
PRO L. FLACCO.

[redacted]

[redacted]

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recenſuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS QUINTUS.

PARIS

Apud { SAILLAN
DES
BAR

M

John S. Lawrence Estate
9+
3-31-1925

PRO

A. CLUENTIO AVITO.

ORATIO DECIMA QUARTA.

Anno urbis 687. Ciceronis 41. Æmilio & Volcatio coſſ. A. Cluentius Avitus, eques Romanus, e municipio Larinate, accuſatus eſt ab Oppianici filio, & a T. Attio Piſaurensi, quos accuſatores filio compararat Sassia mater, improbi ingenii, & libidinis effrenatæ mulier. Veneno ſuſtuliſſe quum alios nonnullos, tum Oppianicum, vitricum ſuum, arguebatur Cluentius. Hunc Cicero, qui hoc anno pr[illegible], defendit apud collegam ſu[illegible] Voconium Naſonem, qui que[illegible] [illegible]neficiis. Sed antequam [illegible] [illegible]rimen veniat, Clu[illegible] [illegible]

oratione de falſa infamia purgat. Quum enim Oppianicus ante annos octo a Cluentio accuſatus & condemnatus eſſet, defenſor ejus, L. Quintius tribunus plebis, rem in invidiam adduxerat, quum diceret pecuniam in judicio fuiſſe verſatam; & quum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta; populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, qui damnatus erat; & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuerat. FABRICIUS.

I. ANIMADVERTI, Judices, omnem accuſatoris orationem in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani: altera tantummodò conſuetudinis causâ timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum; qua de re lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eamdem diſtributionem, invidiæ, & criminum, sic in defensione ſervare; ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo.

2. Sed quum conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur : altera autem, quæ procul a judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditiosè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis moderatiſque judiciis, proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura.

3. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, Judices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis : ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur a nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum; in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut vos doceamus; alteram ſic, ut oremus : in altera, diligentia veſtra nobis adjungenda eſt; in altera, fides imploranda : nemo eſt enim, qui invidiæ, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere.

4. Equidem quod ad me attinet, quò

me vertam , neſcio : negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti ? negem illam rem agitatam in concionibus ? jactatam in judiciis ? commemoratam in ſenatu ? evellam ex animis hominum tantam opinionem ? tam penitus insitam ? tam vetuſtam ? non eſt noſtri ingenii : veſtri auxilii eſt , Judices , hujus innocentiæ sic in hac calamitoſa fama , quasi in aliqua perniciosissima flamma , atque in communi incendio ſubvenire.

II. Etenim ſicut aliis in locis parum firmamenti , & parum virium veritas habet : sic in hoc loco falſa invidia imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus , jaceat in judiciis : valeat in opinionibus ac ſermonibus imperitorum , ab ingeniis prudentium repudietur : vehementes habeat repentinos impetus , ſpatio interposito , & causâ cognitâ conſeneſcat : denique illa definitio judiciorum æquorum , quæ nobi a majoribus tradita eſt , retineatur ; ut i judiciis & sine invidia culpa plectatur , & ſine culpa invidia ponatur.

6. Quamobrem a vobis , Judices , a tequam de ipſa cauſa dicere incipio , h poſtulo ; primùm id , quod æquissim eſt , ut ne quid præjudicati afferatis : e nim non modò auctoritatem , ſed et nomen judicum amittemus , nisi hîc ipsis causis judicabimus , ac si ad ca

judicia jam facta domo deferemus: deinde si quam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis, si eam ratio convellet, si oratio labefactabit, si denique veritas extorquebit; ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, quum ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contraria ſunt, taciti cogitationi veſtræ ſubjiciatis; ſed ad extremum exſpectetis, & me meum dicendi ordinem ſervare patiamini: quum peroraro, tum, si quid erit præteritum, a me requiratis.

III. Ego me, Judices, ad eam cauſam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsâ opinione hominum tacitâ propè convicta atque damnata ſit, facilè intelligo: ſed, si quis mihi deus veſtram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profectò, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quàm invidiam; nihil innocenti, ſuſceptâ invidiâ, tam optandum, quàm æquum judicium, quòd in hoc uno denique falſæ infamiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, si ea, quæ ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum conſeſſ[illegible] veſtrum, quem illi horribilem A[illegible] tio, ac formidoloſum fore p[illegible]

A[illegible]

eum tandem ejus fortunæ miſeræ multumque jactatæ, portum ac perfugium futurum.

8. Tametsi permulta ſunt, quæ mihi, antequam de cauſa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutius oratione meâ ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, Judices, quâ mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, sic ut me audiatis, quasi hoc tempore hæc cauſa primùm dicatur, sicuti dicitur; non quasi ſæpe jam dicta, & numquam probata sit: hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa, atque invidia verſata eſt. Quamobrem, dum multorum annorum accuſationi breviter dilucidéque reſpondeo, quæſo, ut me, Judices, sicuti facere inſtituiſtis, benignè attentéque audiatis.

IV. Corrupiſſe dicitur A. Cluentius judicium pecuniâ, quò inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Oſtendam, Judices, primùm (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecuniâ circumventum) neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipsis judicibus, a quibus condem-

natus eſt, ut non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Quum hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecuniâ eſſe tentatum, non a Cluentio, ſed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

10. Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi possit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſæ confidere, quòd certissimis criminibus & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, Judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis: etenim tibi si in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit: simul & illud quis eſt, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & vivo dicere; quum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, mors verò etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offenſionis accedere sine acer-

biſſimo animi ſenſu ac dolore, & ſine ſummo dedecore vitæ ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non accuſatorio animo, non oſtentatione aliquâ, aut gloriâ adductum, ſed nefariis injuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe, paulò longiùs exordium rei demonſtrandæ repetam: quod quæſo, Judices, ne moleſtè patiamini. Principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis.

V. A. Cluentius Avitus fuit, pater hujuſce, Judices, homo non ſolùm municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Is quum eſſet mortuus, Sulla & Pompeio conſulibus, reliquit hunc annos XV natum; grandem autem, & nubilem filiam, quæ brevi tempore poſt patris mortem nupsit A. Aurio Melino, conſobrino ſuo, adoleſcenti in primis, ut tum habebatur, inter ſuos & honeſto, & nobili.

12. Quum eſſent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè eſt exorta mulieris importunæ nefaria libido, non ſolùm dedecore, verùm etiam ſcelere convincta. Nam Saſſia mater hujus Aviti (mater enim a me, nominis cauſâ, tametsi in hunc hoſtili odio & crudelitate eſt, mater, inquam, appellabitur;

neque umquam illa ita de ſuo ſcelere & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat: quò enim eſt ipſum nomen amantius indulgentiuſque maternum, hòc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc quum maximè filium interfectum cupit, singulare ſcelus, majore odio dignum eſſe ducetis) ea igitur mater Aviti, Melini illius adoleſcentis, generi ſui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentiâ, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror a cupiditate revocaret.

13. Animum adoleſcentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri poteſt: filia, quæ non ſolùm illo communi dolore muliebri in ejuſmodi viri injuriis angeretur, ſed nefarium matris pellicatum ferre non poſſet, de quo ne queri quidem sine ſcelere ſe poſſe arbitraretur, ceteros ſui tanti mali ignaros eſſe cupiebat; in hujus amantissimi ſui fratris manibus, & gremio, mœrore & lacrymis conſeneſcebat.

14. Ecce autem ſubitum divorti quod ſolatium malorum omnium for

debatur : diſcedit a Melino Cluentia , ut in tantis injuriis , non invita , ut a viro , non libenter. Tum verò illa egregia , ac præclara mater , palam exſultare lætitiâ , ac triumphare gaudio cœpit , victrix filiæ , non libidinis. Itaque diutius ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit ; lectum illum genialem , quem biennio antè filiæ ſuæ nubenti ſtraverat , in eadem domo ſibi ornari & ſterni , expulsâ atque exturbatâ filiâ , jubet : nubit genero ſocrus , nullis auſpicibus , nullis auctoribus , funeſtis ominibus.

VI. O mulieris ſcelus incredibile , & , præter hanc unam , in omni vita inauditum ! o libidinem effrenatam & indomitam ! o audaciam singularem ! non timuiſſe , si minùs vim deorum , hominumque famam , at illam ipſam noctem , faceſque illas nuptiales ! non limen cubiculi , non cubile filiæ , non parietes denique ipſos , ſuperiorum teſtes nuptiarum ! Perfregit , ac proſtravit omnia cupiditate ac furore : vicit pudorem libido , timorem audacia , rationem amentia.

16. Tulit hoc commune dedecus familiæ , cognationis , nominis , graviter filius : augebatur autem ejus moleſtia quotidianis querimoniis , & assiduo fletu ſororis : ſtatuit tamen nihil ſibi in tantis [illegible]riis , ac tanto ſcelere matris , graviu

dum, quam ut illâ matre ne uteretur: ne, quam videre sine ſummo animi dolore non poterat, eâ si matre uteretur, non ſolùm videre, ſed etiam probare ſuo judicio putaretur.

17. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiſtis: pertinuiſſe hoc ad cauſam, tunc, quum reliqua cognoveritis, intelligetis: nam illud me non præterit, cujuſmodicumque mater sit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere: non eſſem ad ullam cauſam idoneus, Judices, si hoc, quod in communibus hominum ſensibus, atque in ipſa natura positum atque infixum eſt, id ego, quum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum injurias, ſed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri poſſunt, ferenda; quæ taceri, tacenda eſſe arbitror.

18. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre eſſet conflatum & profectum: quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non poſſ[illegible]amen taciturnitate ſuâ tecta eſſe pate[illegible]d ea verò sic agit, ut prorſus r[illegible] modo poſsit. H[illegible] hoc periculu[illegible]eſtium co-

vi

pia, quæ futura eſt, a matre initio eſt adornata, a matre hoc tempore inſtruitur, atque omnibus ejus opibus & copiis comparatur: ipſa denique nuper Larino, hujus opprimendi causâ, Romam advolavit: præſtò eſt mulier audax, pecunioſa, crudelis: inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes: ſqualore hujus & ſordibus lætatur; exitium exoptat: ſanguinem ſuum profundere omnem cupit, dummodo profuſum hujus antè videat. Hæc nisi omnia perſpexeritis in cauſa, temerè a nobis illam appellari putatote: sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoſcere debetis, quòd hæc a me dici patiatur: mihi ignoſcere non deberetis, si tacerem.

VII. Nunc jam ſummatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit; ut & conſtantiam A. Cluentii, & rationem accuſationis perſpicere poſſitis. Ac primùm cauſa accuſandi quæ fuerit, oſtendam, ut id ipſum A. Cluentium vi & necessitate coactum feciſſe videatis.

20. Quum manifeſtò venenum deprehendiſſet, quod vir matris Oppianicus ei paraviſſet; & res non conjecturâ, ſed oculis ac manibus teneretur, neque in cauſa ulla dubitatio poſſet eſſe; accuſavit Oppianicum: quàm conſtanter, & quàm diligenter, poſtea dicam: nunc hoc ſcire vos volui, nullam huic aliam ac

cauſam fuiſſe, nisi uti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac unâ ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accuſatum eſſe criminibus Oppianicum, ut neque accuſator timere, neque reus ſperare debuerit; pauca vobis illius judicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo veſtrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus ſuis, ad Stalenum, atque ad pecuniam confugiſſe.

21. Larinas quædam fuit Dinea, ſocrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adoleſcentulus, bello Italico captus apud Aſculum, in Q. Sergii ſenatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus eſt, manus incidit, & apud eum fuit in ergaſtulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus eſt, heredemque Cn. Magium, fratrem ſuum, reliquit: poſtea Magia, uxor Oppianici, mortua eſt: poſtremò unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius, eſt mortuus: is fecit heredem illum adoleſcentem Oppianicum, ſororis ſuæ filium, eumque partiri [illegible] Dinea matre juſſit: interim venit i[illegible] ad Dineam, neque obſcurus, ne[illegible] [illegible]us, qui nuntiaret ei, filium [illegible] [illegible]um, vivere; & in agr[illegible] [illegible]vitute.

22. Mulier [illegible] unius

filii recuperandi ſpes eſſet oſtentata, omnes ſuos propinquos, filiique ſui neceſſarios convocavit, & ab iis flens petivit, ut negotium ſuſciperent, adoleſcentem inveſtigarent, sibi reſtituerent eum filium, quem tantùm unum ex multis fortuna reliquum eſſe voluiſſet. Hæc quum agere inſtituiſſet, oppreſſa morbo eſt: itaque teſtamentum fecit ejuſmodi, ut illi filio H-S CCCCIↃↃↃↃ millia legaret, heredem inſtitueret eumdem illum Oppianicum, nepotem ſuum: atque his diebus paucis eſt mortua: propinqui tamen illi, quemadmodum vivâ Dineâ inſtituerant, ita mortuâ illâ ad inveſtigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti ſunt.

VIII. Interim Oppianicus, ut erat, sicuti multis ex rebus reperietis, singulari ſcelere & audaciâ, per quemdam Gallicanum, familiarem ſuum, primùm illum indicem pecuniâ corrupit: deinde ipſum Aurium, non magnâ jacturâ factâ, tollendum, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum inveſtigandum & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adoleſcentis propinquos, ſuoſque [illegible]; mittunt; sibi difficilem [illegible] rationem, quòd intellig[illegible]em ab Oppianico eſſe corrup[illegible]ras

A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, quum adeſſet Oppianicus, recitat, & clariſſimâ voce ſe nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperiſſet, delaturum eſſe teſtatur.

24. Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum eſſe M. Aurium renuntiant: animi non ſolùm propinquorum, ſed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adoleſcentis miſericordiâ commoventur. Itaque quum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis inſequi cœpiſſet; Larino profugit, & ſe in caſtra clariſſimi viri, Q. Metelli, contulit.

25. Poſt illam fugam & ſceleris, & conſcientiæ teſtem, numquam ſe judiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere auſus eſt: ſed per illam L. Sullæ vim atque victoriam, Larinum in ſummo timore omnium, cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, ſuſtulit: ſe a Sulla, & alios præterea tres, factos eſſe dixit: & ab eodem ſibi eſſe imperatum, ut Aurium illum, qui ſibi delationem nominis, & capitis periculum oſtentarat, & alterum Aurium [illegible] C. filium, & Sex. Vir-

bium, quo ſequeſtre in illo indice corrumpendo dicebatur eſſe uſus, proſcribendos, interficiendoſque curaret. Itaque, illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proſcriptionis & mortis metu terrebantur. His rebus in cauſa judicioque patefactis, quis eſt, qui illum abſolvi potuiſſe arbitraretur?

IX. Atque hæc parva ſunt: cognoſcite reliqua, ut non aliquando condemnatum eſſe Oppianicum, ſed aliquamdiu incolumem fuiſſe miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrùm impudentior hic, qui poſtulet; an crudelior illa, si nubat, difficile dictu eſt: ſed tamen utriuſque humanitatem, conſtantiamque cognoſcite.

27. Petit Oppianicus, ut ſibi Sassia nubat, & id magnopere contendit: illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur, non denique illam Oppianici domum, viri ſui ſanguine redundantem, reformidat: ſed quòd haberet tres ille filios, idcirco ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiviſſet, domo ſibi quærendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, quum haberet ex Novia infantem filium:

alter autem ejus filius, Papiâ natus, Theani Appuli, quod abeſt a Larino decem & octo millia paſſuum, apud matrem educaretur: arcessit ſubitò sine cauſa puerum Theano; quod facere, nisi ludis publicis, aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci quum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, quum horâ undecimâ in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, & poſtridie, antequam luceret, combuſtus eſt.

28. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quiſquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa quum uno tempore audiſſet sibi non ſolùm filium, ſed etiam exſequiarum munus ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, & ibi de integro funus jam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, quum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia, lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmato: nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret: ita quòd ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores [illegible] eſſe, ille propter pecuniam liberos [illegible]ucundius eſſe duxit.

X. Sentio, Judices, [illegible] [illegible]manitate, his tantis ſc[illegible]

me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui & naturæ, & legibus ſatisfecit: quem leges exsilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis sine teſtibus: auditis, quum ea, quæ copiosiſsimè dici poſſunt, breviter a me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium & conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant: audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, quum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter & diu diceretur.

30. Et eſt quiſquam, qui quum hæc cognoverit, ſuſpicari possit, Oppianicum judicio oppreſſum & circumventum eſſe innocentem? Acervatim jam reliqua, Judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus cauſæ, & adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoriâ teneatis, non mihi hoc eſſe propositum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, quum

hoc perſuadere vobis velim, judicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio ac fundamento defenſionis, Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum, & nocentiſſimum, eſſe damnatum: qui uxori ſuæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, quum ipſe poculum dediſſet, ſubitò illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori; nec diutius vixit, quàm locuta eſt; nam in ipſo ſermone hoc, & vociferatione mortua eſt: & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ ſolent eſſe indicia & veſtigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit.

XI. Neque eſt hoc ſatis: tametſi in ipſo fraterno parricidio nullum ſcelus prætermiſſum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum ſibi aliis ſceleribus antè munivit. Nam quum eſſet gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur; mulierem veneno interfecit, ut [illegible] & quod erat ex fratre concept[illegible]. Poſtea fratrem aggreſſus [illegible], jam exhauſto illo poculo [illegible] & de ſuo, & de uxoris [illegible] teſtamentumque mut[illegible] à ſignificatione hujus [illegible] tuus. Ita mulierem [illegible]

reditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos priùs vitâ privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clauſum, nihil ſanctum eſſe poſſe; cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis cuſtodia tegere potuiſſet.

32. Memoriâ teneo, Mileſiam quamdam mulierem, quum eſſem in Aſia, quòd ab heredibus ſecundis acceptâ pecuniâ, partum ſibi ipſa medicamentis abegiſſet, rei capitalis eſſe damnatam: neque injuriâ; quæ ſpem parentis, memoriam nominis, ſubſidium generis, heredem familiæ, deſignatum reipublicæ civem, ſuſtuliſſet. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore ſupplicio dignus? ſiquidem illa, quum ſuo corpori vim attuliſſet, ſe ipſa cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Ceteri non videntur in ſingulis hominibus multa parricidia ſuſcipere poſſe: Oppianicus inventus eſt, qui in uno corpore plures necaret.

XII. Itaque quum hanc ejus conſuetudinem audaciamque cognoſceret avunculus illius adoleſcentis Oppianici, Cn. Magius; iſque gravi morbo affectus eſſet, & heredem, illum ſororis ſuæ filium, faceret: amicis adhibitis, præſente matre ſua

Dineâ, uxorem ſuam interrogavit, eſſetne prægnans: quæ quum ſe eſſe reſpondiſſet; ab ea petivit, ut, ſe mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri ſocrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, ſervaret, ut ſalvum parere poſſet. Itaque ei teſtamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus eſſet: ab ſecundo herede nihil legat.

34. Quid de Oppianico ſuſpicatus sit, videtis: quid judicarit, obſcurum non eſt. Nam quum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoſcite: ut illum Magium intelligatis longè animo proſpexiſſe morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus eſſet, eam præſentem Oppianicus non debitam mulieri ſolvit: ſi hæc ſolutio legatorum, & non merces abortionis appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multiſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritiâ, ſceleri Oppianici vendidit.

35. Nihil poſſe jam ad hanc [illegible]-tem addi videtur: attendite ex[illegible] mulier obteſtatione [illegible] bus ne domum qui[illegible] ſuæ, noſſe debuit [illegible]

viri mortem ipsi Oppianico nupsit : quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt : erant enim non matrimonii dignitate, ſed ſceleris ſocietate conjunctæ.

XIII. Quid? illa cædes Asinii Larinatis, adoleſcentis pecuniosi, quàm clara tum, recenti re? quàm omnium ſermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas perditâ nequitiâ, & ſummâ egeſtate, arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodatâ : qui ut ſe blanditiis & aſſentationibus in Asinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuò ſperare cœpit, hoc ſe Avilio, tamquam aliquâ machinâ admotâ, capere Asinii adoleſcentiam, & fortunas ejus patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt; res tranſlata Romam : iniri enim id consilium faciliùs in ſolitudine, perfici rem ejuſmodi commodiùs in turba poſſe arbitrati ſunt. Asinius cum Avilio Romam eſt profectus. Hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profusis ſumptibus, non modò conſcio, ſed etiam convivâ & adjutore Oppianico, longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum hujus assimulatæ familiaritatis cognoſcite.

37. Quum eſſet adoleſcens apud mu-

lierculam quamdam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem poſterum commoraretur: Avilius, ut erat conſtitutum, simulat ſe ægrotare, & teſtamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium noſſent, adducit, & illum, Asinium appellat: ipſe, teſtamento Asinii nomine obsignato, diſcedit. Avilius illico convaleſcit. Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus, occiditur.

38. Qui quum unum jam & alterum diem desideraretur; neque in iis locis, ubi ex conſuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper ſe & ſuos amicos teſtamentum ejus obsignaſſe: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo poſtremùm Asinius viſus erat, Avilium cum eo fuiſſe, & a multis viſum eſſe conſtabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, conſtituunt. Atque ille continuò, nullo teſte, nullo indice, recentis maleficii conſcientiâ perterritus, omnia, ut a me paulò antè dicta ſunt, exponit, Asiniumque ab ſe, consilio Oppianici, interfect[um] fatetur.

39. Extrahitur domo latitans Opp

cus a Manilio : index Avilius ex altera parte coràm tenetur. Hîc jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis: non ille honorem a pueritia, non ſtudia virtutis, non ullum exiſtimationis bonæ fructum umquam cogitarat; ſed ex petulanti atque improbo ſcurra, in diſcordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conviciis perductus erat, cum ſuffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit : pecuniam ab eo accipit: cauſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. At tum in Oppianici cauſa crimen hoc Asinianum quum teſtibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur : in quo, inter allegatos, Oppianici nomen primum eſſe conſtabat, ejus, quem vos miſerum atque innocentem, falſo judicio circumventum eſſe dicitis.

XIV. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifeſtò necavit? ad quam quum adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, & ſæpe victorem (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè An[illegible] conitanum quemdam, L. Clodium, ph[illegible] macopolam circumforaneum, qui ca[illegible] Larinum veniſſet, aggreditur, & c[illegible] H-S quadringentis, id quod ipsi[illegible]

tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: primâ potione mulierem ſuſtulit; neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus.

41. Eâdem hac Dineâ teſtamentum faciente, quum tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener ejus fuiſſet, digito legata delevit: &, quum id multis locis feciſſet, poſt mortem ejus, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſſcriptum, ſignis adulterinis obſignavit. Multa prætereo conſultò: etenim vereor, ne hæc ipſa nimiùm multa eſſe videantur: vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in ceteris quoque vitæ partibus exiſtimare debebitis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicaverunt: cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem umquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio dignum judicabat: omnes aſpernabantur,
mnes abhorrebant, omnes, ut aliquam
manem ac pern[illegible] beſtiam peſtem-
e fugiebant.

42. Hunc tam [illegible] em tam auda-
n, tam nefari[illegible] entem, num-

quam accuſaſſet Avitus, Judices; si id prætermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus; erat: ſed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infeſta mater; attamen mater: poſtremò nihil tam remotum ab accuſatione, quàm Cluentius, & naturâ, & voluntate, & inſtitutâ ratione vitæ. Sed quum eſſet hæc illi propoſita conditio, ut aut juſtè piéque accuſaret, aut acerbè indignéque moreretur; accuſare, quoquo modo poſſet, quàm illo modo emori, maluit. Atque, ut hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſtò compertum, atque deprehenſum; ex quo ſimul utrumque, & huic accuſare, & illum condemnari neceſſe fuiſſe, intelligetis.

XV. Martiales quidam Larini appellabantur, miniſtri publici Martis, atque ei deo veteribus inſtitutis, religionibuſque Larinatium conſecrati: quorum quum ſatis magnus numerus eſſet, quumque item, ut in Sicilia permulti Venerei ſunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur; repentè Oppianicus eos omnes, liberos eſſe, civeſque Romanos cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam cauſam ſuſciperet, publicéque defenderet. Avitus quum ſe ab

omni ejuſmodi negotio removiſſet, tamen pro loco, pro antiquitate generis ſui, pro eo, quòd ſe non ſuis ſolùm commodis, ſed etiam ſuorum municipum, ceterorumque neceſſariorum natum eſſe arbitrabatur, tantæ voluntati univerſorum Larinatium deeſſe noluit.

44. Suſceptâ causâ, Romamque delatâ, magnæ quotidie contentiones inter Avitum & Oppianicum ex utriuſque ſtudio defensionis excitabantur. Erat ipſe immani, acerbâque naturâ Oppianicus: incendebat ejus amentiam infeſta atque inimica filio mater Aviti: magni autem illi ſua intereſſe arbitrabantur, hunc a cauſa Martialium demovere. Suberat etiam alia cauſa major, quæ Oppianici, hominis avarissimi atque audacissimi, mentem maximè commovebat.

45. Nam Avitus uſque ad illius judicii tempus nullum teſtamentum umquam fecerat: neque enim legare ejuſmodi matri poterat in animum inducere; neque teſtamento nomen omnino prætermittere parentis. Id quum Oppianicus ſciret (neque enim erat obſcurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus om ad matrem eſſe ventura: quæ ab poſtea, aucta pecuniâ, majore orbata filio, minore periculo tur: itaque his rebus incen

tione Avitum veneno tollere cona
cognoſcite.

XVI. C. & L. Fabricii, fratre
ni, fuerunt ex municipio Aletrina
mines inter ſe quum formâ, tum
ſimiles: municipum autem ſuorur
millimi; in quibus quantus ſplen
quàm propè æquabilis, quàm fe
nium conſtans, & moderata vita
nemo veſtrûm, ut mea fert opinio
rat. His Fabriciis ſemper uſus eſt
nicus familiariſsimè. Jam hoc ſe
omnes, quantam vim habeat ad
gendas amicitias, ſtudiorum ac na
militudo. Quum illi ita viverent,
lum quæſtum turpem eſſe arbitra
quum omnis ab his fraus, omnes
circumſcriptioneſque adoleſcentiur
rentur, quumque eſſent vitiis at
probitate omnibus noti; ſtudio,
ad eorum ſe familiaritatem multis
tè annis Oppianicus applicarat.

47. Itaque tum sic ſtatuit, pe
bricium (nam L. erat mortuus)
Avito comparare. Erat illo tempo
mâ valetudine Avitus: utebatu
medico ignobili, ſed ſpectato
Cleophanto; cujus ſervum Dioge
bricius ad venenum Avito dandu
pretio ſollicitare cœpit. Servus no
lidus, ſed, ut ipſa res declaravi

atque integer, ſermonem Fabricii non eſt aſpernatus : rem ad dominum detulit : Cleophantus autem cum Avito eſt locutus. Avitus autem ſtatim cum M. Bebrio ſenatore, familiarissimo ſuo, communicavit ; qui quâ fide, quâ prudentiâ, quâ dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror : ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleophanto, quò faciliùs aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis ; Diogenes emitur : venenum diebus paucis (multi viri boni quum ex occulto interveniſſent) pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

XVII. Proh dii immortales ! Oppianicum quiſquam, his rebus cognitis, circumventum eſſe dicet ? Quis umquam audacior ? quis nocentior ? quis apertior in judicium adductus eſt ? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ a quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obſiſtere ? simul & illud quis eſt, qui dubitet, quin hac re compertâ, manifeſtóque deprehensâ, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit ?

49. Satis eſſe arbitror demonſtrat[illegible] Judices, iis criminibus accuſatum eſſe [illegible]pianicum, ut honeſtè [illegible] nullo [illegible] potuerit. Cognoſcite [illegible] ita reum

tum eſſe illum, ut re ſemel atque iterum præjudicatâ, condemnatus in judicium venerit. Nam Cluentius, Judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat: is erat libertus Fabriciorum, Scamander: integrum conſilium: judicii corrupti nulla ſuſpicio: ſimplex in judicium cauſa, certa res, verum crimen allatum eſt. Hìc tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, ſibi illud impendere periculum videret; quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum pleriſque eorum magnum uſum eſſe ſciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, ſicut neceſſe erat, exiſtimabant; tamen, quòd erat ex eodem municipio, ſuæ dignitatis eſſe arbitrabantur, eum, quibus rebus poſſent, defendere; idque a me, ut facerem, & ut cauſam Scamandri ſuſciperem, petebant; in qua cauſa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem poſſem ullam negare; neque illud crimen tantum, ac tam manifeſtum eſſe arbitrarer, ſicut ne illi quidem ipſi, qui mihi tum illam cauſam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis ſum, me omnia, quæ vellent, eſſe facturum.

XVIII. Res agi cœpta eſt: citatus eſt Scamander reus: accuſabat P. Canutius,

homo in primis ingenioſus, & in dicendo exercitatus: accuſabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum eſſe deprehenſum.* Omnia tela totius accuſationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur cauſa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accuſatio variè graviterque tractata, ad extremum manifeſtâ veneni deprehensione concluſa eſt.

51. Hîc ego quum ad reſpondendum ſurrexi, quâ curâ? dii immortales! quâ ſollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quotieſcumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii ſolùm, ſed etiam virtutis, atque officii; ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod eſt impudentiæ; aut id non efficere, quod possim, quod eſt aut perfidiæ, aut negligentiæ: tum verò ita ſum perturbatus, ut omnia timerem; si nihil dixiſſem, ne infantissimus; si multa in ejuſmodi cauſa dixiſſem, ne impudentissimus exiſtimarer.

XIX. Collegi me aliquando, & ita conſtitui, fortiter eſſe agendum: illi ætati, quâ tum eram, ſolere laudi dar
si in minùs firmis cauſis hominum
lis non defuiſſem: itáque f

vi, ſic omni ratione contendi, ſic ad omnia confugi, quantum ego aſſequi potui, remedia ac perfugia cauſarum, ut hoc, quod timidè dicam, conſecutus ſim, ne quis illi cauſæ patronum defuiſſe arbitraretur.

52. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, ſtatim accuſator extorquebat e manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuiſſe: ſed Oppianicum, cujus ille miniſter fuiſſet, huic inimicissimum fuiſſe, atque eſſe dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuiſſe; concedebat: ſed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura eſſe dicebat. Quum illâ defensione uſus eſſem, quæ in libertinorum causis honeſtissima ſemper exiſtimata eſt, Scamandrum patrono eſſe probatum; fatebatur: ſed quærebat, cui probatus eſſet ipſe patronus.

53. Quum ego pluribus verbis in eo commoratus eſſem, Scamandro factas insidias eſſe per Diogenem, conſtitutumque inter eos de alia re fuiſſe; ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis uſu venire poſſe: quærebat, cur in ejuſmodi locum tam abditum, cur ſolus, cur cum obsignata pecunia veniſſet. Denique hoc loco cauſa teſtibus, honeſ-

tiſsimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de ſuo consilio Diogenem emptum: ſe præſente Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehenſum eſſe dicebat. P. Quintius Varus, homo ſummâ religione, & ſummâ auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, & de ſollicitatione Diogenis, recenti re, ſecum Cleophantum locutum eſſe dicebat.

54. Atque in illo judicio quum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem verâ, & periculo, & totâ accuſatione Oppianicus. Neque id obſcurè ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, omni ſtudio gratiâque pugnabat: poſtremò, id quod maximo malo illi cauſæ fuit, hoc ipſo in loco, quasi reus ipſe eſſet, ſedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, ſed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, ſuſpenſus incertuſque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea ſuſpicioſa, hæc aperta ac manifeſta faciebant.

XX. Quum in consilium iri oporteret, quæsivit ab reo C. Junius, quæsitor, ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an palam, de ſe ſententiam ferri vellet. De Oppianici ſententia reſponſum eſt, quòd is Aviti familiarem Junium eſſe dicebat, clam velle ferri. Itum eſt in consilium.

Omnibus ſententiis, præter unam, quam ſuam Stalenus eſſe dicebat, Scamander primâ actione condemnatus eſt. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non judicium de Oppianico factum eſſe arbitraretur? quid eſt illâ damnatione judicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, eſſe quæsitum? quæ porrò tenuissima ſuſpicio collata in Scamandrum eſt, aut conferri potuit, ut is ſuâ ſponte necare voluiſſe Avitum putaretur?

56. Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re, & exiſtimatione, jam; lege & pronuntiatione, nondum condemnato; tamen Avitus Oppianicum reum ſtatim non fecit: voluit cognoſcere, utrùm judices in eos ſolos eſſent ſeveri, quos venenum habuiſſe ipſos comperiſſent; an etiam consilia, conſcientiaſque ejuſmodi facinorum, ſupplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim fecit; utque ei locus primus conſtitueretur, propter cauſæ conjunctionem, impetravit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos & amicos, Aletrinates, non adduxit, ſed ipſe iis neque defenſoribus uti poſtea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamvis ſuſpicioſam, defendere, humani-

tatis eſſe putabamus : judicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopiâ & necessitate coactus, in cauſa ejuſmodi ad Cepasios fratres confugit, homines induſtrios, atque eo animo, ut, quæcumque dicendi poteſtas eſſet data, in honore, atque in beneficio ponerent.

XXI. Jam hoc quoque propè iniquissimè comparatum eſt, quòd in morbis corporis, ut quiſque eſt difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quæritur : in periculis capitis, ut quæque cauſa difficillima eſt, ita deterrimus obſcurissimuſque patronus adhibetur.

58. Citatur reus : agitur cauſa : paucis verbis accuſat, ut de re judicata Canutius. Incipit longo & altè petito prooemio reſpondere major Cepasius. Primò attentè auditur ejus oratio : erigebat animum, jam demiſſum & oppreſſum, Oppianicus : gaudebat ipſe Fabricius : non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentiâ, ſed defensionis impudentiâ commoveri : poſteaquam de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in cauſa, addebat etiam ipſe nova quædam vulnera. Hoc quamquam ſedulò faciebat, tamen interdum non defendere, ſed prævaricari accuſationi videbatur. Itaque quum callidissimè ſe dicere putaret, & quum illa verba graviſſima ex intimo artificio depromſiſſet [illegible],

Judices, hominum fortunas: reſpicite dubios variosque caſus: reſpicite C. Fabricii ſenectutem. Quum hoc, *Reſpicite*, ornandæ orationis causâ, ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe: at C. Fabricius a ſubſelliis, demiſſo capite, diſceſſerat. Hìc judices ridere: ſtomachari atque acerbè ferre patronus, cauſam ſibi eripi; & ſe cetera de illo loco, *Reſpicite, Judices*, non poſſe dicere: nec quidquam propiùs eſt factum, quàm ut illum perſequeretur, & collo obtorto ad ſubſellia reduceret, ut reliqua poſſet perorare. Ita tum Fabricius primùm ſuo judicio, quod eſt gravissimum, deinde legis vi & ſententiis judicum eſt condemnatus.

XXII. Quid eſt, quòd jam de Oppianici cauſa plura dicamus? Apud eoſdem judices reus eſt factus, quum his duobus præjudiciis jam damnatus eſſet: ab iiſdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, locus ei primus eſt conſtitutus: accuſatus eſt criminibus gravissimis, & iis, quæ a me breviter dicta ſunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accuſatus eſt apud eos, qui & Scamandrum, miniſtrum Oppianici, & Fabricium, conſcium maleficii condemnarant.

60. Utrùm, per deos immortales! magis eſt mirandum, quòd is condemnatus,

eſt, an quòd omnino reſpondere auſus eſt? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnaſſent, tamen in Oppianico sibi conſtare, & ſuperioribus conſentire judiciis debuerunt. An verò illa ſua per ſe ipsi judicia reſcinderent, quum ceteri ſoleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis diſcrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia miniſter in maleficio fuerat; patronum, quia conſcius, condemnaſſent; ipſum principem atque architectum ſceleris abſolverent? & qui ceteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

61. Tum verò illa judicia ſenatoria, non falsâ invidiâ, ſed verâ atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore & infamiâ, defensioni lòcum nullum reliquiſſent. Quid enim tandem illi judices reſponderent, si quis ab iis quæreret, Condemnaſtis Scamandrum, quo crimine? nempe quòd Avitum per ſervum medici, veneno necare voluiſſet. Quid Aviti morte Scamander conſequebatur? nihil, ſed adminiſter erat Oppianici. Condemnaſtis C. Fabricium: quid ita? quum ipſe familiarissimè Oppianico, libertus autem ejus in maleficio deprehenſus eſſet: illum expertem ejus con

ſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis judiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum ferre potuiſſet? Quòd si hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum eſt, illo judicio reum condemnari, præſertim ab iiſdem judicibus, qui duo præjudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe; ſimul illud videatis neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur judicium vellet corrumpere.

XXIII. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes? num etiam illa judicia pecuniâ corrupta eſſe dicas; quibus judiciis alter a Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnavit. Age, si nocentes; cujus maleficii? Numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter haſce insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil, inquam, aliud, Judices, reperietis. Exſtat memoria: ſunt tabulæ publicæ: redargue me, si mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in crimi-

nis, ſed in maledicti loco ſit objectum.

63. Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari; ſed ego occurram exſpectationi veſtræ, Judices. Nam, etsi a vobis sic audior, ut numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita veſtra exſpectatio, quæ mihi obloqui videtur: Quid ergo? negaſne, illud judicium eſſe corruptum? non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? opinor, primùm, si incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet, verisimilius tamen eſſet, eum potiùs corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, quum eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certè potiùs, qui sibi aliquâ ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potiùs illum, qui bis apud eos judices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſam iis probaviſſet. Unum quidem certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico eſſe corruptum: si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico: si oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi ſatis docui, rationem

nullam huic corrumpendi fuiſſe ; ex quo intelligitur , ab Oppianico eſſe corruptum ; tamen de illo ipſo ſeparatim cognoſcite.

XXIV. Atque ego illa non argumentabor , quæ ſunt gravia vehementer ; eum corrupiſſe , qui in periculo fuerit : eum , qui metuerit : eum , qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit : eum , qui ſemper ſingulari fuerit audaciâ : multa ſunt ejuſmodi : verùm quum habeam rem non dubiam , ſed apertam atque manifeſtam , enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria.

65. Dico , C. Ælio Staleno judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judicium dediſſe : num quis negat ? Te appello , Oppianice ; te , T. Atti ; quorum alter eloquentiâ damnationem illam , alter tacitâ pietate deplorat : audete negare , ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam : negate , negate , inquam , in eo loco : quid reticetis ? At negare non poteſtis , quod repetiſtis , quod confessi eſtis , quod abſtuliſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis , quum ab iſta parte judici pecuniam ante judicium datam , poſt judicium ereptam eſſe fateamini ?

66. Quonam igitur hæc modo geſta ſunt ? repetam paulò altiùs , Judices , &

omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu & ſilentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus eſſe videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari, ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis, datis, muneribus perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis poſtulabat.

67. Poſt autem, quum eſſet Scamander unius Staleni ſententiâ abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſuâ quidem ſententiâ liberatus, acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum a Staleno, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti & fortunis ſuis petere cœpit.

XXV. Jam hoc non ignoratis, Judices, ut etiam beſtiæ, fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi paſtæ ali-

quando ſint, revertantur. Stalenus ille biennio antè, quum cauſam bonorum Safinii Atellæ recepiſſet, ſexcentis millibus nummûm ſe judicium corrupturum eſſe dixerat: quæ quum accepiſſet a pupillo, ſuppreſſit; judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam quum pecuniam profudiſſet, & ſibi nihil non modò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem reliquiſſet, ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas ac ſuppreſſiones judiciales revertendum. Itaque quum Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret, promiſſis eum ſuis excitavit abjectum, & ſimul ſaluti deſperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut ſibi rationem oſtenderet judicii corrumpendi.

69. Ille autem (quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea eſt auditum) negavit, quemquam eſſe in civitate, præter ſe, qui id efficere poſſit: ſed primò gravari cœpit, quòd ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, & invidiam atque offenſionem timere dicebat: pòſt exoratus, initio permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & ſeſtertiûm ſexcenta quadraginta deferri ad ſe domum juſſit. Quæ pecunia ſimul atque ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in ejuſmodi mente

& cogitatione verſari, nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quàm Oppianicum condemnari: illo abſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut ipsi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe neminem. Itaque rem excogitat singularem. Atque hæc, Judices, quæ verè dicuntur a nobis, faciliùs credetis, si cum animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis: nam perinde ut opinio eſt de cujuſque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, exiſtimari poteſt.

XXVI. Quum eſſet egens, ſumptuoſus, audax, callidus, perfidioſus, & quum domi ſuæ, miſerrimus & inanissimus, tantum nummorum positum videret; ad omnem malitiam & fraudem verſare mentem ſuam cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipsi, præter periculum & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem quamobrem Oppianico damnari neceſſe sit? quî tandem? nihil enim eſt, quod fieri non possit. Si quis eum fortè caſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum proſternamus.

71. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibuſdam judicibus levissimis polliceatur: deinde eam poſtea ſupprimat: ut, quoniam graves homines ſuâ ſponte ſe-

verè judicaturos putabat, hos, qui leviores erant, deſtitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat ſemper præpoſterus atque perverſus, initium facit a Bulbo; & eum, quòd jamdiu nihil quæſierat, triſtem, atque oſcitantem leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicæ ſerviamus? Ille verò, ſimul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quò voles, inquit, ſequar: ſed quid affers? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuſcum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe conditor totius negotii, Guttam aſpergit huic Bulbo: itaque minimè amarus is viſus eſt, qui aliquid ex ejus ſermone ſpeculæ deguſtarat.

72. Unus & alter dies intercesſerat, quum res parum certa videbatur: ſequeſter, & confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissimè poteſt: Quid tu, inquit, Pæte? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt a me, ubi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quæſtu judiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam

condiderat, ſpe jam atque animo incubaret, contrahit frontem (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, ſimulatoſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: &, qui eſſet totus ex fraude & mendacio factus, quique ea vitia, quæ a natura habebat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchrè aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſuâ illum ſententiâ, quam palam omnes laturi eſſent, condemnatum iri.

XXVII. Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quamdam mentionem inter judices eſſe verſatam: res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reipublicæ causâ aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repentè pronuntiare judices: dixerunt, ſe id velle. Hîc tum Oppianicus non magnopere pertimuit: rem a Staleno perfectam eſſe arbitrabatur.

74. In conſilium erant ituri judices triginta, & duo: ſententiis decem & ſex abſolutio confici poterat. H-S ıↄcxl. in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad

cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptima decima accederet. Atque etiam caſu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipſe non aderat: cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facilè hoc Avitus patiebatur: facilè Canutius, at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui quum eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, *Ut ne sine Staleno in consilium iretur*: quumque id ei per viatores conſultò negligentiùs agi videretur, ipſe e publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, & illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit.

75. Conſurgitur in conſilium, quum ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palam ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci; ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe; ſic ejuſmodi judices, infeſti tum reo venerant: ceteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur: ſed ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant; ut ex iis conſtituerent, a quo judicium corruptum videretur.

XXVIII. Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ eſſet judicandum. Summa omnium exſpectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant. Hîc tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actum; deinde homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentissimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecuniâ oppugnatum, re illâ incognitâ, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere: &, ſi alii pecuniâ acceptâ verum judicabant, tamen nihilò minùs ſe ſuperioribus ſuis judiciis conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum sive imprudentiâ, sive miſericordiâ, sive aliquâ ſuſpicione, sive ambitione adducti, abſolverent.

77. Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quòd ejus ordinis jud

minùs jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens & gravis: accepiſſe pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla eſſe judicia: qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum numquam vidiſſent; virum optimum, & hominem pudentissimum, pecuniâ oppreſſum arbitrarentur; incensi ſuſpicione, rem in medium vocare cœperunt, & cauſam illam totam depoſcere.

78. Atque illo ipſo tempore in ædes T. Annii, hominis honeſtissimi, neceſſarii, & amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Jam cetera nota ſunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille ſe redditurum eſſe dixerit: ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſultò propè in occulto ſtetiſſent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta ſit.

XXIX. Hujus Staleni perſona, populo jam nota atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione, non intelligebant:

telligebant: neque enim docebantur: verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententiâ condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quòd hominem norant, judicabant: ſimilis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat.

79. Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præſertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porrò videretur, circumventum eſſe innocentem pecuniâ: hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus ſimilium judicum turpitudo: cauſam autem ageret L. Quintius, homo quum ſummâ poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: ſummam illi judicio invidiam, infamiamque eſſe conflatam: atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæſtioni præfuerat, injectum eſſe memini; & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum.

80. Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo, cauſam A. Cluentii de-

fendere. Cauſa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo poteſt: temporis iniquitas atque invidia receſſit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obſit; quod in cauſa boni fuit, proſit. Itaque nunc quemadmodum audiar, ſentio, non modò ab iis, quorum judicium atque poteſtas eſt; ſed etiam ab illis, quorum tantum eſt exiſtimatio. At tum ſi dicerem, non audirer: non quòd alia res eſſet, immo eadem, ſed tempus aliud. Id adeo ſic cognoſcite.

XXX. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum poſſet arguere, ab Oppianico judicium tentatum eſſe pecuniâ? quis id hoc tempore inſitiari poteſt? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum eſſe tum denique, quum duobus proximis præjudiciis condemnatus eſſet? quis eſt, qui id hoc tempore infirmare conetur?

81. Quare, invidiâ remotâ, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata eſt, veſtra fides atque æquitas a veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatum eſſe in judicio pecuniam, conſtat: ea quæritur unde profecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primùm, graviſſimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecuniâ: deinde, condem-

tum adducebam, ut ne eripi quidem pecuniâ poſſet: poſtremò, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipſam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis, propter conſcientiam mei ſceleris, condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremò, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius judicii periculo contineretur.

82. Age, quoniam corrumpendi judicii cauſas ille multas & graves habuit, hic nullam; profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius: hæc autem res habet hoc certè, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere: anni ſunt octo, quum iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: quum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: quum interea Cluentianæ pecuniæ veſtigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiiſne nobis odoranda eſt; an ad ipſum cubile, vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud judicem. Quid vultis ampliùs?

83. At enim Stalenus non fuit ab Op-
pianico, ſed a Cluentio ad judicium co
rumpendum conſtitutus. Cur eum, quu
in consilium iretur, Cluentius, & Can
tius abeſſe patiebantur? cur quum in co
silium mittebant, Stalenum judicem, c
pecuniam dederant, non requirebant
Oppianicus quærebat? Quintius flagitaba
Sine Staleno ne in consilium iretur, tı
bunitiâ poteſtate perfectum eſt. At coı
demnavit. Hanc enim damnationem d
derat obsidem Bulbo & ceteris, ut deſt
tutus ab Oppianico videretur. Quare
iſtinc cauſa corrumpendi judicii, iſtinc p
cunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique oı
nis fraus & audacia eſt: hinc pudor, h
neſta vita, & nulla ſuſpicio pecuniæ, nul
corrumpendi judicii cauſa: patimini, v
ritate patefactâ, atque omni errore ſul
lato, eò transire illius turpitudinis inf
miam, ubi cetera maleficia consiſtant;
eo invidiam diſcedere aliquando, ad que
numquam accessiſſe culpam videtis.

XXXI. At enim pecuniam Staleno d
dit Oppianicus, non ad corrumpendu
judicium, ſed ad conciliationem grati
Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentiâ
etiam uſu atque exercitatione præditum
Sapientissimum eſſe dicunt eum, cui quo
opus sit, ipsi veniat in mentem: prox
mè accedere illum, qui alterius bene i

ventis obtemperet. In ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, quum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, iſtam dedit conciliationis & gratiæ fabulam.

85. Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis: Cethegum, quòd hominem odiſſet, & quòd ejus improbitatem verſari in republica nollet, & quòd videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, quum judex eſſet, clam, atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe; minùs ei fidele consilium dediſſe. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe: sin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet; nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepiſſet, confiteri: non eſt consilium Cethegi reprehendendum.

86. Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, quum re premeretur, quodcumque diceret, honeſtiùs diceret, quàm si, quod erat factum, fateretur: te verò illud idem, quod tum exploſum, atque rejectum eſt, nunc re-

tuliſſe demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat ſimultates: hærebat in tabulis publicis reus & accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius.

XXXII. An ut prævaricaretur? jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice ſequeſtre? & omnino quamobrem tota iſta res per Stalenum potiùs, hominem ab utroque alienissimum, ſordidiſſimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum neceſſariumque communem. Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obſcura, diſputo, quum ipſa pecunia, quæ Staleno data eſt, numero ac ſummâ ſuâ non modò quanta fuerit, ſed etiam ad quam rem data fuerit, oſtendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus abſolveretur, corrumpendos fuiſſe: ad Stalenum ſexcenta & quadraginta millia nummûm eſſe delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ causâ, quadraginta iſtorum acceſsio millium quid valet? si, ut nos dicimus, ut IↃCXL millia nummûm ſexdecim judicibus darentur; non Archimedes meliùs potuit deſcribere.

88. At enim judicia facta permulta ſunt, a Cluentio judicium eſſe corruptum. Immo verò ante hoc tempus omnino iſta ipſa res ſuo nomine in judicium numquam eſt vocata. Ita multùm agitata, ita diu jactata iſta res eſt, ut hodierno die primùm cauſa illa defenſa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miſerit. Verumtamen multa iſta judicia quæ ſunt? ego enim me ad omnia confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta poſtea judicia de illo judicio dicerentur, partim ruinæ similiora aut tempeſtati, quàm judicio & diſceptationi fuiſſe: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc eſſe: partim eſſe ejuſmodi, ut neque appellata umquam judicia sint, neque exiſtimata. Hîc ego, magis ut conſuetudinem ſervem, quàm quòd vos non veſtrâ hoc ſponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his singulis diſputo judiciis, attentè audiatis.

XXXIII. Condemnatus eſt C. Junius, qui ei quæſtioni præfuerat: adde etiam illud, si placet: tum eſt condemnatus, quum eſſet judex quæſtionis. Non modò cauſæ, ſed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum eſt. Quo tempore illum a quæſtione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæſtionem ipſe abreptus eſt. At

quam quæſtionem ? Vultus enim veſtri, Judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam liberè dicere.

90. Quid ? illa tandem quæſtio, aut diſceptatio, aut judicium fuit ? putabo fuiſſe : dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos geſtus eſt, qua de re Junius cauſam dixerit : quemcumque rogaris, hoc reſpondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvenerit. Eſt hæc opinio. At, si ita eſſet; hac lege accuſatum eſſe oportuit, quâ accuſatur Avitus. At ipſe eâ lege quærebat. Paucos dies exſpectaſſet Quintius. At neque privatus accuſare, nec, ſedatâ jam invidiâ, volebat. Videtis igitur non in cauſa, ſed in tempore ac poteſtate ſpem omnem accuſatoris fuiſſe.

91. Multam petivit. Quâ lege ? quòd in legem non juraſſet : quæ res nemini umquam fraudi fuit : & quòd C. Verres, prætor urbanus, homo ſanctus & diligens, ſubſortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus eſt, Judices, levissimis & infirmissimis ; quas omnino in judicium afferri non oportuit : itaque oppreſſus eſt non causâ, ſed tempore.

XXXIV. Hoc vos Cluentio judicium putatis obeſſe oportere ? Quam ob cau-

ſam ? Si ex lege ſubſortitus non erat Junius, aut ſi in legem aliquando non juraverat; idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur ? Non, inquit: ſed ille idcirco his legibus condemnatus eſt, quòd contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, poſſunt iidem illud judicium fuiſſe defendere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum prætor Junio fuit, quòd illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt ? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac tum fuit ? Non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem ullam potuiſſe mutari.

93. Quid ergo eſt cauſæ, quòd nunc noſtra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi ſui poteſtas erepta ſit ? Quia tum in cauſa nihil erat, præter invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditioſè ac populariter concitatas: accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia: ad judicium non modò de concione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. Gradus illi Aurelii, tum novi, quaſi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accuſator concitatis hominibus compleras, non modò dicendi ab reo, ſed ne fugendi quidem poteſtas erat.

C v

94. Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fauſto Sullæ de pecuniis residuis non eſt conſtitutus : non quò illi aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſam pecuniæ publicæ contemptam atque abjectam putarent ; ſed quòd, accuſante tribuno plebis, conditione æquâ diſceptari poſſe non putaverunt. Quid ? conferam Sullamne cum Junio ? an hunc tribunum plebis, cum Quintio ? an verò tempus cum tempore ? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis : hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quæsita atque collecta. Hic tribunus plebis, modeſtus, pudens, non modò non ſeditioſus, ſed etiam ſeditiosis adverſarius : ille autem acerbus, crimino ſus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum : illud omnibus invidiæ tempeſtatibus concitatum. Quæ quum ita eſſent, in Fauſto tamen illi judices ſtatuerunt, iniquâ conditione reum cauſam dicere, quum adverſario ejus ad jus accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet.

XXXV. Quam quidem rationem vos, Judices, diligenter pro veſtra ſapientia & humanitate cogitare, & penitus perſpicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique noſtrûm inferre possit vis tri-

bunitia, conflatâ præſertim invidiâ, & concionibus ſeditioſè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, quum homines ſe non jactatione populari, ſed dignitate atque innocentiâ tuebantur, tamen nec P. Popilius, nec Q. Metellus, clariſſimi atque ampliſſimi viri, vim tribunitiam ſuſtinere potuerunt : nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, ac judiciorum remediis, ſalvi eſſe poſſimus.

96. Non fuit igitur illud judicium, judicii ſimile, Judices, non fuit; in quo non modus eſt habitus, non mos conſuetudoque ſervata, non cauſa defenſa : vis illa fuit, &, ut ſæpe jam dixi, ruina quædam, atque tempeſtas, & quidvis potiùs, quàm judicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quòd ſi quis eſt, qui illud judicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus judicatis ſtandum putet; is tamen hanc cauſam ab illa debet ſejungere : ab illo enim ſive quòd in legem non juraſſet, ſive quòd ex lege ſubſortitus judicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur : Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe conjuncta.

97. At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, majeſtatis; ut intelligas, hoc judicium cum illo non eſſe conjunctum. At

eſt hoc illi crimen objectum. Fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii litteris & multorum teſtimoniis planum factum eſt: quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege majeſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam iſta divinatio eſt: quâ si uti licet, vide, ne mea conjectura multò sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in judicium sit adductus, idcirco faciliùs eſſe damnatum: tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, ut id eſſe ſecutos judices dicas.

XXXVI. Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obeſſe huic cauſæ debet, quàm illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo judicia, P. Popilii, & T. Guttæ; qui cauſam de ambitu dixerunt: qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipsi ambitûs condemnati: quos ègo non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepiſſe; ſed quòd judicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipsi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitûs nulla ex parte cum cauſa Cluentii, veſtroque judicio conjuncta eſſe possit.

99. Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? non dico hoc tempore, Judices, id quod neſcio an dici oporteat, illum majeſtatis eſſe damnatum: non recito teſtimonia hominum honeſtissimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maximè ejus operâ, quum quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt, de H-S IↃC; quæ ille quum accepiſſet nomine judicii Safiniani, sicut in Oppianici judicio poſtea, retinuit atque ſuppressit.

100. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta ſunt: hoc dico, eamdem tum fuiſſe P. & L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtissimis hominibus & diſertis, controversiam cum Staleno, quem accuſabant, quæ nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causâ ſe accepiſſe dicebat.

101. Irridebatur hæc illius reconciliatio, & perſona viri boni ſuſcepta, sicut in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Juturnæ: quibus ſubſcripsit, *Reges ab ſe in gratiam eſſe reductos*, Exagitabantur omnes ejus

fraudes atque fallaciæ : tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur : egeſtas domeſtica, quæſtus forensis in medium proferebatur : nummarius interpres pacis & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, quum idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.

102. Cominii quum hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe, Oppianicum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, judicatum eſt : quum ita conſtitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus : Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio reperitur : Oppianici pecunia poſt judicium factum a judice ablata eſt : poteſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non sit contra Cluentium, ſed maximè noſtram cauſam defenſionemque confirmet ?

XXXVII. Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi, ut incurſionem potiùs ſeditionis, vim multitudinis, impetum tribunitium, quàm judicium appellandum putem. Quòd si quis illud judicium appellet, tamen hoc confiteatur neceſſe eſt, nullo modo illam multam, quæ a Junio petita sit, cum Cluentii cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum per vim fac-

tum eſt : Bulbi, & Popilii, & Guttæ, contra Cluentium non eſt : Staleni, etiam pro Cluentio eſt. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem cauſam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, quum præſertim, id quod fuit in illo judicio invidiosissimum, paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet ? dixit, & bis quidem dixit. In ſummam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, ſeditiosis & turbulentis adduxerat. Uno judicio multa eſt ab eo petita, sicut ab Junio, quòd non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege ſediſſet : paulò ſedatiore tempore eſt accuſatus, quàm Junius, ſed eâdem ferè lege, & crimine. Quia nulla in judicio ſeditio, neque vis, neque turba verſata eſt, primâ actione facillimè eſt abſolutus. Non numero hanc abſolutionem : nihilominus enim poteſt, ut illam multam non commiſerit, accepiſſe tamen ob rem judicandam, pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eâdem lege dixit. Proprium crimen illud quæſtionis ejus non fuit.

104. Fidiculanius quid feciſſe dicebatur ? accepiſſe a Cluentio H-S cccc. Cujus erat ordinis ? ſenatorii : quâ lege in eo genere a ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis, eâ lege accuſatus, honeſtiſſimè eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa more

majorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonſtrata ſunt omnia: adducti judices ſunt, non modò potuiſſe honeſtè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sediſſet, ſed, si aliud is judex nihil ſciſſet, nisi, quæ præjudicia de eo facta eſſe conſtarent, audire præterea nihil debuiſſe.

XXXVIII. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumuſculos aucupati, tum illum abſolverunt, jam ſuam clementiam laudari magnopere nolebant: a quibus si qui quæreret, ſediſſentne judices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent: si interrogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, præterquam veneni ejus, quod quæsitum Avito diceretur; negarent: si deinde eſſent rogati, quid judicaſſent; condemnaſſe ſe dicerent: nemo enim abſolvit. Eodem modo quæsitum si eſſet de Scamandro, certè idem reſpondiſſent: tametsi ille unâ ſententiâ eſt abſolutus; ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam dici vellet.

106. Uter igitur faciliùs ſuæ ſententiæ rationem redderet: iſne, qui ſe & sibi & rei judicatæ conſtitiſſe dicit: an ille, qui ſe in principem maleficii, lenem; in adjutores ejus & conſcios, vehementiſſimum eſſe reſpondit? Quorum ego de ſententia non debeo diſputare: neque enim

dubito, quin ii tales viri, ſuſpicione aliquâ perculſi repentinâ, de ſtatu ſuo declinarint. Quare eorum, qui abſolverunt, miſericordiam non reprehendo : eorum, qui in judicando ſuperiora judicia ſecuti ſunt ſuâ ſponte, non Staleni fraude, conſtantiam comprobo : eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, ſapientiam laudo : qui abſolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant; condemnare, quum tanta consilii infamia, & tam atrocis rei ſuſpicio eſſet injecta; paulò poſteriùs patefactâ re, maluerunt.

107. Ac ne ex facto solùm ſapientes illos judicetis, ſed etiam ex hominibus ipſis, quod ii fecerint, rectiſſimè ac ſapientiſſimè factum probetis; quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut ſanctior commemorari poteſt? non abſolvit. Quis Q. Considio conſtantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis verſari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præſtantior? ne is quidem abſolvit. Longum eſt de singulorum virtute ita dicere : quæ, quia cognita ſunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum diſciplina? qualis L. Caulius Mergus? M.

Basilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente republicâ, floruerunt. Ex eodem numero L. Caſſius, Cn. Hejus, pari & integritate, & prudentiâ: quorum nullius ſententiâ eſt Oppianicus abſolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentiâ, & religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem ſententia fuit. O innocentiam Oppianici ſingularem! quo in reo, qui abſolvit, ambitioſus: qui diſtulit, cautus: qui condemnavit, conſtans exiſtimatur.

XXXIX. Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonſtrata ſunt: neque enim ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam conſiſtere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipſe, poſtquam Junium pervertit, cauſam totam reliquit: paucis enim diebus illis & ipſe privatus eſt factus, & hominum ſtudia deferbuiſſe intelligebat. Quòd ſi, per quos dies Junium accuſavit, Fidiculanium accuſare voluiſſet: reſpondendi Fidiculanio poteſtas facta non eſſet. Ac primò quidem, omnibus illis judicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur.

109. Jam inſolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac ſpiritus tribunitios. Quod erat odium? dii immortales!

quæ ſuperbia? quanta ignoratio ſui? quàm gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipſum acerbè tulerit (ex quo illa nata ſunt omnia) non ſibi, ac defenſioni ſuæ condonatum eſſe Oppianicum: proinde quasi non ſatis signi eſſe debuerit, ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum contuliſſet. Erat enim Romæ ſumma copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo nobilem, si honeſtè putaſſet ejuſmodi cauſam poſſe defendi.

XL. Nam Quintius quidem, quam cauſam umquam antea dixerat, quum annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum umquam non modò in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quòd Roſtra jamdiu vacua, locumque illum poſt adventum L. Sullæ a tribunitia voce deſertum, oppreſſerat, multitudinemque jam deſuefactam a concionibus ad veteris conſuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi pauliſper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio poſtea ſuis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum adſcenderat? neque injuriâ.

111. Facite enim, ut non ſolùm mores ejus & arrogantiam, ſed etiam vultum

atque amictum, atque illam uſque ad talos demiſſam purpuram recordemini. Is, quasi non eſſet ullo modo ferendum, ſe ex judicio diſcessiſſe victum, rem ab ſubſelliis in Roſtra detulit. Et jam querimur ſæpe, hominibus novis non ſatis magnos in hac civitate eſſe fructus? nego uſquam umquam fuiſſe majores; ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri poſſe videatur, uſque eò pervenit, quoad eum induſtria cum innocentia proſecuta eſt.

112. Si quis autem hoc uno nititur, quòd sit ignobilis; procedit ſæpe longiùs, quàm si idem ille eſſet cum iiſdem ſuis vitiis nobilissimus: ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuiſſet homo nobilis; quis eum cum illa ſuperbia atque intolerantia ferre potuiſſet? Quòd eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura boni, prodeſſe ei putarent oportere: ſuperbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimeſcendam.

XLI. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanius eſt abſolutus, tu ea judicia facta commemoras, qu[illegible] quid tum eſſe exiſtimas judicatum? gratis judicaſſe. At condemnarat: [illegible] ſam totam non audierat: at in co[illegible]

bus omnibus a L. Quintio vehementer erat, & ſæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falſa, turbulenta, popularia, ſeditioſa judicia fuerunt. Eſto: potuit eſſe innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius ſubſortitus eſt, qui pecuniâ acceptâ condemnarent: jam potuit aliquis ab initio non ſediſſe, & tamen Oppianicum gratis condemnaſſe. Verùm, si innocens Falcula, quæſo, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem eſſe ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculanio objecta non sit: neque aliquid fuiſſe in Fidiculanii cauſa, quod idem non eſſet in ceterorum.

114. Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accuſatio rebus judicatis niti videbatur, neceſſe eſt: aut, si hoc verum eſſe concedis, Oppianicum gratis condemnatum eſſe fateare. Quamquam ſatis magno argumento eſſe debet, quòd [illegible] tam multis judicibus, abſoluto Falcu[illegible] mo reus factus eſt. Quid enim mi[illegible] tos ambitûs colligitis, aliâ le[illegible] criminibus, plurimis teſtibu[illegible] m illi ipsi debuerint potiù[illegible] cuniis repetundis, quàm [illegible] n ambitûs judiciis ho[illegible] aliâ lege cauſam [illegible] propriâ

lege hujus peccati adducti eſſent, multò plus obfuiſſet.

115. Deinde, si tanta vis fuit iſtius criminis, ut, quâ quiſque lege ex illis judicibus reus factus eſſet, tamen hac plagâ periret: cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis, ceteri rei facti non ſunt? Hîc profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine eſſe æſtimatam. Cujus rei quæ conſuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ ſolet adhiberi in ceteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita eſt.

116. In litibus æſtimandis ferè judices, aut, quòd sibi eum, quem ſemel condemnarunt, inimicum putant eſſe, si qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt: aut, quòd ſe perfunctos jam eſſe arbitrantur, quum de reo judicarunt, negligentiùs attendunt cetera. Itaque & majeſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites eſſent æſtimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum sit, eos illi judices abſolvant: quod quum fit, non judicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimatio-

nem litium, non eſſe judicium. Scævola condemnatus eſt aliis criminibus, frequentiſſimis Apuliæ teſtibus: omni contentione pugnatum eſt, ut lis hæc capitis æſtimaretur: quæ res, si rei judicatæ pondus habuiſſet, ille poſtea vel iiſdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsâ factus eſſet.

XLII. Sequitur id, quod illi judicium appellant: majores autem noſtri numquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, obſervaverunt, animadverſionem, atque auctoritatem cenſoriam: qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda ſunt: ut a me quum hujuſce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conſervata eſſe videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui cenſores proximè fuerunt, ambobus eſt amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique veſtrûm ſciunt) magnus uſus, & ſumma utriuſque officiis conſtituta neceſſitudo eſt.

118. Quare, quidquid de ſubſcriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, ſed de ratione cenſoria habitam exiſtimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia ſua virtute, ſummiſque honoribus, quos a populo Romano adeptus eſt, hu-

noris cauſâ nominatur, facilè hoc, Judices, impetrabo, ut, quam ipſe adhibere conſuevit in amicorum periculis fidem & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mihi concedat, ut tantum mihi ſumam, quantum sine hujus periculo præterire non poſſum. A me tamen, ut æquum eſt, omnia cautè pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defenſionis relicta, neque cujuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata eſſe videatur.

119. Video igitur, Judices, animadvertiſſe cenſores in judices quoſdam illius conſilii Juniani, quum iſtam ipſam cauſam ſubſcriberent. Hìc primum illud commune proponam, numquam animadverſionibus cenſoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuiſſe: neque in re nota conſumam tempus exemplis: ponam illud unum: C. Getam, quum a L. Metello, & Cn. Domitio, cenſoribus, ex ſenatu ejectus eſſet, cenſorem ipſum poſtea eſſe factum: &, cujus mores a cenſoribus erant reprehensi, hunc poſtea & populi Romani, & eorum, qui in ipſum animadverterant, moribus præfuiſſe. Quòd si illud judicium putaretur: ut ceteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur; sic hominibus ignominiâ notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet.

120.

120. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amissis, numquam ullam honeſtatis ſuæ partem recuperabit: quos autem ipſe L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo cenſores, clarissimi viri, ſapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, notaverunt, ii non modò in ſenatum redierunt, ſed etiam illarum ipſarum rerum judiciis abſoluti ſunt.

XLIII. Neminem voluerunt majores noſtri non modò de exiſtimatione cujuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe judicem, nisi qui inter adverſarios convenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus causis aut magiſtratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſa prætermiſſa eſt. Timoris enim cauſam, non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerunt.

121. Itaque non ſolùm, Judices, illud oſtendam, quod jam videtis, populi Romani ſuffragiis ſæpenumero cenſorias ſubſcriptiones eſſe deletas, verùm etiam judicii eorum, qui jurati ſtatuere majore cum r ligione & diligentia debuerunt. Prin judices ſenatores equiteſque Romar compluribus jam reis, quos contra pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt potiùs religioni, quàm cenſorum

ni, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque in ſelectos judices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt.

122. Cenſores denique ipsi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum judiciis (si iſta judicia appellari vultis) non ſteterunt: atque etiam ipsi inter ſe cenſores ſua judicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius judicium non modò reprehendat, ſed etiam reſcindat: ut alter de ſenatu moveri velit, alter retineat, & ordine ampliſsimo dignum exiſtimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ a populo Romano reſcindi, ab juratis judicibus repudiari, a magiſtratibus negligi, ab iis, qui eamdem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis?

XLIV. Quæ quum ita ſint: videamus, quid tandem cenſores de illo judicio corrupto judicaſſe dicantur. Ac primùm illud ſtatuamus, utrùm, quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit; an, quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideo, quia ſubſcripſerint: videte, quid agatis, ne in unumquemque noſtrûm cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minùs calamitatis civibus,

quàm illa acerbiſſima proſcriptio, poſſit afferre : ne cenſorium ſtilum, cujus mucronem multis remediis majores noſtri retuderunt, æquè poſthac, atque illum dictatorium gladium pertimeſcamus.

124. Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt ; idcirco grave debet eſſe ; hoc quæramus, verum ſit, an falſum : removeantur auctoritates cenſoriæ : tollatur id ex cauſa, quod in cauſa non eſt : doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit : unum denique aliquod a Cluentio profectæ pecuniæ veſtigium oſtende. Vince deinde, virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum : nihil de illo umquam ſecus eſſe exiſtimatum : nihil denique præjudicatum : tum auctoritatem cenſorum amplexator : tum illorum judicium cum re conjunctum eſſe defendito.

125. Dum verò eum fuiſſe O
conſtabit, qui tabulas publica
ſui corrupiſſe judicatus ſit : qui
tum interleverit : qui, ſuppoſitâ
falſum teſtamentum obsignandum
qui eum, cujus nomine id obsign
interfecerit : qui avunculum filii
vitute ac vinculis necarit : qu
ſuos proſcribendos, occidend
rit : qui ejus uxorem, quem
in matrimonium duxerit : qu

pro abortione dederit : qui ſocrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, ſperatoſque liberos, fratremque ipſum, qui denique ſuos liberos interfecerit : qui quum venenum privigno ſuo quæreret, manifeſtò sit deprehenſus : cujus miniſtris conſciiſque damnatis, ipſe adductus in judicium pecuniam judici dederit ad ſententias judicum corrumpendas : dum hæc, inquam, de Oppianico conſtabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur : quid eſt, quòd te iſta cenſoria, sive voluntas, sive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere poſſe videatur ?

XLV. Quid igitur cenſores ſecuti ſunt? ne ipsi quidem, ut gravissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter ſermonem atque famam : nihil ſe teſtibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperiſſe, nihil denique, causâ cognitâ, ſtatuiſſe dicent. Quod si ita feciſſent; tamen id non ita fixum eſſe deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copiâ, quæ ſumma eſt : non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratioſum proferam. Nuper hominem tenuem, ſcribam ædilitium, D. Matrinium quum defendiſſem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules, perſuasi, ut ſcri-

bam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent: quum enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quærendum eſſe duxerunt.

127. Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto ſubſcripſerint, quis eſt, qui ab illis ſatis cognita, & diligenter judicata arbitretur? In M'. Aquilium, & in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecuniâ. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecuniâ, non ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt, ac ſuſpicione ponendi: duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini judicari. Aut illud afferant, aliquid eſſe, quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperiſſe.

XLVI. Nam illud quidem minimè probandum eſt, ad notationes, auctoritatemque cenſoriam, exemplum illos a conſuetudine militari tranſtuliſſe. Statuerunt enim ita majores noſtri, ut, si a multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, & in judicio civium, &

in animadverſione vitiorum, quî convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimque pertimuit, poteſt idem poſtea & miles eſſe melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hoſtium metum, delinqueret, amplior ei mortis & ſupplicii metus eſt a majoribus conſtitutus: ne autem nimiùm multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt.

129. Hoc tu idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, ſed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente & vidente, curia ſenatorem, populus Romanus judicem, reſpublica civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem ſuam & religionem pecuniâ commutarit? &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is cenſoriæ ſeveritatis notâ non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magiſter veteris diſciplinæ & ſeveritatis, si aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum; aut ſtatuis, qui in eadem culpa sit, non eâdem pœnâ affici oportere? & quam conditionem ſupplicii majores in bello timiditati militis propoſitam eſ-

ſe voluerunt, eamdem tu in pace conſtitues improbitati ſenatoris? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit; ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit: sin autem ſortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè cenſorium eſt; certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam & turpitudinem, non oportet.

XLVII. Verùm omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ventum quemdam popularem eſſe quæsitum. Jactata res erat in concione a tribuno ſeditioſo: incognitâ causâ probatum illud erat multitudini: illicitum eſt contrà dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa judicia venerant: etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia verſata. Prætermitti a cenſoribus, & negligi macula judiciorum poſſe non videbatur: homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, & eò magis, quòd illo ipſo tempore, illis cenſoribus erant judicia cum equeſtri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſuâ auctoritate illa judicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe.

131. Quòd ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentiâ certè probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti: ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quemdam & plauſum popularem eſſe quæſitum. Nam in P. Popilium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepiſſet, quò innocentem condemnaret. Jam id ipſum quantæ divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe numquam viderat, quum homines ſapientissimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causâ cognitâ, sibi dixerint non liquere?

132. Verùm eſto: condemnat Popilium Gellius: judicat accepiſſe a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus: nam Popilium, quòd erat libertini filius, in ſenatum non legit: locum quidem ſenatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominiâ liberat: quod quum facit, judicat, ejus ſententiâ gratis eſſe Oppianicum condemnatum: & eumdem Popilium poſtea Lentulus in ambitûs judicio pro teſtimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellii judicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius; &, si uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non puta-

vit: quid eſt, quamobrem quiſquam noſtrûm cenſorias ſubſcriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet eſſe oportere ?

XLVIII. At in ipſum Avitum animadverterunt: nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, ſed erratum: neque enim hoc homine ſanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior eſſe quiſquam poteſt: neque illi aliter dicunt; ſed eamdem illam famam judicii corrupti ſecuti ſunt: neque ipſi ſecus exiſtimant, quàm nos exiſtimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: ſed putarunt prætermitti accuſatorem non potuiſſe, quum animadverſum eſſet in judices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

134. Non enim mihi exemplum ſummi & clariſsimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui quum eſſet cenſor, & in equitum cenſu C. Licinius Sacerdos prodiiſſet, clarâ voce, ut omnis concio audire poſſet, dixit ſe ſcire, illum verbis conceptis pejeraſſe: si quis contrà dicere vellet, uſurum eſſe eum ſuo teſtimonio: deinde quum contrà nemo diceret, jussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus, & exteræ gentes contentæ eſſe conſueverant, ipſe ſuâ con-

ſcientiâ ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Avito facere licuiſſet, facilè, illis ipsis judicibus, & falſæ ſuſpicioni, & invidiæ populariter excitatæ reſtitiſſet.

135. Unum etiam eſt, quod me maximè conturbat, cui loco reſpondere poſſe vix videor, quòd elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtissimi videlicet & ſapientissimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cujus hominis levitate & inconſtantia plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, ejuſmodi eſt, ut ille, quum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, cenſeo, diligenter, utrùm cenſorum judicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii: leve eſt, quod cenſores de ceteris ſubſcripſerunt: ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſè vis, ex ſenatu ejecerunt: ſin autem cenſorum: hunc Egnatium, quem pater cenſoriâ ſubſcriptione exhæredavit, cenſores in ſenatu, quum patrem ejicerent, retinuerunt.

XLIX. At enim ſenatus univerſus judicavit, illud corruptum eſſe judicium. Quomodo? ſuſcepit cauſam. An potuit

rem delatam ejuſmodi repudiare ? quum tribunus plebis, populo concitato, rem pene ad manus revocaſſet ; quum vir optimus, & homo innocentiſsimus, pecuniâ circumventus eſſe diceretur : quum invidiâ flagraret ordo ſenatorius : potuit nihil decerni ? potuit illa concitatio multitudinis ſine ſummo periculo reipublicæ repudiari ? At quid eſt decretum ? quàm ſapienter ? quàm diligenter ? *Si qui ſunt, quorum operâ factum ſit, ut judicium publicum corrumperetur.* Utrùm videtur ſenatus id factum judicare ; an, ſi factum ſit, moleſtè graviterque ferre ? ſi ipſe A. Cluentius ſententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum ſententiis Cluentium condemnatum eſſe dicitis.

137. Sed quæro a vobis, num iſtam legem ex iſto ſenatuſconſulto L. Lucullus conſul, homo ſapientiſsimus, tulerit ? num anno pòſt M. Lucullus, & C. Caſſius, in quos tum conſules deſignatos idem illud ſenatus decreverit ? non tulerunt : & quod tu Aviti pecuniâ factum eſſe arguis, neque id ullâ vel tenuiſsimâ ſuſpicione confirmas, factum eſt primò illorum æquitate, & ſapientiâ conſulum, ut id, quod ſenatus decreverat, ad illud invidiæ præſens incendium reſtinguendum, id poſtea perferendum ad populum non arbitrarentur :

ipſe deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore & concurſu totam illam legem & quæſtionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod ſæpe dictum eſt: ut mare, quod ſuâ naturâ tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari; ſic & populum Romanum ſuâ ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, ut violentissimis tempeſtatibus, concitari.

L. Eſt etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pene præterii: mea enim eſſe dicitur. Recitavit ex oratione neſcio quâ Attius, quam meam eſſe dicebat, cohortationem quamdam judicum ad honeſtè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non eſſent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quaſi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidioſum illud fuiſſe judicium; aut, quum de infamia judiciorum, quæ probata non eſſent, diſputarem, potuerim illud, quod tam populare eſſet, in illo tempore præterire.

139. Ego verò, ſi quid ejuſmodi di
xi, neque cognitum commemoravi, n
que pro teſtimonio dixi, & illa oratio p
tiùs temporis mei, quàm judicii & auct

tatis fuit. Quum enim accuſarem, & mihi initio propoſuiſſem, ut animos & populi Romani & judicum commoverem, quumque omnes offenſiones judiciorum non ex mea opinione, ſed ex hominum rumore proferrem, iſtam rem, quæ tam populariter eſſet agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in judiciis habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur: omnes enim illæ orationes cauſarum & temporum ſunt, non hominum ipſorum ac patronorum. Nam, ſi cauſæ ipſæ pro ſe loqui poſſent, nemo adhiberet oratorem: nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ noſtrâ auctoritate conſtituantur; ſed quæ ex re ipſa, cauſaque ducantur. Hominem ingenioſum, M. Antonium, aiunt ſolitum eſſe dicere, *idcirco ſe nullam unquam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid aliquando, quod non opus eſſet, ab ſe eſſet dictum, poſſet ſe negare dixiſſe*: perinde quasi, quid a nobis dictum, aut actum ſit, id niſi litteris mandaverimus, hominum memoriâ non comprehendatur.

LI. Ego verò in iſto genere libentiùs quum multorum, tùm hominis eloquentiſſimi & ſapientiſſimi, L. Craſſi, auctoritatem ſequor, qui quum Cn. Plancum defenderet, accuſante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, quum

Brutus, duobus recitatoribus conſtitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter ſe contraria, recitanda curaſſet, quòd in diſſuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonenſem ferebatur; quantum poteſt, de auctoritate ſenatûs detrahit; in ſuasione legis Serviliæ ſummis ornat ſenatum laudibus: & multa in equites Romanos quum ex ea oratione aſperiùs dicta recitaſſet, quò animi illorum judicum in Craſſum incenderentur; aliquantum eſſe commotus dicitur.

141. Itaque in reſpondendo primùm expoſuit utriuſque rationem temporis, ut oratio ex re & cauſa habita videretur: deinde, ut intelligere poſſet Brutus, quem hominem, & non ſolùm quâ eloquentiâ, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessiſſet; tres & ipſe excitavit recitatores cum ſingulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accuſatoris, de jure civili reliquit. Eorum initia quum recitarentur, ea, quæ vobis nota eſſe arbitror: *Fortè evenit, ut ruri in Privernati eſſemus, ego, & Brutus filius*: fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego, & Brutus filius*: Albanum poſcebat. *In Tiburte fortè quum aſſediſſemus ego, & Brutus filius*: Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem ſapientem, quòd filii nequitiam videret, qu

prædia ei relinqueret, teſtificari dicebat voluiſſe: quòd ſi potuiſſet honeſtè ſcribere, ſe in balneis cum id ætatis filio fuiſſe, non præteriiſſet: eas ſe tamen ab eo balneas non ex libris patris, ſed ex tabulis, & ex cenſu quærere. Craſſus tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuæ pœniteret: moleſtè enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus reprehenſum, quas de republica habuiſſet; in quibus forsitan magis requiratur conſtantia.

142. Ego autem illa recitata eſſe non moleſtè fero: neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris ſuſcepi, quum iſta dixi, quò minùs honeſtè hanc cauſam, & liberè poſſem defendere. Quòd ſi velim confiteri, me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa opinione populari; quis tandem id possit reprehendere? præſertim, Judices, quum a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, si quam huc graviorem de illo judicio opinionem attuliſtis, hanc, causâ perſpectâ, atque omni veritate cognitâ, deponatis.

LII. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta ſunt, T. Atti, de Oppianici damnatione reſpondi: confiteare neceſſe

eſt, te opinionem multùm fefelliſſe, quòd exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto ejus, ſed lege defenſurum. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. Itane eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur; & eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat. Quiſnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa eſt: ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit. Sed num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem ullam fecerim legis? num ſecus hanc cauſam defendiſſem, ac ſi lege Avitus teneretur? certè, ut hominem confirmare oportet, nullus eſt locus a me purgandi iſtius invidioſi criminis prætermiſſus.

144. Quid ergo eſt? quæret fortaſſe quiſpiam, diſpliceatne mihi, legum præſidio a capite periculum propulſare. Mihi verò, Judices, non diſplicet: ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti pudentiſque judicio, non ſolùm meo conſilio uti conſuevi; ſed multùm etiam ejus, quem defendo, & conſilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me cauſa delata eſt: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus verſamur, noſſe de-

berem : dixi Avito ſtatim, de eo, *Qui coiſſet, quò quis condemnaretur*, illum eſſe liberum ; teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare & obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Quum ego, quæ mihi viderentur, dicerem ; traduxit me ad ſuam ſententiam : affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quàm exiſtimationis.

145. Morem homini geſsi : & tamen idcirco feci ; (neque enim id ſemper facere debemus) quòd videbam, per ſe, ipſam cauſam copioſissimè sine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, quâ jam ſum uſus, plus dignitatis ; in illa, quâ me hic uti noluit, minùs laboris futurum. Quòd si nihil aliud eſſet actum, nisi ut hanc cauſam obtinerem, lege recitatâ, peroraſſem.

LIII. Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, indignum eſſe facinus, si ſenator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri : si eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum eſſe (quod cujuſmodi sit, jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multò eſſe indignius, in ea civitate, quæ legibus contineatur, diſcedi a legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, quâ fruimur in republica ; hoc fundamentum libertatis, hic fons

æquitatis : mens , & animus , & conſilium , & ſententia civitatis, posita eſt in legibus. Ut corpora noſtra sine mente; sic civitas sine lege, ſuis partibus, ut nervis, ac ſanguine, & membris, uti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus : legum interpretes, judices : legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe possimus.

147. Quid eſt, Q. Naſo, cur tu in hoc loco ſexto ſedeas? quæ vis eſt, quâ abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? vos autem, Judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis ſententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu poteſtas dicendi datur? quid sibi autem illi ſcribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis, & adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Plætorii, & C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatûs? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitu cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones? circumſpicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio & præſcripto fieri videbitis. Si quis apud me

te, T. Atti, reum velit facere; clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri: neque hæc tua recuſatio confeſſio ſit captæ pecuniæ; ſed laboris, ſed periculi non legitimi declinatio.

LIV. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris conſtituatur, vide. Jubet lex ea, quâ lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, Judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum eſt. *Quicumque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex ſtatim adjungit? Recita. *Deque ejus capite quærito.* Cujus? qui coierit? convenerit? non ita eſt. Quid ergo eſt? Dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quæſtor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magiſtratus nominavit. *Quive in ſenatu ſententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quò quis judicio publico condemnaretur.* Qui eorum: quorum? Videlicet, qui ſuprà ſcripti ſunt: quid intereſt, utro modo ſcriptum ſit? Etſi eſt apertum, tamen ipſa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit*: omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in judicium vocantur. Si item de coitione voluiſſet: adjunxiſſet,

Quive coierit. Nunc ita eſt, *Deque ejus capite quærito; qui magiſtratum habuerit, quive in ſenatu ſententiam dixerit: qui eorum coiit, coierit.*

149. Num is eſt Cluentius? certè non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus cauſa ſejuncta ſunt, reſpondebo: eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere: hic ſuâ putat intereſſe, ſe re ipsâ, & geſto negotio, non lege defendi: ego autem meâ exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum: non enim mihi hæc cauſa ſola dicenda eſt: omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicumque hac facultate defenſionis contenti eſſe poſſunt: nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quæ de lege ab Attio dicta ſunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor; neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico: ſed ea, quæ a me deſiderari arbitror, non relinquam.

LV. Iniquum tibi videtur, Atti, eſſe, non iiſdem legibus omnes teneri. Primùm (ut id iniquissimum eſſe confitear) hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit

legibus, non ut iis, quæ ſunt, non pareamus. Deinde quis umquam hoc ſenator accuſavit, ut, quum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani eſſet conſecutus, eò ſe putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quàm multa ſunt commoda, quibus caremus: quàm multa moleſta ac difficilia, quæ ſubimus? atque hæc omnia tantùm honoris & amplitudinis commodis compenſantur. Converte nunc te ad equeſtrem ordinem, atque in ceteros ordines; easdem vitæ conditiones non perferent: putant enim minùs multos ſibi laqueos legum, & conditionum, ac judiciorum propoſitos eſſe oportere, qui in ſummum locum civitatis aut non potuerunt adſcendere, aut non petiverunt.

151. Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur; ceteri autem ſunt ordines liberati: hanc ipſam legem, *Ne quis judicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Poſtea L. Sulla, homo a populi cauſa remotiſſimus, tamen, quum ejus rei quæſtionem hac ipsa lege conſtitueret, quâ vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæſtionis genere auſus non eſt. Quod ſi fieri poſſe exiſtimaſſet; pro illo

odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quàm omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, queſtus in veteres judices, in hanc unam quæſtionem contuliſſet.

152. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, Judices, & proſpicite id, quod providendum eſt) niſi, ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed a paucis: nam ii ſenatores, qui ſe facilè tuentur integritate & innocentiâ, quales (ut verè dicam) vos eſtis, & ceteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordiâ conjunctiſſimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine; hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri poſſint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtræ poſſe confidunt. Quis enim de homine audeat, paulò majoribus opibus prædito, verè & fortiter judicare; quum videat, ſibi de eo, quòd coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam?

LVI. O viros fortes, equites Roma-

ios! qui homini clariſſimo ac potentiſſimo, M. Druſo, tribuno plebis reſtiterunt, quum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, niſi uti, qui res judicaſſent, hujuſmodi quæſtionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Puſio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, ceterique hujuſcemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ ſuſcipere ſe putarent, recuſando: ſed apertiſſimè repugnarunt, quum hæc recuſarent, & palam fortiſſimè, atque honeſtiſſimè dicerent, ſe potuiſſe judicio populi Romani in ampliſſimum locum pervenire, ſi ſua ſtudia ad honores petendos conferre voluiſſent; ſeſe vidiſſe, in ea vita qualis ſplendor ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ ſe non contempſiſſe, ſed ordine ſuo, patrumque ſuorum, contentos fuiſſe, & vitam illam tranquillam & quietam, remotam a procellis invidiarum, & hujuſcemodi judiciorum amfractu, ſequi maluiſſe.

154. Aut ſibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui oportere: aut, quoniam id non poſſet, eam conditionem vitæ, quam ſecuti, petitionem reliquiſſe, manere: iniquum eſſe, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermiſiſſent, populi be-

ciis eſſe privatos, judiciorum novorum periculis non carere: ſenatorem hoc queri non poſſe, propterea quòd eâ conditione propoſitâ petere cœpiſſet; quódque permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet; locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus quum ſummum rectè factis majores noſtri præmium, tum plura peccatis pericula propoſita eſſe voluerunt. Illi non hoc recuſabant, eâ ne lege accuſarentur, quâ nunc Avitus accuſatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc eſt Cornelia: intelligebant enim, eâ lege equeſtrem ordinem non teneri: ſed ne novâ lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem umquam recuſavit, quominùs vel eâ lege rationes vitæ ſuæ redderet, quâ non teneretur. Quæ ſi vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm primùm in omnes ordines quæſtio perferatur.

LVII. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda noſtra, jura, libertatem, ſalutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: ſimul & illud quàm ſit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas ſuas

ſuas commisiſſe : ipſum sine cura eſſe : non metuere, ne lege eâ, quam nùmquam ipſe juſſerit, & quæſtione, quâ ſe ſolutum liberumque eſſe arbitretur, per paucos judices adſtringatur.

156. Agit enim sic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus & diſertus, omnes cives legibus teneri omnibus : vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit eâ lege, quâ lege ſenatores, & ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli teneantur : mihi per eum recuſare, & in arce legis præsidia conſtituere defensionis meæ non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius (sicuti veſtrâ æquitate nixi confidimus) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus sit : in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuiſſe.

157. Hic nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculoſa, & quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, quum eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta sit, in populum Romanum transferre conentur : qua in lege eſt, *qui*

coierit : quod quàm latè pateat, vide *Convenerit* ; æquè infinitum & incert eſt. *Conſenſerit*: hoc verò quum incert & infinitum, tum obſcurum & occult eſt. *Falſumve teſtimonium dixerit* : quis plebe Romana teſtimonium dixit u quam, cui non hoc periculum, T. A auctore, paratum eſſe videatis? nam turum quidem certè, ſi hoc judici plebi Romanæ propoſitum ſit, nemin umquam eſſe confirmo.

158. Sed hoc polliceor omnibus, si fortè hac lege negotium faceſſetur, qu ge non teneatur, ſi is uti me defen voluerit, me ejus cauſam legis præſidio ſenſurum; & vel his judicibus, vel eo ſimilibus, facilè probaturum, & omni defenſione uſurum eſſe legis: quâ ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi temperandum eſt, non conceditur.

LVIII. Non enim debeo dubi Judices, quin, ſi qua ad vos cauſa modi delata ſit ejus, qui lege non tur; etiam ſi is invidioſus, aut mul ſenſus eſſe videatur, etiam ſi eum tis, etiam ſi inviti abſoluturi ſitis, abſolvatis; & religioni potiùs quàm odio pareatis.

159. Eſt enim ſapientis judicis re, tantum ſibi a populo Rom permiſſum, quantum commiſſum

ditum sit ; & non ſolùm sibi poteſtatem datam, verùm etiam ſidem habitam eſſe meminiſſe : poſſe, quem oderit, abſolvere ; quem non oderit, condemnare ; & ſemper non quid ipſe velit, ſed quid lex & religio cogat, cogitare : animadvertere, quâ lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur. Quum hæc ſunt videnda, tum verò illud eſt hominis magni, Judices, atque ſapientis, quum illam, judicandi causâ, tabellam ſumpſerit, non ſe putare eſſe ſolum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere ; ſed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, ſidem : libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditateſque omnes amovere : maximéque æſtimare conſcientiam mentis ſuæ, quam a diis immortalibus accepimus ; quæ a nobis divelli non poteſt ; quæ si optimorum consiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, sine ullo metu & ſumma cum honeſtate vivemus.

160. Hæc si T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet ; profectò ne conatus quidem eſſet dicere, id quod verbis multis egit, judicem, quod ei videatur, ſtatuere, & non devinctum legibus eſſe oportere : quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimiùm ; pro reipublicæ dignitate, parum ; pro veſtra prudentia,

ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi fingenda eſſe, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent.

LIX. Atque, ut exiſtimetis, neceſſariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua: profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonſtrari potuerunt, brevissimè eſſe defenſa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus eſt, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam eſſe dixiſtis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm a Cluentio tractatus eſt: hujus illum opes in rebus ejus incommodis ſublevarunt: atque hoc quum ipſe, tum omnes ejus amici, neceſſariique cognoverunt. Ancarii, & Paceni paſtoribus, hujus villicum vim & manus attuliſſe. Quum quædam in collibus (ut ſolet) controverſia paſtorum eſſet orta; Aviti villici rem domini, & privatam poſſessionem defenderunt: quum eſſet expoſtulatio facta, cauſa illis demonſtrata; sine judicio controverſiaque diſceſſum eſt.

162. P. Ælii teſtamento propinquus exheredatus quum eſſet, heres hic alienior inſtitutus eſt. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in teſtamento faciendo

interfuit ; idque teſtamentum ab hujus inimico Oppianico eſt obſignatum. Florio legatum ex teſtamento, infitiatum eſſe : non eſt ita : ſed quum H-S xxx ſcripta eſſent, pro H-S ccc, neque ei ſatis cautum videretur ; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati ſuæ : primò debere negavit : pòſt sine controversia ſolvit. Cœlii cujuſdam Samnitis uxorem poſt bellum ab hoc eſſe repetitam. Mulierem quum emiſſet de ſectoribus, quo tempore eam primùm liberam eſſe audivit, sine judicio reddidit Cœlio.

163. Ennium eſſe quemdam, cujus bona teneat Avitus. Eſt hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit ; deinde aliquando cum ſervo Aviti furti egit ; nuper ab ipſo Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iiſdem fortaſſe patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobi[illegible] nuntiatur, hominem multorum ho[illegible] A. Binnium quemdam, cauponem [illegible] via Latina, ſubornatis ; qui sibi a C[illegible] tio, ſerviſque ejus, in taberna ſua [illegible] allatas eſſe dicat. Quo de homine [illegible] etiam nunc dicere nobis eſt neceſ[illegible] invitaverit, id quod ſolet, sic ho[illegible] accipiemus, ut moleſtè ferat, ſe [illegible] decessiſſe. Habetis, Judices, quæ [illegible]

tam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidioſum reum volunt eſſe, anno: octo meditati accuſatores collegerunt. quàm levia, genere ipſo! quàm falſa, re! quàm brevia, reſponſu!

LX. Cognoſcite nunc id, quod ad veſtrum jusjurandum pertinet, quod veſtri judicii eſt, quod vobis oneris impoſuit ea lex, quâ coacti huc conveniſtis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc cauſa perorari potuerit, & quàm multa a me dicta ſint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad veſtrum judicium minimè pertinerent.

165. Objectum eſt, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno eſſe ſublatum. Opportunè adeſt homo ſumma fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, ſenator, qui illius Capacis hoſpes fuit, & familiaris: apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi eſt mortuus. At heres eſt Cluentius. Inteſtatum dico eſſe mortuum, poſſeſſionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius ſororis filio, adoleſcenti pudentiſſimo, & in primis honeſto equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

166. Alterum veneficii crimen, Cluentio huic adoleſcenti, quum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo

num pranderet, venenum Aviti conſilio paratum: id quum daretur in mulſo, Balbutium quemdam, ejus familiarem, intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hæc ego ſi ſic agerem, tamquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

167. Quid umquam Avitus in ſe admiſit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, quum ille verbum omnino in hac ipſa cauſa nullum facere potuerit; huic autem accuſatores, matre vivâ, deeſſe non poſſent? quod jam intelligetis. An ut de cauſa ejus periculi nihil decederet, ad cauſam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa ſunt, quæ dici poſſunt: ſed non committam, ut videar non dicendo voluiſſe dicere: res enim jam ſe ipſa defendat.

168. Nego, illum adoleſcentem, quem ſtatim epoto poculo mortuum eſſe dixiſtis, omnino illo die eſſe mortuum: magnum & impudens mendacium. Perſpicite cetera: dico, illum quum ad illud prandium crudior veniſſet, &, ut ætas illa

fert, ſibi tum non peperciſſet; aliquot dies ægrotaſſe, & ita eſſe mortuum. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui ſui luctus, pater; pater, inquam, illius adoleſcentis: quem propter animi dolorem, pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo loco teſtem in A. Cluentium conſtituere; is hunc ſuo teſtimonio ſublevat: quod recita. Tu autem, niſi moleſtum eſt, pauliſper exſurge, & perfer hunc dolorem commemorationis neceſſariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, feciſti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem & falſum crimen afferret.

TESTIMONIUM *Balbutii patris.*

LXI. Unum etiam mihi reliquum ejuſmodi crimen eſt, Judices, ex quo illud perſpicere poſſitis, quod a me initio orationis meæ dictum eſt; quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidqui hoc tempore habeat ſollicitudinis ac n gotii, id omne a matre eſſe conflatu Oppianicum veneno necatum eſſe, qu ei datum sit in pane per M. Aſelli quemdam, familiarem illius, idque A conſilio factum eſſe, dicitis. In quo mùm illud quæro, quæ cauſa Avito rit, cur interficere Oppianicum v Inimicitias enim inter ipſos fuiſſe c teor: ſed homines, inimicos ſuos i affici volunt, vel quòd metuunt, vel oderunt.

170. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in ſe facinus ſuſcipere conatus eſt? quid erat, quòd jam Oppianicum pœnâ affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quiſquam timeret? quid metuebat? ut oppugnaretur a perdito? an ne accuſaretur a condemnato? an ne exſulis teſtimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vitâ frui noluit; adeone erat ſtultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam eſſe arbitraretur, damnati, exſulis, deſerti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo audire, nemo alloqui, nemo reſpicere vellet? hujus igitur vitæ Avitus invidebat?

171. Hunc si acerbè & penitus oderat; non eum quàm diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuiſſet (ut multi ſæpe fortes viri in ejuſmodi dolore) mortem sibi ipſe conſciſſet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipſe sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quàm hîc reliquiſſe: a ſocrûs, ab uxorum, a

fratris, a liberûm pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem, atque regionem. Quæ si falſa ſunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter ſenſum doloris?

LXII. Age verò, venenum per quem datum? per M. Aſellium. Quid huic cum Avito? nihil; atque adeo, quòd ille Oppianico familiarissimè eſt uſus, potiùs etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum ſciebat eſſe, potissimùm & ſuum ſcelus, & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accuſandum excitatus es, hunc Aſellium eſſe inultum tamdiu sinis? cur non Aviti exemplo uſus es, ut per illum, qui attuliſſet venenum, de hoc præjudicaretur?

173. Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, Judices, quàm novum, in pane datum venenum? Faciliúſne potuit, quàm in poculo? latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione eſſet? celeriùs potuit comeſtum quàm epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane, si eſſet animadverſum, quàm in poculo, quum ita confuſum eſſet, ut ſecerni nullo modo poſſet?

174. At repentinâ morte periit. Quod

[redacted]

si eſſet ita factum, tamen ea res, propter multorum ejuſmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet: si eſſet ſuſpicioſum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipſo homines impudentissimè mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, poſt mortem, in Avitum sit crimen a matre quæsitum, cognoſcite.

175. Quum vagus & exſul erraret, atque undique excluſus Oppianicus, in Falernum ſe ad C. Quintilium contuliſſet; ibi primùm in morbum incidit, ac ſatis vehementer diuque ægrotavit. Quum eſſet unà Sassia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul eſſe ſolebat, familiariùs uteretur, quàm vir diſſolutissimus, incolumi fortunâ, pati poſſet; & jus illud matrimonii caſtum atque legitimum damnatione viri ſublatum arbitraretur; Nicoſtratus quidam, fidelis Oppianici ſervulus, percurioſus & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus quum jam convaleſceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre poſſet, & huc ad urbem profectus eſſet (ſolebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirmâ valetudine latus offendiſſe ve-

hementer, & , poſteaquam ad urbem cum febri venerit, paucis diebus eſſe mortuus. Mortis ratio, Judices, ejuſmcdi eſt, ut aut nihil habeat ſuſpicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domeſtico ſcelere verſetur.

LXIII. Poſt mortem ejus Sassia ſtatim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæſtionem habere de viri morte conſtituit: emit de A. Rupilio, quo erat uſus Oppianicus medico, Stratonem quemdam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de aſſecla quodam ſervo ſuo, quæsituram eſſe dixit: præterea ſervum illum Nicoſtratum, quem nimiùm loquacem fuiſſe, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adoleſcente Oppianico in quæſtionem poſtulavit. Hic quum eſſet illo tempore puer, & illa quæſtio de patris ſui morte conſtitui diceretur: etsi illum ſervum, & sibi benevolum eſſe, & patri fuiſſe arbitrabatur; nihil tamen eſt auſus recuſare. Advocantur amici, & hoſpites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honeſti, atque omnibus rebus ornati: tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Quum eſſent animi ſervorum & ſpe & metu tentati, ut aliquid in quæſtione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocato-

rum, & vi tormentorum adducti, in veritate manſerunt, neque ſe quidquam ſcire dixerunt.

177. Quæſtio illo die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. Satis longo intervallo pòſt iterum advocantur: habetur de integro quæſtio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averſari advocati, & jam vix ferre poſſe: furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut ſperaſſet, ea, quæ cogitaſſet, procedere. Quum jam tortor, atque eſſent tormenta ipſa defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & ſummâ virtute præditus, intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur; ſed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc poſtquam ceteri comprobarunt; ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quæsitum.

178. Redditur Oppianico Nicoſtratus: Larinum ipſa proficiſcitur cum ſuis, mœrens, quòd jam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, ſed ne ficta quidem ſuſpicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, ſed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuiſſent. Larinum poſtquam venit: quæ a Stratone illo venenum antea viro ſuo datum, sibi

perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei continuò & ornatam, Larini medicinæ exercendæ causâ, tabernam dedit.

LXIV. Unum, alterum, tertium annum Sassia quieſcebat; ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id ſtruere & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello conſulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejuſmodi cogitantem, ad hanc accuſationem detraheret, invito deſpondit ei filiam ſuam, illam, quam ex genero ſuſceperat; ut eum nuptiis alligatum simul, & teſtamenti ſpe devinctum, possit habere in poteſtate. Hoc ipſo ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem ejuſmodi. Quum eſſet in ædibus armarium, in quo ſciret eſſe nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conſervos dormientes occidit, in piſcinamque dejecit: ipſe armarii fundum exſecuit, & H-S * & auri quinque pondo abſtulit, uno ex ſervis puero non grandi conſcio.

180. Furto poſtridie cognito, omnis ſuſpicio in eos ſervos, qui non comparebant, commovebatur. Quum exſectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuiſſet. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex

omni parte dentium, & tortuoſam venire ſerrulam, quâ illud potuiſſe ita circumſecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus: invenitur ea ſerrula ad Stratonem perveniſſe. Hoc initio ſuſpicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conſcius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piſcina inventi ſunt: Strato in vincula conjectus eſt: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

181. Conſtituitur quæſtio de furto: nam quid quiſquam ſuſpicari aliud poteſt? An hoc dicitis, armario expilato, pecuniâ ablatâ, non omni recuperatâ, occisis hominibus, inſtitutam eſſe quæſtionem de morte Oppianici? cui probatis? quid eſt, quod minùs verisimile proferre potuiſtis? Deinde ut omittam cetera, triennio poſt mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incenſa odio priſtino, Nicoſtratum eumdem illum tum sine cauſa in quæſtionem poſtulavit. Oppianicus primò recuſavit: poſteaquam illa abducturam ſe filiam, mutaturam eſſe teſtamentum minaretur; mulieri crudelissimæ ſervum fidelissimum, non in quæſtionem tulit, ſed planè ad ſupplicium dedit.

LXV. Poſt triennium igitur agitata denique quæſtio de viri morte habebatur: & de quibus ſervis habebatur? Nova,

credo, res objecta, novi quidam homines in ſuſpicionem vocati ſunt: de Stratone, & de Nicoſtrato. Quid? Romæ quæſitum de iſtis hominibus non erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, ſed ſcelere furioſa, quum quæſtionem habuiſſet Romæ, quum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honeſtiſſimorum virorum ſententiâ conſtitutum eſſet, ſatis quæſitum videri, eadem de re triennio pòſt, iiſdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum fortè adfuiſſe dicatis, ſed bono viro, in filii caput quæſtionem habere conata eſt.

183. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici poſſit, tametsi adhuc non eſſet dictum: quum haberetur de furto quæſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc uno modo, Judices, ſæpe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, & innocentiæ defenſio intercluſa reſpirat: quòd aut ii, qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant; aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta eſt, a conſiliis malitiæ deſeruntur: quòd ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet. Utrùm furtum factum non eſt? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem ſuſ-

picio non pertinuit ? At is & ex ſerrula insimulatus, & a puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quærendo ? Quæ fuit alia igitur cauſa quærendi ? An, id quod dicendum vobis eſt, & quod tum Sassia dictitabat, quum de furto quæreretur, tum Strato iiſdem in tormentis dixit de veneno ?

184. En hoc illud eſt, quod antè dixi : mulier abundat audaciâ ; consilio & ratione deficitur : nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſque editæ ſunt, illæ ipſæ, quas tum obsignatas eſſe dixit : in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto ; pòſt aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percunctatione quæsitum, ſed dolore expreſſum videretur.

185. Quæſtio de furto eſt, veneni jam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione, ſublatâ ; quod ipſum hæc eadem mulier indicarat : quæ ut Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæsitum, poſtea per triennium maximè ex omnibus ſervis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Quum igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat : tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit ? de veneno ſtatim dixit ? de

furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit ullum?

LXVI. Jam videtis, illam nefariam mulierem, Judices, eâdem manu, quâ, si detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripsiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem dicite, quis obsignavit? unum aliquem nominate: neminem reperietis, nisi fortè ejuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari.

186. Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius litteris conſcriptas in judicium afferas; neque earum auctorem litterarum, neque obsignatorem, neque teſtem ullum nominabis? &, quam tu peſtem innocentissimo filio ex matris sinu deprompſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? Eſto, in tabellis nihil eſt auctoritatis: quid? ipſa quæſtio, judicibus: quid? amicis hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reſervata eſt? quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, & Nicoſtrato?

187. Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas: quem tu, quum hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare

poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, Judices, in crucem actum eſſe exſectâ ſcitote linguâ; quod nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium; ſed, quaſi non omnes ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extremâ ſervuli voce morientis.

188. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus & immane, aut unde natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profectò, Judices, non sine neceſſariis me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixiſſe: nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulſam ex matrimonio filiam; quæ nondum ad hujuſce vitæ periculum, ſed ad commune familiæ dedecus pertinebant: nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa quum obsides filios ab eo mortuos accepiſſet, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quòd Aurium Meli-

num, cujus illa quondam ſocrus, paulò antè uxor fuiſſet, quum Oppianici eſſe operâ proſcriptum occiſumque cognoſceret, eam ſibi domum ſedemque conjugii delegit, in qua quotidie ſuperioris viri mortis indicia & ſpolia fortunarum videret.

189. Illud primum queror, de illo ſcelere, quod nunc denique patefactum eſt, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, ſuſpicioſum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifeſtum videtur. Non eſt profectò de illo veneno celata mater: nihil eſt ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi eſſet, certè poſtea, deprehenſâ re, non illa ut ab improbo viro diſceſſiſſet, ſed ut a crudelissimo hoſte fugiſſet, domumque illam, in perpetuum, ſcelere omni affluentem, reliquiſſet. Non modò id non fecit, ſed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non inſtrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes totâ mente mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primùm, ut iſtum confirmaret Oppianicum accuſatorem filio ſuo, donis, muneribus, collocatione filiæ, ſpe hereditatis obſtrinxit.

LXVII. Itaque apud ceteros, novis inter propinquos ſuſceptis inimicitiis, ſæpe fieri divortia, atque affinitatum diſcidia videmus; hæc mulier ſatis firmum accuſato-

rem filio ſuo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium ſororem ejus antè duxiſſet: ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias ſæpe deponunt; illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit.

191. Neque in eo ſolùm diligens fuit, ut accuſatorem filio ſuo compararet; ſed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret: hinc enim illæ ſollicitationes ſervorum & minis & promissis: hinc illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæſtiones; quibus finem aliquando non muliebris modus, ſed amicorum auctoritas fecit. Ab eodem ſcelere illæ triennio pòſt habitæ Larini quæſtiones: ejuſdem amentiæ falſæ conſcriptiones quæſtionum: ex eodem furore etiam illa conſcelerata exſectio linguæ: totius denique hujus ab illa eſt & inventa, & adornata comparatio criminis.

192. Atque his rebus quum inſtructum accuſatorem filio ſuo Romam ipſa miſiſſet, pauliſper, conquirendorum & conducendorum teſtium cauſâ, Larini eſt commorata: poſtea autem, quum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum eſt, confeſtim huc advolavit, ne aut accuſatoribus diligentia, aut pecunia teſtibus deeſſet; aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum ſpectaculum hujus ſordium,

atque luctûs, & tanti ſqualoris amitteret.

LXVIII. Jam verò quod iter Romam ejus mulieris fuiſſe exiſtimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium & Venafrorum, ex multis audivi & comperi: quos concurſus in his oppidis? quantos & virorum & mulierum gemitus eſſe factos? mulierem quamdam Larino, atque illam uſque a mari ſupero Romam proficiſci, cum magno comitatu, & pecunia, quò faciliùs circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium poſſet.

193. Nemo erat illorum, pene dicam, quin expiandum illum locum eſſe arbitraretur, quacumque illa iter feciſſet: nemo, quin terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit: nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non contagionem adſpectûs fugeret: nocti ſe potiùs ac ſolitudini, quàm ulli aut turbæ, aut hoſpiti committebat.

194. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare noſtrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem pretio labefactare conata ſit, tenemus: quin etiam nocturna ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratasque ejus preces, & nefaria vota co-

ovimus ; quibus illa etiam deos im-
ortales de ſuo ſcelere teſtatur , neque
telligit , pietate , & religione , & juſtis
ecibus , deorum mentes , non contami-
tâ ſuperſtitione , neque ad ſcelus perfi-
ndum cæsis hoſtiis poſſe placari : cujus
o furorem atque crudelitatem deos im-
ortales a ſuis aris atque templis aſper-
tos eſſe confido.

LXIX. Vos , Judices , quos huic
. Cluentio quoſdam alios deos ad omne
tæ tempus fortuna eſſe voluit , hujus
portunitatem matris a filii capite de-
llite : multi ſæpe in judicando peccata
erûm , parentum miſericordiæ conceſſe-
nt : vos , ne hujus honeſtissimè actam
tam matris crudelitati condonetis , ro-
mus : præſertim quum ex altera parte
tum municipium videre possitis. Om-
s ſcitote , Judices (incredibile dictu eſt ,
d a me verisssimè dicitur) omnes La-
nates , qui valuerunt , veniſſe Romam ,
hunc ſtudio frequentiâque ſuâ , quan-
m poſſent , in tanto ejus periculo ſuble-
rent. Pueris illud , hoc tempore , &
ulieribus , oppidum ſcitote eſſe tradi-
m , idque in præſentia , in communi I[illegible]
æ pace , domeſticis copiis eſſe tut[illegible]
uos tamen ipſos æquè , & eos , [illegible]
ræſentes videtis , hujus exſpectati[illegible]
i dies noctesque ſollicitat.

196. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos: ſumma eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides: præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque a majoribus traditum sic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non ſolùm teſtimonium ſuum, judiciumque significent, verùm etiam curam animi, ac dolorem: quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAUDATIO CLUENTII, *ex decurionum Larinatium decreto.*

197. Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age verò, vicinorum quantum ſtudium, quàm incredibilis benevolentia, quanta cura eſt? non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtissimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Frentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: Teano Apulo, atque Luceriâ equites Romanos, honeſtissimos homines, laudatores videtis:

videtis : Boviano, totoque ex Samnio quum laudationes honeſtissimæ miſſæ ſunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honeſti homines, & ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quàm sint ſolliciti, quàm laborent. Non multi mihi ab uno sic diligi videntur, ut hic ab his universis.

LXX. Quàm non abeſſe ab hujus judicio L. Volusienum, ſummo ſplendore hominem ac virtute præditum, vellem: quàm vellem præſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatissimum, nominare: qui, quum hujus causâ, dies noctesque vigilaret, & quum me hanc cauſam doceret; in morbum gravem periculoſumque incidit; in quo tamen non minùs de capite hujus, quàm de ſua vita laborat. Cn. Tudicii ſenatoris, viri optimi & honeſtissimi, par ſtudium in teſtimonio, & laudatione cognoſcetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundiâ, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benevolentiam confirmamus.

199. Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque unà laborem, qui

totam hanc cauſam, vetere inſtituto, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, Judices, æquitatem & manſuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcam crudelitate, & ſcelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo feminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit: atque etiam nomina necessitudinum, non ſolùm naturæ nomen, & jura mutavit; uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eò jam denique adducta eſt, ut ſibi, præter formam, nihil ad ſimilitudinem hominis reſervarit.

200. Quare, Judices, si ſcelus odiſtis, prohibete aditum matris a filii ſanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria liberûm: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs veſtrâ æquitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, Judices, tot annos in falſa invidia periculiſque verſatum; qui nunc primùm poſt illam flammam, aliorum facto & cupiditate excitatam, ſpe veſtræ æquitatis erigere animum, & paulùm reſpirare a me-

tu cœpit; cui poſita ſunt in vobis omnia; quem ſervatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis. Orat vos Avitus, Judices, & flens obſecrat, ne ſe invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota & preces a veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam & mortuo, condonetis.

LXXI. Quòd ſi qua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocentem: ne iſte miſer, Judices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe, & multùm queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum: quod ſi tum indicatum non eſſet; non huic ærumnosiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborum: poſtremò etiam fortaſſis mater exſequias illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet: nunc verò quid erit profectum, niſi ut hujus ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſervata; mors ſepulcro patris privata eſſe videatur?

202. Satis diu fuit in miſeriis, Judices: ſatis multos annos ex invidia laboravit: nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit, cujus animum non jam expletum eſſe putemus: vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, ut quiſque crudeliſſimè oppugnatur, tam leniſſime ſublevare

populo Romano diſceptatore uti non dubitavit ; & quum ſenatum ſe ſequi jussiſſet, progreſſus in concionem, ſecundam ad populum orationem de lege agraria dixit, in qua legem Serviliam antiquandam eſſe ſuadet, quod per eam Rullus, ſimulatione largitionis, tyrannidem conſtituat, quum & in decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione, tyrannicam poteſtatem ipsis permittat.

Tertia de lege agraria ſequitur oratio brevissima ad populum, quâ Cicero ſe defendit contra accuſationem tribunorum, qui ipſum gratificantem Sullanarum assignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi obsiſtere criminati erant. Fabricius.

Has orationes, & eas quæ ſequuntur, pro Rabirio, & in Catilinam, & quæ aliæ interierunt, de Othone, de proſcriptorum liberis, de abdicatione provinciæ, Cicero

Epiſt. ad Atticum 2, 1. *vocat* Conſulares: *quarum primæ effecerunt, ut* legem agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicaverint Tribus, *ut ſcribit Plinius*, 7, 30.

Deſunt permulta.

I. QUÆ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur: dicent enim decemviri, id quod & dicitur a multis, & ſæpe dictum eſt, poſt eoſdem conſules, regis Alexandri teſtamento, regnum illud, populi Romani eſſe factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus reſtitiſtis? Hæc, per deos immortales! utrùm eſſe vobis consilia siccorum, an vinolentorum ſomnia; & utrùm cogitata ſapientum, an optata furioſorum videntur?

2. Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam; ut a majoribus noſtris poſſessiones relictas diſperdat, & dissipet; ut sit non minùs in populi Romani patrimonio nepos, quàm in ſuo. Perſcribit in ſua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc eſt, proſcribit auctionem publicorum bonorum: agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. Videlicet excogitabit

aliquid, atque afferet : nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur : nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur : urbes pacatæ, agri ſociorum, regum ſtatus decemviris donabantur : nunc præſens, certa, pecunia numerata quæritur.

3. Exſpecto, quid tribunus plebis vigilans & acutus excogitet. Veneat, inquit, silva Scantia. Utrùm tandem hanc silvam in relictis poſſessionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti ? si quid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum eſt, conſume tamen ſanè, quoniam commodum eſt, quoniam quidem tu attuliſti : silvam verò tu Scantiam vendas, nobis conſulibus, atque hoc ſenatu ? tu ullum vectigal attingas ? tu populi Romani ſubsidia belli ? tu ornamenta pacis eripias ? Tum verò hòc me inertiorem conſulem judicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud majores noſtros fuerunt ; quòd quæ vectigalia, illis conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me conſule, ne retineri quidem potuiſſe judicabuntur.

II. Vendit Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes : ſanè eſt in eo diligens ; nullam enim prætermittit : perſequitur in tabulis cenſoriis totam Siciliam : nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audiſ-

tis; auctionem populi Romani proſcrip-
tam a tribuno plebis, conſtitutam in men-
ſem Januarium: &, credo, non dubita-
tis, quin idcirco hæc, ærarii causâ, non
vendiderint ii, qui armis & virtute pepe-
rerunt, ut eſſet, quod nos, largitionis
causâ, venderemus.

5. Videte nunc, quoad fecerit iter
apertius, quàm antea: nam ſuperiore
parte legis quemadmodum Pompeium op-
pugnarent, a me indicati ſunt: nunc jam
ſe ipsi indicabunt. Jubent venire agros
Attalensium, atque Olympenorum: hos
populo Romano Servilii, fortissimi viri,
victoria adjunxit: deinde agros in Mace-
donia regios, qui partim T. Flaminini,
partim L. Pauli, qui Perſen vicit, virtute
parti ſunt; deinde agrum optimum &
fructuosissimum Corinthium, qui L. Mum-
mii imperio ac felicitate ad vectigalia po-
puli Romani adjunctus eſt: poſt autem
agros in Hiſpania apud Carthaginem no-
vam, duorum Scipionum eximiâ virtute
poſſeſſos: tum verò ipſam veterem Car-
thaginem vendunt, quam P. Africanus
nudatam tectis ac mœnibus, sive ad no-
tandam Carthaginiensium calamitatem,
sive ad teſtificandam noſtram victoriam,
sive ad oblatam aliquam religionem, ad
æternam hominum memoriam conſecravit.

6. His insignibus atque infulis imperii

venditis, quibus ornatam vobis majores veſtri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque poſſederit. Num obſcurè videntur, propè haſtâ præconis, inſectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque verſetur?

III. Hoc verò cujuſmodi eſt, quòd ejus auctionis, quam conſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. Cenſoribus vectigalia locare, nisi in conſpectu populi Romani non licet: his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequiſſimi homines, conſumptis patrimoniis, faciunt, ut, in atriis auctionariis potiùs, quàm in triviis, aut in compitis auctionentur: hic permittit ſuâ lege decemviris, ut in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint ſolitudine, bona populi Romani poſſint divendere.

8. Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quàm acerba, quàm formidoloſa, quàm quæſtuoſa concurſatio decemviralis futura sit non videtis? Hereditatum obeundarum cauſâ, quibus vos legationes dediſtis, qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis

opibus, neque ſummâ auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant.

9. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, quum mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum quum adventus graves, quum faſces formidoloſi, tum verò judicium ac poteſtas erit non ferenda: licebit enim, quod videbitur, publicum judicare; quod judicarint, vendere: etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant; tamen id iis ipſum per legem licebit: hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod ſuperiore parte legis præfinitum fuit, Sullâ & Pompeio conſulibus, id rurſus liberum, infinitumque fecerunt.

IV. Jubet eoſdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit, &, quos ipſis libeat, publicare: quo in judicio perſpici non poteſt, utrùm ſeveritas acerbior, an benignitas quæſtuoſior ſit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm ſuſpicioſæ:

excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Sicilienſem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum ſit fœdere: hi ſunt in Africa, qui ab Hiempſale possidentur.

11. Hîc quæro, si Hiempſali ſatis eſt cautum fœdere, & Recentoricus ager privatus eſt, quid attinuerit excipi? ſin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam eſſe públicus; quem putet exiſtimaturum, duas cauſas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quiſnam tam abſtruſus uſquam nummus videtur, quem non architecti hujuſce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, ſocios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani: non eſt ſatis.

12. Audite, audite vos, qui amplissimo populi ſenatûſque judicio exercitus habuiſtis, & bella geſſiſtis. *Quod ad quemque pervenit, pervenerit, ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque conſumptum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemviros referri* jubet. Hoc capite multa ſperant: in omnes imperatores, heredeſque eorum quæſtionem ſuo judicio comparant: ſed maximam pecuniam ſe a Fauſto ablaturos arbitrantur: quam cauſam ſuſcipere jurati judices no-

luerunt, hanc iſti decemviri ſuſcepere: idcirco a judicibus fortaſſe prætermiſſam eſſe arbitrantur, quòd ſit ipsis reſervata.

13. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè ſancit, ut quod quiſque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hìc tamen excipit Pompeium; simillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, quâ peregrini Româ ejiciuntur, Glaucippus excipitur: non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, ſed unus privatur injuriâ. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit: jubet enim pecuniam, si qua poſt nos conſules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adjunxerit, vendere cogitare.

V. Videtis jam, Patres conſcripti, omnibus rebus & modis conſtructam & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia: conſumetur enim in agrorum emptionibus. Optimè. Quis ergo emet agros iſtos? iidem decemviri: tu Rulle (miſſos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito quasi verò non intelligamus, ab invi[to] emere, injurioſum eſſe; ab non invit[o] quæſtuoſum. Quantum tibi agri vend[...]

ut alios omittam, ſocer tuus? &, si ego ejus æquitatem animi probè novi, vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut poſſessionis invidiam pecuniâ commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix poſſunt.

15. Nunc proſpicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos: ii porrò ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non vendere, quid futurum eſt? referetur pecunia? non licet: exigetur? vetat. Verum eſto: nihil eſt, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut peſtilentiæ poſſeſſoribus, agri tamen emantur.

16. Quid tum? quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis eſſe hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & iſtis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtimaſti, quam præsidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis devinctam & conſtrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo

oloniam conſtituatis? ne urbem hanc ur-
e aliâ premere, atque urgere poſſitis?
Non faciemus, inquiunt. Primum neſcio:
deinde timeo: poſtremò non committam,
ut veſtro beneficio potiùs, quàm noſtro
conſilio ſalvi eſſe poſſimus.

VI. Quòd vero totam Italiam veſtris
coloniis complere voluiſtis; id cujuſmodi
eſſet, num quiſnam noſtrûm intellecturus
exiſtimaviſtis? Scriptum eſt enim: *Quæ
in municipia, quaſque in colonias decemvi-
ri velint, deducant colonos, quos velint;
& iis agros aſſignent, quibus in locis ve-
lint*: ut, cùm totam Italiam militibus
ſuis occupârint, vobis non modò dignita-
tis retinendæ, ſed ne libertatis quidem
recuperandæ ſpes relinquatur. Atque hæc
a me ſuſpicionibus & conjecturâ coar-
guuntur.

18. Jam omnis omnium tolletur error:
jam apertè oſtendent, ſibi nomen hujus
reipublicæ, ſedem urbis atque imperii;
denique hoc templum Jovis optimi maxi-
mi, atque hanc arcem omnium gentium
diſplicere. Capuam deduci colonos vo-
lunt: illam urbem huic urbi rurſus oppo-
nere, illuc opes ſuas deferre, & imperii
nomen transferre cogitant: qui locus,
propter ubertatem agrorum, abundan-
tiamque rerum omnium, ſuperbiam &
crudelitatem genuiſſe dicitur; ibi noſtri

coloni, delecti ad omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qui in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea iſti veſtri ſatellites modeſtè inſolentiam ſuam continebunt.

19. Majores noſtri Capuâ magiſtratus, ſenatum, conſilium commune, omnia denique insignia reipublicæ ſuſtulerunt, neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuæ reliquerunt; non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hoſtibus victis ſua ſæpissime reddiderunt?) ſed conſilio: quòd videbant, si quod reipublicæ veſtigium illis mœnibus contineretur, urbem ipſam imperio domicilium præbere poſſe. Vos hæc, nisi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa eſſent, non videretis?

VII. Quid enim cavendum eſt in coloniis deducendis? si luxuries Annibalem ipſum Capuana corrupit: si ſuperbia nata inibi eſſe ex Campanorum faſtidio videtur: si præsidium non præponitur huic urbi iſta colonia, ſed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipſa per ſeſe: nunc omnes urbes, quæ circum Capuam ſunt, a colonis

er eoſdem decemviros occupabuntur :
anc enim ob cauſam permittit ipſa lex,
omnia quæ velint, oppida, colonos ut
ecemviri deducant, quos velint. Atque his
olonis agrum Campanum, & Stellatem
ampum dividi jubet.

21. Non queror diminutionem vectiga-
ium, non flagitium hujus jacturæ atque
amni : prætermitto illa, quæ nemo eſt,
uin graviſſimè, & veriſſimè conqueri
oſſit, nos caput patrimonii publici, pul-
cerrimam populi Romani poſſeſſionem,
ibſidium annonæ, horreum belli, ſub ſi-
no clauſtriſque reipublicæ poſitum vecti-
al, ſervare non potuiſſe : eum denique nos
grum P. Rullo conceſſiſſe, qui ager ipſe
er ſeſe & Sullanæ dominationi & Grac-
aorum largitioni reſtitiſſet; non dico, ſo-
ım hoc in republica vectigal eſſe, quod,
miſſis aliis, remaneat; intermiſſis, non
onquieſcat; in pace niteat, in bello non
bſoleſcat; militem ſuſtentet, hoſtem non
ertimeſcat : prætermitto omnem hanc o-
ıtionem, & concioni reſervo : de peri-
ılo ſalutis, ac libertatis loquor.

22. Quid enim exiſtimatis integrum vo-
is in republica fore, aut in veſtra liber-
ıte, ac dignitate retinenda, quum Rul-
ıs, atque ii, quos multò magis, quàm
.ullum, timetis, cum omni egentium at-
ue improborum manu, cum omnibus co-

piis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa Capuam occupârint? His ego rebus, P. C. reſiſtam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines ea, me conſule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint. Erraſtis, Rulle, vehementer, & tu, & nonnulli collegæ tui, qui ſperaſtis, vos contra conſulem, veritate, non oſtentatione popularem, poſſe in evertenda republica populares exiſtimari. Laceſſo vos; in concionem voco; populo Romano diſceptatore uti volo.

VIII. Etenim, ut circumſpiciamus omnia, quæ populo grata atque jucunda ſunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus: ſollicitam mihi civitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, & concionibus, & ſeditionibus tradidiſtis: ſpem improbis oſtendiſtis, timorem bonis injeciſtis: fidem de foro, dignitatem de republica ſuſtuliſtis.

24. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum, quum populo Romano vox & auctoritas conſulis repentè in tantis tenebris illuxerit: quum oſtenderit, nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum

regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii, nobis conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis, atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex Agraria magis popularis eſſe videatur.

25. Quum verò ſcelera conſiliorum veſtrorum, fraudemque legis, & insidias, quæ ipsi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero, pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consiſtere; præſertim quum mihi deliberatum & conſtitutum sit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter & liberè poteſt, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ a tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim.

26. Dicit frequentissimo ſenatu conſul, Kalendis Januarii, ſeſe, si ſtatus hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magiſtratu geram, Patres conſcripti, ut possim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere; mihi iratum, contemnere.

IX. Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, Tribuni plebis: deſerite eos, a quibus, nisi proſpicitis, brevi

tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio atque amore defendite. Multa ſunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia: nullum externum periculum eſt; non rex, non gens ulla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum, ac domeſticum eſt: huic pro ſe quiſque noſtrûm mederi, atque hoc omnes ſanare velle debemus.

27. Erratis, si ſenatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis veſtrûm ſpe ducitur, ſe poſſe turbulentâ ratione honori velificari ſuo; primùm, me conſule, id ſperare desiſtat; deinde habeat me ipſum sibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quòd si vos veſtrum mihi ſtudium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè reſpublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

DE LEGE AGRARIA
AD POPULUM
ORATIO DECIMA SEXTA,
Quæ ſecunda contra Rullum.

Est hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur, unde etiam quod poſteris ſolveretur, redundaret. Mihi, Quirites, apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis; ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.

2. De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere; ingrati, tacere: nam &, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum com-

memorare, perquam grave eſt; & ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut; quid a vobis acceperim, commemorem: quam dignus veſtro ſummo honore, ſingularique judicio ſim, ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit; vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.

3. Me perlongo intervallo propè memoriæ, temporumque noſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis; & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis; virtutique in poſterum patere voluiſtis: neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo.

II. Nam profectò ſi recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui ſine repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliquâ occaſione eſſe factos, quum multis annis pòſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquantò ſerius, quàm per ætatem, ac per leges liceret; qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos: me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus me-

miſſe poſſumus, qui conſulatum petie-
a, quum primùm licitum ſit; conſul
ſus ſim, quum primùm petierim; ut ve-
r, honos ad mei temporis diem petitus,
n ad alienæ petitionis occaſionem in-
ceptus, nec diuturnis precibus efflagita-
s, ſed dignitate impetratus eſſe, vi-
atur.

4. Eſt illud ampliſſimum, quod paulò
tè commemoravi, Quirites, quòd hoc
nore ex novis hominibus primum me,
ultis pòſt annis, affeciſtis; quòd primâ
titione; quòd anno meo: ſed tamen
gnificentius atque ornatius eſſe illo ni-
poteſt, quòd meis comitiis non tabel-
n vindicem tacitæ libertatis, ſed vo-
m vivam præ vobis indicem veſtrarum
ga me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis,
ique me non extrema tribus ſuffragio-
m, ſed primi illi veſtri concurſus; ne-
ie ſingulæ voces præconum, ſed unâ
ce univerſus populus Romanus conſu-
m declaravit.

5. Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare
ſtrum beneficium, Quirites, quum ad
imi mei fructum atque lætitiam duco
ſe permagnum, tum ad curam ſollicitu-
nemque multò majus. Verſantur enim,
uirites, in animo meo multæ & graves
gitationes, quæ mihi nullam partem
que diurnæ, neque nocturnæ quietis

impertiunt : primùm tuendi conſı
quæ quùm omnibus eſt difficilis &
ratio , tum verò mihi , præter cetere
errato nulla venia ; rectè facto exigu
& ab invitis expreſſa proponitur :
dubitanti fidele consilium ; non , lal
certum ſubsidium nobilitatis oſtendi

III. Quòd si ſolus in diſcrimen a
adducerer ; ferrem , Quirites , ani
quiore : ſed mihi videntur certi ho:
si qua in re me non modò consilie
rùm etiam caſu lapſum eſſe arbitrab
vos univerſos , qui me antetuleritis
litati , vituperaturi : mihi autem ,
tes , omnia potiùs perpetienda eſſe
quàm non ita gerendum conſulatu
in omnibus meis factis atque consili
trùm de me factum consiliumque
tur. Accedit etiam ille mihi ſumn
bor , ac difficillima ratio conſulat
rendi , quòd non eadem , quâ ſup
bus conſulibus , lege & conditione
dum eſſe decrevi ; qui aditum huju
conſpectumque veſtrum partim n
perè fugerunt , partim non vehe
ſecuti ſunt. Ego autem non ſolùm
loco dicam , ubi eſt id dictu facilli
ſed in ipſo ſenatu , in quo eſſe locu
voci non videbatur , popularem me
rum eſſe conſulem , primâ meâ ill
tione Kalendis Januarii dixi.

7. I

7. Neque enim ullo modo facere poſſem, ut, quum me intelligam, non hominum potentium ſtudio, non excellentibus gratiis paucorum, ſed universi populi Romani judicio conſulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longè præponerer; non & in hoc magiſtratu, & in omni vita eſſem popularis. Sed mihi ad hujuſce verbi vim, & interpretationem vehementer opus eſt veſtrâ ſapientiâ: verſatur enim magnus error, propter inſidioſas nonnullorum simulationes; qui quum populi non ſolùm commoda, verùm etiam ſalutem oppugnant, & impediunt, oratione aſſequi volunt, ut populares eſſe videantur.

8. Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo, plenam ſollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exſpectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc reipublicæ ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus designatis, inita eſſe dicebantur: ſublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria, non imperia, ſed regna, quæri putabantur.

IV. Quæ quum ego non ſolùm ſuſpicarer, ſed planè cernerem (neque enim obſcurè gerebantur) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quàm pax? quâ non modò ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non ſolùm ab hominibus, verùm etiam a beſtiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita jucundum eſt, ut & vos, & majores veſtri, & fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus noſtris præcipuam laudem gratiamque debemus, quòd eorum labore eſt factum, ut impunè in otio eſſe poſſemus. Quare qui poſſum non eſſe popularis, quum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla ſunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei conſulatûs eſſe collata?

10. Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis

oſtentari poteſt, re verâ fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt: neque verò illa popularia ſunt exiſtimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum; qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum ſolent eſſe exitus: neque si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obſcurè moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt.

V. Nam verè dicam, Quirites; genus ipſum legis agrariæ vituperare non poſſum: venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri a privatis antea possidebantur: non ſum autem ego is conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, ſapientiâ, legibus, multas eſſe video reipublicæ partes conſtitutas.

11. Itaque, ut initio mihi, designato conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conſcribere; cupiebam, quod cogitarent, cognoſcere: etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicæ bene adminiſtrandæ ſocietatem.

12. Quum familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem, ac darem; celabar, excludebar: & quum oſtenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum; tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam; negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem: finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut inſidioſa, aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, & ſolitudinem: quibus in rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjecturâ poteritis.

13. Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem exſpectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm ceteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbâque majore: ut oculis & adſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionemque exſpectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum exſpectatio-

ne concurritur : explicat orationem ſanè longam ; & verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitioſum videbatur ; quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere poſſet, quid diceret : hoc ille utrùm inſidiarum causâ fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, neſcio. Tamen, ſi qui acutiores in concione ſteterant, de lege agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere ſuſpicabantur. Aliquando tandem, me deſignato, lex in publicum proponitur : concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii : deſcriptam legem ad me afferunt.

VI. Omni hoc vobis ratione confirmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoſcendamque veniſſe, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus atque adjutor eſſem : non enim naturâ, neque diſcidio, neque odio penitus insito, bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu ; quia perſæpe ſeditiosis atque improbis tribunis plebis boni & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunitia nonnumquam libidini reſtitit conſulari. Non poteſtatum dissimilitudo, ſed animorum disjunctio diſſensionem facit.

15. Itaque hoc animo legem ſumpsi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſ-

triſ commodis, & ejuſmodi, quam conſul, re, non oratione, popularis, & honeſtè & libenter poſſet defendere. Atque ego a primo capite legis uſque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini conſtituerentur, legis agrariæ ſimulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agrariâ, pulchrâ atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: oſtentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod eſt indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis cuſtodemque eſſe voluerunt, reges in civitate conſtitui.

16. Quæ quum expoſuero, si falſa vobis videbuntur eſſe, ſequar auctoritatem veſtram; mutabo meam ſententiam: sin insidias fieri libertati veſtræ, simulatione largitionis, intelligetis; nolitote dubitare, plurimo ſudore & ſanguine majorum veſtrorum partam, vobiſque traditam libertatem, nullo veſtro labore, conſule adjutore, defendere.

VII. Primum caput eſt legis agrariæ; quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis veſtræ diminutionem ferre poſſitis. Jubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus ſeptemdecim, ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir ſit.* Hìc quæro, quam ob cauſam initium rerum, ac legum ſuarum hinc duxerit, ut populus Romanus ſuffragio privaretur: toties legibus agrariis curatores conſtituti ſunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro a populari tribuno plebeio, ecquando, niſi per XXXV tribus creati ſint. Etenim quum omnes poteſtates, imperia, curationes ab univerſo populo Romano proficiſci convenit, tum eas profectò maximè, quæ conſtituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & univerſi deligant, quem populo Romano maximè conſulturum putent, & unuſquiſque ſtudio & ſuffragio ſuo viam ſibi ad beneficium impetrandum munire poſſit. Hoc tribuno plebis potiſſimùm venit in mentem, populum Romanum univerſum privare ſuffragiis; paucas tribus, non certâ conditione juris, ſed ſortis beneficio, fortuitò, ad uſurpandam libertatem vocare.

18. *Item*, inquit, *eodemque modo*, capite altero, *ut comitiis pontificis maximi.*

Ne hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem ſacerdotii, voluerint populo ſupplicari: atque hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clariſsimus, tulit; quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is a collegio cooptaretur.

19. Videte, quid interſit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobiliſsimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, quum ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, populi ad partes daret: hic, quod populi proprium ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi, antè acciperent a populo beneficium, quàm darent, id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus eſt. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.

VIII. Quæret quiſpiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid ſpectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque veſtram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planiùs: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo: video feciſſe alios: illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quæritur: univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant poſſe.

21. Sortietur tribus idem Rullus: homo felix educet, quas volet, tribus: quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum (ut jam oſtendam) dominos habebimus: atque ii, ut grati ac memores beneficii eſſe videantur, aliquid ſe novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò ſex & XX tribubus, nihil erit, quod non putent poſſe ſuo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? ſe primum. Quî licet? leges enim ſunt veteres, neque eæ conſulares, si quid intereſſe hoc arbitra-

Etenim , si populo conſulis , rei
a ſuſpicione alicujus tui commodi
dem , te nihil , nisi populi utilit
fructum , quærere : sine ad alios
tem , ad te gratiam beneficii tui
re : nam hoc quidem vix eſt libe
li , vix veſtrorum animorum , ac
tentiæ.

IX. Quis legem tulit ? Rullu
majorem partem populi ſuffragiis
vit ? Rullus. Quis comitiis præfui
lus. Quis tribus , quas voluit , v
nullo cuſtode ſortitus ? quis dece
quos voluit , renuntiavit ? idem
Quem principem renuntiavit ?
Vix , mehercule , ſervis hoc eu
non vobis , omnium gentium d
probaturum arbitrarer. Optimæ le
tur hac lege sine ulla exceptione

gis agrariæ non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in indice & in præſcriptione legis conceſſus eſt; ceteri fructus omnium rerum, qui in ſpe legis hujus positi ſunt, communi cautione, atque æquâ ei parte retinentur.

23. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitaſſe, aut si Rullo potuiſſe in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi poteſtas eſſet data; quæcumque res eſſet, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terrâ & mari præponeretis; certè in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos; & committi huic optimè, & ornari hunc juſtissimè poſſe intelligebant.

24. Itaque excipitur hac lege non adoleſcentia, non legitimum aliquod impedimentum, non poteſtas, non magiſtra[illegible] tus ullus aliis negotiis ac legibus impedi[illegible] tus; reus denique, quò minùs decem[illegible] fieri poesit, non excipitur. Cn. Pompe[illegible] excipitur, ne cum P. Rullo, taceo [illegible] ceteris, decemvir fieri possit. Præſe[illegible] eum profiteri jubet, quod nulla alia[illegible] lege umquam fuit; ne in his quidem [illegible]

giſtratibus, quorum certus ordo eſt. Timebat enim, Pompeius ne si adeſſet, ferri non poſſet: aut, ne, si accepta lex eſſet, illum sibi collegam adſcriberetis, cuſtodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hîc, quoniam video vos hominis dignitate, & contumeliâ legis eſſe commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli. An vos aliter exiſtimabatis, quum ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent, non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis insidiis, quum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis, Cn. Pompeii præsidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum quæri, quum videatis eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

26. Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primùm lege curiatâ decemviros ornat. Jam hoc

inauditum, & planè novo more uti curiatâ lege magiſtratus detur, cui nullis comitiis antè sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit. Oblitus eſt, nullos a plebe designari. Et is orbem terrarum conſtringit novis legibus, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio? Atque hîc perſpicuum eſt, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

XI. Majores de ſingulis magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt: nam quum centuriata lex cenſoribus ferebatur, quum curiata ceteris patriciis magiſtratibus; tum iterum de iiſdem judicabatur, ut eſſet reprehendendi poteſtas, si populum beneficii ſui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa; curiata tantùm auſpiciorum cauſâ remanſerunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, poteſtatem neminem injuſſu populi, aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit; tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita, quum majores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare; hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit.

28. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perſpexit, sine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. Jubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat: quàm id ipſum abſurdè, nihil ad me attinet: jubet enim, *qui primus sit prætor factus, eum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit; qui poſtremus sit*: ut aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum sit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe.

29. Quid poſtea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. *Tum ii decemviri*, inquit, *eodem jure sint, quo qui optimâ lege*. Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi possit; quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optimâ lege a populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentiſque naſ-

cuntur, ut non modò quum gerere cœperint, ſed etiam quum conſtituentur, omne veſtrum jus, poteſtas, libertaſque tollatur.

XII. At videte, quàm diligenter retineat jus tribunitiæ poteſtatis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis ſæpe eſt interceſſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem: tantummodo, ſi quis eâ poteſtate temerè eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis lege curiatâ, quam prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc quum in eo reprehendendum eſt, quòd per tribunum plebis tribunitia poteſtas minuitur; tum in eo deridendum, quòd conſuli, ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedendi poteſtatem, etiam ſi interceſſum ſit, tamen eamdem conſtituit, quam, ſi lata eſſet lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet; quum intercessio ſtultitiam interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura.

31. Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem, atque ad uſurpationem vetuſtatis, per XXX lictores, auſpiciorum causâ, adumbratis, conſtituti. Vide

nunc, eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint, quantò majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. Jubet ad auſpicia, coloniarum deducendarum causâ, decemviros habere pullarios. *Eodem jure*, inquit, *quo habuerunt treſviri lege Semproniâ*. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commonet, tres viros illos XXXV tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, quum tu a Tib. Gracchi æquitate ac pudore longiſſimè remotus ſis; id quod diſſimillimâ ratione factum ſit, eodem jure putas eſſe oportere?

XIII. Dat præterea poteſtatem, verbo prætoriam, re verâ regiam: definit in quinquennium, facit ſempiternam: tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit: deinde ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis; præterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſuppellectili: ſumptum haurit ex ærario, ſuppeditat a ſociis: janitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos, ſtipatores corporis conſtituit; eoſdem miniſtros, & ſatellites poteſtatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyrannorum: inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam,

Quid me iſta lædunt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? Omnia ſunt hæc hujuſmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus, aut privatus furioſus eſſe videatur.

33. Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non privatorum inſaniam, ſed intolerantiam regum eſſe dicetis. Primùm permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de veſtris vectigalibus, non fruendis, ſed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, pœna sine provocatione, animadversio sine auxilio.

34. Judicare per quinquennium, vel de conſulibus, vel de ipsis tribunis plebis poterunt; de illis interea nemo judicabit: magiſtratus his gerere licebit; cauſam dicere non licebit: emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam ſuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum ſumma poteſtas datur, quum velint: Romæ eſſe, quum commodum sit: quacumque velint ſummo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur: interea diſſolvant judicia publica: de consiliis ab-

ducant, quos velint: singuli de maximis rebus judicent: quæſtori permittant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a quo miſſus erit, renuntiaverit.

XIV. Verbum mihi deeſt, Quirites, quum ego hanc poteſtatem regiam appello: ſed profectò major eſt quædam. Nullum enim regnum fuit umquam, quod non, si minùs jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur: hoc verò infinitum eſt, quo & regna omnia, & veſtrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim libera a vobis, partim etiam ignorata vobis ſunt, permiſſa legis continentur.

36. Datur igitur eis primùm, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis ſenatuſconſulta facta ſunt, M. Tullio, Cn. Cornelio conſulibus. Cur hoc tam eſt obſcurum, atque cæcum? quid? iſta omnia, de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nonne potuerunt? Duæ ſunt hujus obſcuritatis cauſæ, Quirites: una pudoris, si quis pudor eſſe poteſt in tam insigni impudentia; altera, ſceleris: nam neque ea, quæ ſenatus nominatim vendenda cenſuit, audet appellare; ſunt enim loca publica urbis, ſunt ſacella, quæ poſt reſtitutam tribunitiam poteſtatem nemo attigit: quæ majores in urbe partim periculi perfugia

[redacted]

eſſe voluerunt. Hæc lege tribunitiâ decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus; accedent ſalicta ad Minturnas; adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ ſenatus propter anguſtias ærarii vendenda cenſuit, conſules propter invidiam non vendiderunt.

37. Verùm hæc fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis eſt cavendum & pertimeſcendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque ſenatuſconſultorum, quæ facta numquam ſunt, quum ex eo numero, qui per eos annos conſules fuerunt, multi mortui ſint, magna poteſtas permittitur: niſi fortè nihil eſt æquum vos de eorum audacia ſuſpicari, quorum cupiditati nimiùm anguſtus orbis terrarum eſſe videatur.

XV. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: ſed attendite animos ad ea, quæ conſequuntur: hunc quaſi gradum quemdam, atque aditum ad cetera factum intelligetis. *Qui agri, quæ loca, quæ ædificia.* Quid eſt præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veſte, ſupellectili, ceteris rebus. Quid dicam? invidioſum putaſſet hoc fore, ſi omnia

nominaſſet? non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid præteriret: adſcripsit, *aliudve quid*: quâ brevitate rem nullam eſſe exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit, L. Sullâ, Q. Pompeio conſulibus, aut poſtea, id decemviros jubet vendere.

39. Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirûm ditioni, judicio, poteſtatique permiſſa, & condonata eſſe dico. Primùm enim hoc quæro, qui tandem locus uſquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani eſſe factum: nam, quum idem possit judicare, qui dixerit; quid eſt, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Epheſum, Miletum, Cizycum, totam denique Asiam, quæ poſt L. Sullam, Q. Pompeium conſules, recuperata sit, populi Romani factam eſſe dicere.

40. Utrùm oratio ad ejus rei diſceptationem deerit: an, quum idem & diſferet, & judicabit, impelli non poterit, ut falſum judicet? an, si condemnare Asiam nolet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æſtimabit? Quid? quod diſputari contrà nullo pacto poteſt, quoniam ſtatutum a vobis eſt, &

[redacted]

judicatum, quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ, quod certè publicum eſt populi Romani factum? num quid cauſæ eſt, quin omnes agros, urbes, ſtativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri ſint?

XVI. Quid Mytilenæ? quæ certè veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ ſunt: urbs & naturâ, & ſitu, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi & fertiles: nempe eodem capite incluſi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrûm hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hîc ego conſul populi Romani non modò nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modò ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatûs exſtare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam nobis recuperarent.

42. Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoriâ teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque

genere, neque animo regio eſſe, inter omnes ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca noſtros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

43. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis ſuis, judicabit? & verum judicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copioſiſſimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet; judicabit Alexandriam regis eſſe: a populo Romano abjudicabit.

XVII. Primùm populi Romani hereditatem decemviri judicent, quum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur; cur non eoſdem curſus hos

empore, quos, L. Cottâ, L. Torquato onſulibus, cucurrerunt? cur non apertè, t antea? cur non item, ut cum decreto, t palam regionem illam petierunt? an pietis iis, qui per curſum rectum regnum enere non potuerunt, nunc tetris tenebris & caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?

45. Atque illud circumſpicite veſtris nentibus, unáque **** Legatos noſtros, iomines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causâ legationes liberas obeunt, amen exteræ nationes ferre vix poſſunt: grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quòd veſtro, non ſuo nomine, quum hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, quum iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miſeras nationes futuras?

46. Eſt in imperio terror; patientur: eſt in adventu ſumptus; ferent: imperabitur aliquid muneris; non recuſabunt. Illud verò quantum eſt, Quirites, quum is decemvir, qui aliquam in urbem aut exſpectatus, ut hoſpes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipſum locum, quò venerit, illam ipſam ſedem hoſpi-

eſt , multa committi , & condon
nia ? labori , & negotio præpo
prædæ , & quæſtui ? mitti ad ſoci
randos , an ad opprimendos ? den
quis eſt honos ſingularis , nihilr
reſt , utrùm populus Romanus e
velit , deferat ; an is impudenter
Romano per legis fraudem ſurripi

XVIII. Intellexiſtis , quot
quantas decemviri , legis permiſſi
dituri ſint. Non eſt ſatis : quum
ciorum , quum exterarum nationun
regum ſanguine implerint ; incid
vos populi Romani , adhibeant
vectigalibus veſtris , irrumpant
rium : ſequitur enim caput , qu
non permittit quidem , ſi fortè d
cunia , quæ tanta ex ſuperioribu
poteſt , ut deeſſe non debeat ; ſed

quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuoſam & acerbam prædicationem futuram puto. *Auctio.* Ut in ſuis rebus, ita in republica luxurioſus eſt nepos, qui priùs silvas vendat, quàm vineas. Italiam percenſuiſti : perge in Siciliam. *Auctionis pars ea, quæ ad Siciliam pertinet.* Nihil eſt in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores noſtri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat.

49. Quod partum recenti victoriâ majores vobis in ſociorum urbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hîc mihi parumper mentes veſtras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas insidias ſe poſuiſſe arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem: & mihi, quæſo, ignoſcite, si appello talem virum ſæpius : vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis, ut, quibuſcumque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiſcum unà tuerer: feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris atque amplissimæ dignitatis ; quam ego, etsi libente illo, tamen abſente illo per vos conſecutus ſum. Quamobrem quum intelligam, hanc totam ferè legem ad il-

lius opes evertendas, tamquam machinam, comparari; & reſiſtam conſiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos univerſi non ſolùm videre, verùm etiam tenere poſsitis.

XIX. Jubet venire, quæ Attalenſium, quæ Phaſelitûm, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, & Orindicum, & Geduſanum: hæc P. Servilii imperio & victoriâ, clarissimi viri, veſtra facta ſunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherſoneſo: in Macedonia, qui regis Philippi, ſive Perſæ fuerunt; qui item a cenſoribus locati ſunt, & certissimum vectigal.

51. Adſcribit idem auctioni Corinthios agros, optimos, & fertiles; & Cyrenenſes, qui Appionis fuerunt; & agros in Hiſpania propter Carthaginem novam; & in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum, ac vetuſtatis, de conſilii ſententia, conſecravit, ſed ut ipſe locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm eſt Rullus: aut fortaſſe emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos ve-

teribus bellis, virtute ſummorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant.

52. Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, quum rex Mithridates, amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu, Mœotide, & illis paludibus, & itinerum anguſtiis, atque altitudine montium defendatur: quum imperator in bello verſetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne judicium & poteſtas, more majorum, debet eſſe, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic ſe gerit, ut sibi jam decemvir designatus eſſe videatur) ad eam auctionem potisſimùm proficiſcetur.

XX. Is videlicet antequam veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompeium mittet; quarum ego jam exemplum ab iſtis compositum eſſe arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Pompeio, Cn. F.* Non credo adſcriptum eſſe, *Magno*: non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, conceſſu-

rum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope præſtò ſis, auxiliumque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepiſti, ego meâ lege vendam.* An Pompeium non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter veſtra atque hoſtium caſtra, haſtâ poſitâ, cum ſuis formosis finitoribus auctionantem.

54. Neque in hoc ſolùm ineſt contumelia, quæ vehementer & insignis eſt, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante, non modò venierit, verùm etiam locata sit. Plus ſpectant homines certè, quàm contumeliam: ſperant, si conceſſum sit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita poteſtate; cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum pervenire; aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloriâ, detrahi poſſe: putant, si quam ſpem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, quum viderit, earum rerum omnium poteſtatem ad decemviros eſſe tranſlatam.

55. Patior non moleſtè, tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent; tam impudentes,

[redacted]

qui conentur : illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, ut hæc portenta, me conſule, potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificiiſque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuſcumque in locis videatur.* O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô consilia diſſoluta, atque perdita!

XXI. Vectigalia locare nuſquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac veſtrûm frequentiâ : venire veſtras res proprias, & in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine licebit? L. Sulla quum bona indemnatorum civium funeſtâ illâ auctione ſuâ venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt : decemviri veſtra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte vendent?

56. Sequitur, *Omnes agros extra Italiam*, infinito ex tempore, non, ut antea, ab Sulla & Pompeio conſulibus. Cognitio decemvirûm, privatus sit, an publicus : sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quam intolerandum, quàm regium sit, q

præterit? poſſe, quibuſcumque locis velint, nullâ diſceptatione, nullo conſilio, privata publicare, publica liberare?

57. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum neceſſitudinem, & propter æquitatem, Quirites, ſæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non jure; miſericordiâ ſenatûs, non agri conditione defendunt: nam illum agrum publicum eſſe fatentur: ſe moveri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, ſi eſt privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? ſin autem publicus; quæ eſt iſta æquitas, ceteros, etiam ſi privati ſint, permittere ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum aliâ ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique ſunt, ſine ullo delectu, ſine populi Romani notione, ſine judicio ſenatûs, decemviris addicentur.

XXII. Atque etiam eſt alia, ſuperiore capite, quo omnia veneunt, quæſtuoſa exceptio, quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum eſt. Audivit, hanc rem non a me, ſed ab aliis agitari ſæpe in ſenatu, nonnumquam ex hoc loco,

possidere agros in ora maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit; & tamen poſtea per C. Cottam conſulem, cautum eſſe fœdere. Hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal, ut ſatis firmum sit, & ratum. Quid? cujuſmodi eſt illud? tollitur veſtrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. Volitat enim ante oculos iſtorum Jubæ regis filius, adoleſcens non minùs bene nummatus, quàm bene capillatus.

59. Vix jam videtur locus eſſe, qui tantos acervos pecuniæ capiat: auget, addit, accumulat: *Aurum, argentum ex prædâ, ex manubiis, ex coronario, ad quoſcumque pervenit, neque relatum eſt in publicum, neque in monumento conſumptum*, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæſtionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella geſſerunt, judiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviros tranſlatum videtis. Horum erit judicium quantæ cujuſque manubiæ fuerint, et relatum, quid residuum sit. In poſteri verò lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, *quicumque de provincia deceſ-*

rit, apud eoſdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.

60. Hîc tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Unde iſte amor tam improviſus, ac tam repentinus? qui honore decemviratûs excluditur propè nominatim: cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, ſed in ipſa caſtra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrùm tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

XXIII. Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio iſto legis, benignitate decemvirali nihil utitur: nam si eſt æquum, prædas ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, ſed ad decemviros, tamquam ad dominos, deportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult ſe in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure verſari. Sin eſt iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemvi-

tos, portitores omnibus omnium pecuniis conſtitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, ſed etiam imperatores noſtros excutiant; non mihi videntur honoris causâ excipere Pompeium, ſed metuere, ne ille eamdem contumeliam, quam ceteri, ferre non poſſit: Pompeius autem hoc animo ſit, ut, quidquid vobis placeat, ſibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini.

62. Verumtamen cavet, ut, *Si qua pecunia poſt nos conſules ex novis vectigalibus recipiatur, eâ decemviri utantur:* nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adjunxerit. Ita remiſſis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis ſe frui putat oportere. Parta ſit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta ſit in terris; nihil prætermiſſum ſit: omnes urbes, agri, regna denique, poſtremò etiam vectigalia veſtra, venierint: acceſſerint in cumulum manubiæ veſtrorum imperatorum: quantæ, & quàm immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita poteſtate rerum omnium quærantur, videtis.

XXIV. Cognoſcite nunc alios immenſos atque intolerabiles quæſtus, ut intelligatis ad certorum hominum impor-

tunam avaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen eſſe quæſitum. Hac pecuniâ jubet agros emi, quò deducamini. Non conſuevi homines appellare aſperiùs, Quirites, nisi laceſſitus. Velim fieri poſſet, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros ſperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum, & vendendarum, & emendarum poteſtatem permitteretis.

64. Sed, quod ego nondum ſtatuo mihi eſſe dicendum, vos tamen id poteſtis cum animis veſtris cogitare. Unum hoc certè videor mihi verissimè poſſe dicere; tum, quum haberet hæc reſpublica Luſcinos, Calatinos, Acidinos, homines non ſolùm honoribus populi, rebuſque geſtis, verùm etiam patientiâ paupertatis ornatos; & tum, quum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum ſapientiam, temperantiamque in publicis, privatiſque, forensibus, domeſticiſque rebus perſpexeratis; tamen hujuſcemodi res commiſſa nemini eſt, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigales populi Romani abalienaret; & quum ſummam tantæ pecuniæ nullo teſte sibi ipſe ex ſua voluntate feciſſet, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quiri-

tes, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum ſuſpicamini: reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad conſumendum nihil ſatis eſſe videatur.

XXV. Hîc ego jam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, non eſſe hanc vobis a majoribus relictam conſuetudinem, ut emantur agri a privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos eſſe deductos: hujuſcemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exſpectaſſe: hanc verò emendi & vendendi quæſtuoſiſſimam ac turpiſſimam mercaturam, alienam actione tribunitiâ, alienam dignitate populi Romani ſemper putavi.

66. Libet agros emi. Primùm quæro; quos agros? & quibus in locis? nolo ſuſpenſam & incertam plebem Romanam obſcurâ ſpe, & cæcâ exſpectatione pendere. Albanus ager eſt, Setinus, Privernas, Fundanus, Veſcinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Caſinas. Audio. Ab alia porta, Capenas, Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Alliſanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, quâ hoſce omnes agros, & ceteros horum similes non modò emere, verùm etiam coacervare poſſis: cur eos non

definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana poſsit, quid interſit ſuâ, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio: etenim quantulum intereſt, utrùm in Maſsici radices, an in * Italiam, alióve deducamini?

67. Age verò, non definis locum: quid? naturam agri? Verò, inquit, *qui arari, aut coli possit.* Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrùm hæc lex eſt, an tabula Neratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: *Jugera* CC, *in quibus olivetum fieri poteſt: jugera* CCC, *ubi inſtitui vineæ poſſunt.* Hoc tu emes iſtâ innumerabili pecuniâ, quod arari, aut coli possit? Quod ſolum tam exile & macrum eſt, quod aratro perſtringi non possit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multò eſt quæſtuosius, quàm si ab invito ſumeret: inibitur enim ratio quæſtûs de veſtra pecunia: & tum denique ager emetur, quum idem expedierit emptori & venditori.

XXVI. Sed videte vim legis agrariæ. Ne ii quidem, qui publicos possident,

decedent de poſſessione, nisi erunt deducti optimâ conditione, & pecuniâ maximâ. Converſa ratio. Antea, quum erat a tribuno plebis mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui poſſessiones invidioſas tenebant, pertimeſcebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidiâ liberat. Quàm multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliquâ velint? Qui paulò antè, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimeſcebant; ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed sibi intus canit.

69. Habet ſocerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Sullanis oneribus gravi, ſuâ lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majo-

rum veſtrorum ſanguine & ſudore quæſita, ut Sullanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis?

70. Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites: eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt; alterum, propter vaſtitatem. Sullanus ager, a certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non posſit: hic ager omnis, quoquo pretio coëmptus erit, tamen ingenti pecuniâ vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu; urbanam plebem nimiùm in republica poſſe: *exhauriendam eſſe*: hoc enim verbo eſt uſus; quasi de aliqua ſentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

XXVII. Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete iſtam poſſessionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina

ſiccitate, aut in Salapinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari: aut dicat, quos agros empturus ſit: oſtendat & quid, & quibus daturus ſit. Ut verò, quum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat; id vos poteſtis, quæſo, concedere? Quamquam illud eſt egregium, quòd hac lege antè omnia veneunt, antè pecuniæ coguntur & coacervantur, quàm gleba una ematur: deinde emi jubet: ab invito vetat.

72. Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecuniæ fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur: vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex eſt, quâ noſtra vendamus, quanti poſſimus: aliena emamus, quanti poſſeſſores velint.

73. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omniſne ejuſmodi locus eſt, ut nihil interſit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? an eſt locus, qui coloniam poſtulet? eſt

perii viderentur. Hi deducent col
eos agros, quos emerint.

74. Etiamne si reipublicæ no
diat? *Et in quæ loca præterea v*
Quid igitur eſt cauſæ, quin colo
Janiculum poſſint deducere;
præsidium in capite atque cervici
tris collocare? Tu non definia
colonias, in quæ loca, quo num
lonorum deduci velis? tu occu
cum, quem idoneum ad vim tu
caris? compleas numero? confir
sidio, quo velis? populi Roma
galibus atque omnibus copiis ipſu
lum Romanum coërceas? oppri
digas in iſtam decemviralem diti
poteſtatem?

XXVIII. Ut verò totam Ita
præsidiis obsidere atque occupa
tet, quæſo, Quirites, cognoſcite.

& majora præſidia quæruntur? num obſcurè regnum conſtituitur? num obſcurè libertas veſtra tollitur? Nam quum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id eſt, totam Italiam ſuis opibus obsidebunt; iidem veſtram libertatem ſuis præſidiis & coloniis interclusam tenebunt: quæ ſpes tandem, quæ facultas recuperandæ veſtræ libertatis relinquetur?

76. At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus; & Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam atque ornatiſſimam: atque quid ad hæc poſſumus dicere? De commodo veſtro priùs dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exſpectet: si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni resiſtat.

77. Ac primùm de oppido dicam, si quis eſt fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam ſcribi jubet: ad hunc numerum quingenos sibi singuli ſument. Quæſo, nolite voſmetipſos conſolari: verè & diligenter considerate: num vobis, aut veſtri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si eſt omnibus vobis, aut majori veſtrûm parti: quamquam me veſ-

vim, facinus, cædemque deleċ
atque urbs, quæ bellum facere
ſtruere possit, quæritur; tamen
mini, veſtro nomine contra v
opes? armari præsidia? urbes
copias comparari?

78. Nam agrum quidem Ca
quem vobis oſtentant, ipsi c
runt: deducent ſuos, quorun
ipsi teneant, & fruantur: coën
terea: iſta dena jugera con
Nam, si dicent per legem id n
ne per Corneliam quidem licet
mus (ut longinqua mittamus) a
neſtinum a paucis possideri: n
rum pecuniis quidquam aliud
deo, nisi ejuſmodi fundos, qu
sidio familiarum magnitudines,
norum ac Puteolanorum prædio
tus ſuſtentare possint. Quòd s

pondit, a Romulia tribu ſe initium eſſe facturum. Primùm, quæ eſt iſta ſuperbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè ruſticis detur ager, qui habent, quàm urbanis, quibus iſta agri ſpes & jucunditas oſtenditur? aut, si hoc ab ſe dictum negat, & ſatisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena deſcribat: a Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modò dena jugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum intelligetis; tamenne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani, deludi voſmetipſos diutius a tribuno plebis patiemini?

80. Quòd si poſſet ager iſte ad vos pervenire; nonne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini? An obliti eſtis, Italico bellò, amiſſis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vectigalia, perlevi ſæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos

ra Roma quæretur. In id oppidum ho mines nefarii rempublicam noſtram tranſ ferre conantur, quo in oppido majore veſtri nullam omnino rempublicam eſſe voluerunt: qui tres ſolùm urbes in terri omnibus, Carthaginem, Corinthum, Ca puam ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt, quòd quum hominum copiis, tum ip sâ naturâ ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, im minere ita fructuosissimis inſulis populi Romani videbatur. Corinthi veſtigium vi relictum eſt: erat enim posita in angu tiis atque in faucibus Græciæ, sic, ut terrâ clauſtra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diverſa pene conjungeret, quum pertenui diſcrimine ſeparentur. Hæc, quæ procul erant conſpectu imperii, non ſolùm afflixerunt ſed etiam, ne quando recreata exſurge atque erigere ſe poſſent, funditus, ut xi, ſuſtulerunt.

88. De Capua multùm eſt & diu ſultum: exſtant litteræ, Quirites, p cæ: ſunt ſenatuſconſulta complura tuerunt homines ſapientes, si agrum panis ademiſſent; magiſtratus, ſe publicum ex illa urbe conſilium ſent; imaginem reipublicæ nulla quiſſent; nihil fore, quòd Capua

remus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus comportandis, condendiſque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur; idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

XXXIII. Videte quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum consilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus veſtris, eamdem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt; molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd si majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, & tam præclara populi Romani diſciplina, M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquiſſent.

90. Verùm arbitrabantur, Corinth... Carthagini, etiam si ſenatum & ... tratum ſuſtuliſſent, agrumque civi... miſſent, tamen non defore ... ſtituerent, atque, qui ant... mutarent, quàm nos aud...

hîc verò in oculis ſenatûs populique Romani nihil poſſe exsiſtere, quod non antè exſtingui atque opprimi poſſet, quàm planè exortum ac natum eſſet. Neque verò ea res fefellit homines, divinâ mente & consilio præditos: nam poſt Q. Fulvium, Q. Fabium conſules, quibus conſulibus Capua devicta atque capta eſt, nihil eſt in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, ſed nihil omnino eſt cogitatum. Multa poſtea bella geſta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perſa, Pſeudophilippo, Ariſtonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica ſeditiones domeſticæ, quas prætermitto: bella cum ſociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domeſticis externiſque bellis Capua non modò non obfuit, ſed opportuniſſimam ſe nobis præbuit, & ad bellum inſtruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac ſedibus ſuis recipiendos.

91. Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis ſenatuſconſultis, iniquis imperiis rempublicam miſcerent, & rerum novarum cauſam aliquam quærerent: neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam, nec conſilii capiendi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, ubi honos publicè non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe

non poteſt : non contentione , non ambitione diſcordes : nihil enim ſupererat , de quo certarent : nihil , quod contrà peterent : nihil , ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam, ratione & consilio majores noſtri ad inertissimum & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt : & multum in poſterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus exſectis, urbem ipſam ſolutam ac debilitatam reliquerunt.

XXXIV. Hæc consilia majorum M. Bruto , ut antea dixi , reprehendenda , & P. Rullo viſa ſunt : neque te , Rulle, omina illa M. Bruti , atque auſpicia , a simili furore deterrent. Nam & ipſe, qui deduxit , & qui magiſtratum Capuæ , ab illo creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi , quum veniſſem Capuam , coloniam deductam L. Considio , & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus ; ut intelligatis , quantam locus ipſe afferat ſuperbiam ; quæ paucis diebus , quibus illò colonia deducta fuit , perſpici atque intelligi potuit.

93. Nam primùm, id quod dixi, quum cæteris in coloniis duumviri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, ſed, ut hîc prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus: erant hoſtiæ majores in foro conſtitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, ſicut a nobis conſulibus de conſilii ſententia probatæ, ad præconem & ad tibicinem immolabantur: deinde patres conſcripti vocabantur. Jam verò vultum Conſidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu quum videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac Jubellios.

94. Jam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplaſia, quæ concurſatio percunctantium, quid prætor edixiſſet? ubi cœnaret? quid enuntiaſſet? Nos autem, hinc Româ qui veneramus, jam non hoſpites, ſed peregrini atque advenæ nominabamur.

XXXV. Hæc qui proſpexerint, majores noſtros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis & colendos putatis? Quid

enim viderunt ? hoc , quod nunc vos , quæſo , perſpicite atque cognoſcite. Non ingenerantur hominibus mores tam a ſtirpe generis , ac ſeminis , quàm ex iis rebus , quæ ab ipſa natura loci , & a vitæ conſuetudine ſuppeditantur ; quibus alimur , & vivimus. Carthaginienſes , fraudulenti & mendaces , non genere , ſed naturâ loci , quòd , propter portus ſuos , multis & variis mercatorum & advenarum ſermonibus , ad ſtudium fallendi , ſtudio quæſtûs vocabantur. Ligures , montani , duri atque agreſtes : docuit ager ipſe , nihil ferendo , niſi multâ culturâ , & magno labore quæſitum. Campani , ſemper ſuperbi bonitate agrorum , & fructuum magnitudine , urbis ſalubritate , deſcriptione , pulchritudine. Ex hac copia , atque omnium rerum affluentia , primùm illa nata ſunt ; arrogantia , quâ a majoribus noſtris alterum Capua conſulem poſtulavit ; deinde ea luxuries , quæ ipſum Annibalem , armis etiam tum invictum , voluptate vicit.

96. Huc iſti decemviri quum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint : centum decuriones , decem augures , ſex pontifices conſtituerint : quos illorum animos , quos impetus , quam ferociam fore putatis ? Romam in montibus poſitam , & convallibus , cœnaculis ſublatam atque ſuſpenſam , non optimis viis , anguſtissimis ſemitis , præ ſua Capua , pla-

niſſimo in loco explicata, ac præ illis ſemitis irridebunt atque contemnent: agros verò, Vaticanum, & Pupiniam cum ſuis optimis atque uberibus campis conferendos ſcilicet non putabunt: oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum hercle Lanuvium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt.

97. Quibus illi rebus elati & inflati, fortaſſe non continuò, ſed certè, si paullùm aſſumpſerint vetuſtatis ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magnâ ſapientiâ præditus, vix facilè ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet; nedum iſti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus luxuriæ collocati, non ſtatim conquisituri sint aliquid ſceleris & flagitii: immo verò etiam hoc magis, quàm illi veteres germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant; hi ex ſumma egeſtate, in eamdem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copiâ, verùm etiam inſolentiâ commovebuntur.

XXXVI. Hæc tu, P. Rulle, M. Bru-

ti ſceleris veſtigia, quàm monumenta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis actoribus excogitaſti, ut vetera vectigalia venderetis, & expilaretis nova: urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis: ut, quum omnem pecuniam ex ærario exhausiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coëgiſſetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros a Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, a veſtris neceſſariis, & a vobiſmetipsis emptos, quanti velletis populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniaſque Italiæ novis coloniis occuparetis: ut quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis.

99. Ut omnem rempublicam veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris [illegible] diis cingeretis, atque oppreſſam tis: ut ipſum Cn. Pompeium, [illegible] sidio ſæpiſſimè populus Roman[illegible] acerrimos hoſtes, & co[illegible] mos cives victor exſtit[illegible] que horum conſpect[illegible] ut nihil auro & arge[illegible]

mero, & ſuffragiis declarari, nihil vi ac manu perfringi poſſet, quod non vos oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeii, atque ipſa caſtra, si commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea magiſtratus reliquos, legibus omnibus ſoluti, sine metu judiciorum, sine periculo petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coërcere, non tribunus plebis retinere poſſet.

100. Hæc ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia, atque intemperantia non miror: ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam quum omnium conſulum gravis in republica cuſtodienda cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti: nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: a me petere quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, quum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic, si quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.

XXXVII. Quare, modò ut vita ſup-

petat; quamquam ego ſum is, qui eam poſsim ab iſtorum ſcelere insidiiſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bonâ fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commisiſtis. Ego is conſul, qui concionem metuam? qui tribunum plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & sine cauſa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci jussiſſet? Ego nondum veſtris armis armatus, insignibuſque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis resiſtere: nunc verear, ne reſpublica tantis munita præsidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi poſsit? Si antea timuiſſem; hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim umquam tam ſecundâ concione legem agrariam ſuasit, quàm ego diſſuasi? si hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere.

102. Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere poſſent, consilio meo ac ratione proviſa ſunt: non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueritis, verùm etiam iſtos quibus otiosi negotium

I v

facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu atque ex diſſensionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis consiſtit, libertas in legibus, honos in judiciis & æquitate magiſtratûs, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis.

103. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, si hunc ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, ſed vitâ partum otium tenueritis. Quod ego & concordiâ, quam mihi conſtitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animis & corporis actibus providi: omnibus proſpexi ſanè, & revocavi: idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me conſule, conflarent. Summum & firmissimum eſt illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maximâ concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus reipublicæ præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule deligendo plurimùm vidiſſe fateantur.

[redacted]

DE LEGE AGRARIA

AD POPULUM.

ORATIO DECIMA SEPTIMA.

Quæ tertia contra Rullum.

I. COMMODIUS feciſſent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coràm potiùs, me præſente, dixiſſent: nam & æquitatem veſtræ diſceptationis, & conſuetudinem ſuperiorum, & jus ſuæ poteſtatis retinuiſſent. Sed quoniam adhuc præſens certamen contentionemque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant; &, quò provocati a me venire noluerunt, revocati ſaltem revertantur.

2. Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu significare neſcio quid, & non eoſdem vultus, quos proximâ meâ concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retuliſſe. Quare a vobis, qui nihil de me credidiſtis, ut eam voluntatem, quam [illegible] per habuiſtis erga me, retineatis, [illegible] a vobis autem, quos leviter [illegible] eſſe ſentio, parvam exigui temporis [illegible] ram bonæ de me opinionis poſtulo.

I vi

eam, si quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis; sin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam atque abjectam relinquatis.

3. Completi ſunt animi, aureſque veſtræ, Quirites, me gratificantem ſeptem tyrannis, ceteriſque Sullanarum assignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi & commodis veſtris obsiſtere. Hæc si qui crediderunt, illud priùs crediderint neceſſe eſt, hac lege agrariâ, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſessiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari atque ſanciri: si doceo, agris his, qui a Sulla ſunt dati, sic diligenter Rullum ſuâ lege conſulere, ut facilè appareat, eam legem, non a veſtrorum commodorum patrono, ſed a Valgii genero eſſe conſcriptam: num quid eſt cauſæ, Quirites, quin illâ criminatione, quâ in me abſentem uſus eſt, non ſolùm meam, ſed etiam veſtram diligentiam, prudentiamque deſpexerit?

II. Caput eſt legis XL, de quo ego conſultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer,

aut aliquid alienissimo tempore novæ diſſenſionis commovere. Neque verò nunc ideo diſputabo, quòd hunc ſtatum reipublicæ non magnopere defendendum putem; præſertim qui otii & concordiæ patronum me in hunc annum reipublicæ profeſſus sim; ſed ut doceam Rullum poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe & de ſuis factis taceri velit.

5. Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legis, eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, *ut omnia, quæcumque ille feciſſet, eſſent rata*. Nam quum ceteris in civitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes exſtinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege conſtituit. Eſt invidioſa lex, sicut dixi: verumtamen habet excuſationem: non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis.

6. Quid, si eſt hæc multò impudentior? Nam Valeriâ lege, Corneliiſque legibus eripitur, quum datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam ille, cui ademptus eſt; aliquem ſcrupulum, cui datus eſt. Rulli cautio eſt hæc, *Quæ poſt C. Marium, Cn. Papirium, conſules*. Quàm procul a ſuſpicione fugit, quòd eos conſules, qui adverſarii Sullæ maximè fuerunt, potiſſi-

mûm nominavit ? Si enim Sullam dictatorem nominaſſet; perſpicuum fore, & invidioſum, arbitratus eſt. Sed quem veſtrûm tam tardo ingenio fore putavit, cui poſt eos conſules, Sullam dictatorem fuiſſe, in mentem venire non poſſet ?

7. Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit ? *Quæ poſt Marium & Carbonem conſules agri, ædificia, lacus, ſtagna, loca, poſſessiones*, cœlum & mare prætermisit, cetera complexus eſt. *Publicè data, assignata, vendita, conceſſa ſunt.* A quo, Rulle ? Poſt Marium & Carbonem conſules, quis assignavit ? quis dedit ? quis concessit, præter Sullam ? *Ea omnia eo jure sint.* Quo jure ? labefactat videlicet neſcio quid : nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus plebis Sullana reſcindit. *Ut quæ optimo jure privata sint.* Etiamne meliore, quàm paterna & avita ? meliore.

8. At hoc Valeria lex non dicit : Corneliæ leges non ſanciunt : Sulla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam juris, aliquam similitudinem propriæ poſſeſſionis, aliquam ſpem diuturnitatis attingunt; nemo eſt tam impudens iſtorum, quin agi ſecum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris ? quod habent, ut habeant ? quis vetat ? ut privatum ? at

ita latum eſt, ut melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſive ager Irpinus (totum enim poſſidet) quàm meus paternus avituſque fundus Arpinas.

9. Id enim caves: optimo enim jure ea ſunt profectò prædia, quæ optimâ conditione ſunt. Libera, meliore jure ſunt, quàm ſerva: capite hoc, omnia, quæ ſerviebant, non ſervient. Soluta meliore in cauſa ſunt, quàm obligata: eodem capite obligata omnia, ſi modò Sullana ſunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sunt, quàm illa, quæ penſitant. Ego Tuſculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: ſi à Sullà mihi datus eſſet, Rulli lege non penderem.

III. Video vos, Quirites, ſicuti res ipſa cogit, commoveri vel legis, vel orationis impudentiâ: legis, quæ jus melius Sullanis prædiis conſtituat, quàm paternis; orationis, quæ ejuſmodi causâ inſimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimiùm vehementer defendere. At ſi illa ſolùm ſanciret, quæ a Sulla eſſent data, tacerem; modò ipſe ſe Sullanum eſſe confiteretur. Sed non modò illis cavet; verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Sullanas poſſeſſiones defendi criminatur, non eas ſolùm ſancit; verùm ipſe novas

assignationes inſtituit, & repentinus Sulla nobis exoritur.

11. Nam attendite, quantas conceſsiones agrorum hic noſter objurgator uno verbo facere conetur. *Quæ data, donata, conceſſa, vendita.* Patior: audio. Quid deinde? *poſſeſſa.* Hæc tribunus plebis promulgare auſus eſt, ut, quod quiſque poſt Marium & Carbonem conſules possidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? Etiamne si vi ejecit? etiamne si clam, si precariò venit in poſſessionem? Ergo hac lege jus civile, cauſæ poſſessionum, prætorum interdicta tollentur.

12. Non mediocris res, neque parvum ſub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Corneliâ publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentissimè possidentur: his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, ſed eis condonare, qui possident. Cauſam quæro, cur ea quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hiſpaniis, Macedonia, Asia quæsiverunt, venire patiamini, quum ea, quæ veſtra ſunt, condonari poſſeſſoribus eadem lege videatis.

13. Jam totam legem intelligetis, quum

ad paucorum dominationem ſcripta ſit, tum ad Sullanæ aſſignationis rationes eſſe accommodatiſſimam. Nam ſocer hujus vir multum bonus eſt: neque ego nunc de illius bonitate, ſed de generi impudentia diſputo: ille enim, quod habet, retinere vult; neque ſe Sullanum eſſe diſſimulat.

IV. Hic, ut ipſe habeat quod non habet, quæ dubia ſunt, per vos ſancire vult: &, quum plus appetat, quàm ipſe Sulla; quibus ego rebus reſiſto, Sullanas res defendere criminor. Hàbet agros nonnullos, inquit, ſocer meus deſertos atque longinquos; vendet eos meâ lege, quanti volet: habet incertos, ac nullo jure poſſeſſos; confirmabuntur optimo jure: habet publicos; reddam privatos: denique eos fundos, quos in agro Caſinati optimos & fructuoſiſſimos continuavit, quum uſque eò vicinos proſcriberet, quoad oculis confirmando ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perfecerit; quos nunc cum aliquo metu tenet, ſine ulla cura poſſidebit.

15. Et quoniam, qua de cauſa, & quorum cauſâ ille hoc promulgavit, oſtendi; doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, quum agrariæ legi reſiſto. Silvam Scantiam vendis: reſpublica poſſidet: defendo. Campanum a-

grum dividis : vos eſtis in p
non cedo. Deinde Italiæ, Si
rarumque provinciarum poſſe
nales ac proſcriptas hac lege
tra ſunt prædia, veſtræ poſſe
ſiſtam, atque repugnabo ; ne
a quoquam populum Roman
poſſeſſionibus, me conſule,
præſertim quum vobis nihil qu

16. Hoc enim vos in eir
diutius non oportet. Num q
ad vim, ad facinus, ad cæd
modatus eſt ? nemo. Atqui ei
minum, mihi credite, Camp
& præclara illa Capua ſervatu
contra vos, contra libertate
contra Cn. Pompeium conſtit
tra hanc urbem, Capua : c
manus hominum audacissimor
Cn. Pompeium, decem duces
tur. Veniant coràm, & quo
veſtram concionem, vobis ſt
convocaverunt, differant.

PRO C. RABIRIO,

PERDUELLIONIS REO,

AD QUIRITES.

ORATIO DECIMA OCTAVA.

Anno urbis 653. L. Saturnino, tribuno plebis, ſeditionem in rep. movente, ſenatuſconſultum factum erat, ut coſſ. C. Marius ſextùm, & L. Valerius Flaccus viderent ne quid reſp. detrimenti caperet. *Itaque Saturninus & Glaucia ſtatim fuerant interfecti: caput autem Saturnini C. Rabirius, ſenator, per convivia circumtuliſſe dicebatur. Quare poſtea, Cicerone conſule, accuſatus fuit a T. Labieno, tribuno plebis, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occiſus fue-*

rat. De hac cauſa Cicero in *nem hæc habet:* Ego in C. rio, perduellionis reo, g ginta annis ante me conſulem positam ſenatûs auctoritatem nui contra invidiam, atque di. *De hac eadem in Orator* omne retinendæ majeſtatis R causâ continebatur: ergo in genere amplificationis exarſi

I. Etsi, Quirites, non eſt me ſuetudinis, initio dicendi rationem dere, qua de cauſa quemque defe propterea quòd cum omnibus civi eorum periculis ſemper ſatis juſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi: in hac defensione capitis, famæ, narumque omnium C. Rabirii, pro da ratio videtur eſſe officii mei; p ea quòd, quæ juſtiſsima mihi ca hunc defendendum eſſe viſa eſt, vobis ad abſolvendum debet vide

2. Nam me quum amicitiæ ve tum dignitas hominis, tum ratio nitatis, tum meæ vitæ perpetua c tudo, ad C. Rabirium defendend adhortata: tum verò, ut id ſtudio

facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus denique ipſe, mihi unà vobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ, graveſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed ut illud ſummum auxilium majeſtatis atque imperii, quod nobis a majoribus eſt traditum, de republica tolleretur; ut nihil poſthac auctoritas ſenatûs, nihil conſulare imperium, nihil conſenſio bonorum contra peſtem ac perniciem civitatis valeret; idcirco in his rebus evertendis unius hominis ſenectus, infirmitas, ſolitudoque tentata eſt.

3. Quamobrem, si eſt boni conſulis, quùm cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortuniſque communibus, implorare civium fidem, ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere; eſt etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus exſtitiſtis, intercludere omnes ſeditionum vias, munire præsidia reipublicæ, ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu consilium, putare: ea qui ſecutus sit, laude potiùs & honore, quàm pœnâ & ſupplicio, dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defen-

dendo præcipuè meus eſt : ſtudium verò conſervandi hominis commune mihi vobiſcum eſſe debebit.

II. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis ſuſceptam, neque a conſule defenſam, neque ad populum Romanum eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſa, Quirites, quàm ut nullum sit poſthac in republica publicum consilium; nulla bonorum conſensio contra improborum furorem & audaciam; nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium & præsidium ſalutis.

5. Quæ quum ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt, ab Jove Optimo Maximo, ceteriſque diis deabuſque immortalibus, quorum ope & auxilio multò magis hæc reſpublica, quàm ratione hominum & consilio gubernatur, pacem ac veniam peto; precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus ſalutem conſervandam, & ad rempublicam conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obſecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miſer-

rimi atque innocentiſſimi, ſalus reipublicæ, veſtris manibus ſuffragiiſque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reipublicæ ſalute ſapientiam, quam ſoletis.

6. Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ temporis anguſtiis obſtitiſti, meque, ex comparato & conſtituto ſpatio defenſionis, in ſemihoræ curriculum coëgiſti, parebitur, &, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni; &, quod miſerrimum, inimici poteſtati. Quamquam in hac præſcriptione ſemihoræ, patroni mihi partes reliquiſti; conſulis, ademiſti: propterea quòd ad defendendum propemodùm ſatis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum.

7. Niſi fortè de locis religioſis, ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas: quo in crimine nihil eſt umquam abs te dictum, niſi a C. Macro objectum eſſe crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum eſſe, quid æqui & jurati judices judicarint.

III. An de peculatu facto, an de tabulario incenſo, longa oratio eſt expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo C. Curius pro virtute ſua eſt honeſtiſſimè liberatus: ipſe

verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, ſed ne in tenuissimam quidem ſuſpicionem verbo eſt umquam vocatus. An de ſororis filio diligentiùs reſpondendum eſt? quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, quum ad judicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur. Quid enim eſt tam verisimile, quàm cariorem huic ſororis maritum, quàm ſororis filium fuiſſe? atque ita cariorem, ut alter vitâ crudelissimè privaretur, quum alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, quum tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? quumque ad ejus propulſandum periculum non modò homines, ſed propè regiones ipſæ concurrerint, aliquantò etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant?

9. Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt in eadem multæ irrogatione præſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ pudicitiæ peperciſſe? Quin etiam ſuſpicor, eò mihi ſemihoram a Labieno præſtitutam eſſe, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant;

rant, intelligis mihi ſemihoram iſtam nimiùm longam fuiſſe: illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque anguſtam eſſe voluiſti; quæ non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat & flagitat.

10. Nam de perduellionis judicio, quod a me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii: quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primùm eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulsis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt.

IV. Quamobrem uter noſtrûm tandem, Labiene, popularis eſt? tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere; qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione

carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis defendo ſervari oportere?

12. Popularis verò tribunus plebis, cuſtos defenſorque juris & libertatis! Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur: hic popularis a duumviris, injuſſu veſtro, non judicari de cive Romano, ſed indictâ causâ civem Romanum capitis condemnari coëgit.

13. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujuſdam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, *I lictor, colliga manus*: quæ non modò hujus libertatis, manſuetudiniſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii; ſed

Tarquinii, ſuperbiſsimi atque crudeliſsimi regis, iſta ſunt cruciatûs carmina; quæ tu, homo lenis ac popularis, libentiſsimè commemoras, *Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito*: quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non ſolùm tenebris vetuſtatis, verùm etiam luce libertatis oppreſſa ſunt.

V. An verò, si actio iſta popularis eſſet, &, si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquiſſet? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus patrui mors eſt, quem numquam vidiſti, quàm illi, ejus fratris, quîcum concordiſsimè vixerat: & similis viri tu ulciſceris patrui mortem, atque ille perſequeretur fratris ſui, si iſtâ ratione agere voluiſſet: & par deſiderium ſui reliquit apud populum Romanum Labienus iſte, patruus veſter, quiſquis fuit, ac Tib. Gracchus reliq[illegible]rat? An pietas tua major, quàm G[illegible]chi? an animus? an conſilium? an [illegible] an auctoritas? an eloquentia? quæ [illegible] illo minima fuiſſent, tamen præ t[illegible]cultatibus maxima putarentur.

15. Quum verò his rebus omn[illegible] C. Gracchus omnes vicerit: quantum [illegible]tervallum tandem inter te atque illum [illegible]terjectum putas? Sed moreretur p[illegible] acerbiſsimâ morte millies Gracch[illegible]

quàm in ejus concione carnifex conſiſteret : quem non modò foro , ſed etiam cœlo hoc, ac ſpiritu cenſoriæ leges , atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic ſe popularem dicere audet, me alienum a commodis veſtris; quum iſte omnes & ſuppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria veſtra, ac patrum veſtrorum, ſed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit : ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim & reſtiterim crudelitati ! Nisi fortè hanc conditionem vobis eſſe vultis, quam ſervi, si libertatis ſpem propositam non haberent, ferre nullo modo poſſent.

16. Miſera eſt ignominia judiciorum publicorum, miſera multatio bonorum, miſerum exsilium ; ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis : mors denique si proponitur, in libertate moriamur : carnifex verò, & obductio capitis, & nomen ipſum crucis, absit non modò a corpore civium Romanorum, ſed etiam a cogitatione, oculis, auribus : harum enim omnium rerum, non ſolùm eventus atque perpeſsio, ſed etiam conditio, exſpectatio, mentio ipſa denique, indigna cive Romano, atque homine libero eſt. An verò ſervos noſtros horum ſuppliciorum

omnium metu, dominorum benignitas unâ vindictâ liberabit : nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri honores vindicabunt ?

17. Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, ſed regia, meo consilio, virtute, auctoritate eſſe depulſum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem ſenatûs, omnes religiones atque auſpiciorum publica jura neglexiſti ; tamen a me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies : liberum tempus nobis dabitur ad iſtam diſceptationem. Nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus.

VI. Arguis occiſum eſſe a C. Rabirio L. Saturninum : & id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, si mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen, agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum, hoſtem populi Romani, interfectum ! Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, quum indicat eſſe quoſdam cives imperitos, ſed non mul-

tos: numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui ſilet, conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quantò jam levior eſt acclamatio! quin continetis vocem, indicem ſtultitiæ veſtræ, teſtem paucitatis?

19. Libenter, inquam, confiterer, ſi verè poſſem, aut etiam ſi mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum; & id facinus pulcherrimum eſſe arbitrarer: ſed, quoniam id facere non poſſum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor, interficiendi Saturnini causâ, C. Rabirium arma cepiſſe. Quid eſt, Labiene? quam a me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen exſpectas? Niſi verò intereſſe aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causâ fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit; arma ſumpta eſſe contra Saturninum ſine ſcelere non poſſunt: ſi arma jure ſumpta concedis; interfectum jure concedas neceſſe eſt. ***

Paucula quædam deeſſe videntur.

VII. Fit ſenatuſconſultum, ut C. Marius, L. Valerius conſules, adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani majeſtaſque conſervaretur. Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, omnes prætores præ-

[redacted]

ter Glauciam : qui rempublicam ſalvam eſſe vellent arma capere, & ſe ſequi jubent. Parent omnes : ex ædificiis armamentariiſque publicis arma populo Romano, C. Mario conſule diſtribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipſo, Labiene, quæro : quum Saturninus Capitolium teneret armatus, eſſet unà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergaſtulo Gracchus : addam (quoniam ita vis) eódem Q. Labienum, patruum tuum : in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus conſules, poſt cunctus ſenatus, atque ille ſenatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conſcriptos, qui nunc ſunt, in invidiam vocatis, quò faciliùs de hoc ſenatu detrahere possitis, laudare conſueviſtis : quum equeſter ordo ; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum noſtrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ, atque omnem dignitatem judiciorum tenebat : quum omnes omnium ordinum homines, qui in ſalute reipublicæ ſalutem ſuam repoſitam eſſe arbitrabantur, arma cepiſſent : quid tandem C. Rabirio faciendum fuit ?

21. De te ipſo, inquam, Labiene, quæro : quum ad arma conſules ex ſenatuſconſulto vocaviſſent : quum armatus M. Æmilius, princeps ſenatûs in comi-

tio conſtitiſſet ; qui , quum ingredi v poſſet , non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum , ſed ad fugiendum , impedimento fore putabat : quum denique Q. Scævola , confectus ſenectute , perditus morbo , mancus , & membris omnibus captus ac debilis , haſtili nixus , & animi vim , & infirmitatem corporis oſtenderet : quum L. Metellus , Servius Galba, C. Serranus , P. Rutilius , C. Fimbria, Q. Catulus , omneſque , qui tum erant, conſulares , pro ſalute communi arma cepiſſent : quum omnes prætores , cuncta nobilitas ac juventus accurreret , Cn. & L. Domitii , L. Craſſus , Q. Mucius , C. Claudius , M. Druſus : quum omnes Octavii , Metelli , Julii , Caſſii, Catones , Pompeii : quum L. Philippus, L. Scipio , quum M. Lepidus , quum D. Brutus , quum hic ipſe P. Servilius, quo tu imperatore , Labiene , meruiſti : quum hic Q. Catulus , admodum tum adoleſcens , quum hic C. Curio , quum denique omnes clariſſimi viri cum conſulibus eſſent : quid tandem C. Rabirium facere convenit ? utrùm incluſum atque abditum latere in occulto , atque ignaviam ſuam , tenebrarum ac parietum cuſtodiis tegere ; an in Capitolium pergere , atque ibi ſe cum tuo patruo , & ceteris , ad mortem , propter vitæ turpitudinem , confugientibus , congregare ? an cum Mario ,

Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò ſalutis, verùm etiam periculi ſocietatem?

VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? quum ignaviæ ratio te in fugam atque in latebras impelleret; improbitas & furor L. Saturnini in Capitolium arceſſeret; conſules ad patriæ ſalutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus ſectam ſequi, cujus imperio parere potiſsimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quîcum? quid? propinqui veſtri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas veſtra? quid? ager Picenus univerſus, utrùm tribunitium furorem, an conſularem auctoritatem ſecutus eſt?

23. Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem umquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum: nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honeſtate, ſed etiam ſimulatione honeſtatis relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Saturnino fateretur. At fuit veſter patruus. Fuerit: & fuerit nullâ deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret: idcircone oportuit C. Rabirium deſciſcere a republica? non compa-

rere in illa armata multitudine bonorum, a conſulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuiſſe; ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat inſtar turpissimæ; cum Saturnino eſſe, furoris & ſceleris: virtus, & honeſtas, & pudor cum conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuiſſet, si oppugnaſſet; turpissimus, si reliquiſſet?

IX. At C. Decianus, de quo tu ſæpe commemoras, quia, quum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accuſaret ſummo ſtudio bonorum omnium, queri eſt auſus in concione de morte Saturnini, condemnatus eſt: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem eſſe, & non retinendum in civitate, qui hominis, hoſtilem in modum ſeditiosi, imagine aut mortem ejus honeſtaret, aut desideria imperitorum miſericordiâ commoveret, aut ſuam significaret imitandæ improbitatis voluntatem.

25. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris: nam Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inventus eſt nemo. Quod tu si audiſſes, aut si

per ætatem ſcire potuiſſes: numquam profectò iſtam imaginem, quæ domi posita, peſtem atque exsilium Sex. Titio attuliſſet, in roſtra, atque in concionem attuliſſes; nec tuas umquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentiâ laberis: cauſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoriâ tuâ; quæ cauſa antè mortua eſt, quàm tu natus eſſes: qua in cauſa tute profectò fuiſſes, si per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſam in judicium vocas.

26. An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros mortuos ſummi ſceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, quâ tum fuit: Q. verò Catulum, patrem hujus, in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scaurum, illâ gravitate, illo consilio, illâ prudentiâ; duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præsidio fuit; quorum in hac civitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari digni-

tate prædítos, cuſtodes gubernatoreſque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honeſtissimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum ſenatu ſalutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. Sed quid ego de iis omnibus, qui conſulari imperio paruerunt, loquor? de ipſorum conſulum fama quid futurum eſt? L. Flaccum, hominem quum ſemper in republica, tum in magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii ſceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque hujuſce reipublicæ poſſumus dicere, ſceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

28. Etenim, si C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data eſt, quod abs te ſæpissime dicitur: non eam C. Rabirius, ſed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non ſtetit. Quæ

fides, Labiene, quî potuit ſine ſenatuſconſulto dari? Adeone hoſpes hujuſce urbis, adeone ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſque noſtræ, ut hæc neſcias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magiſtratum gerere videare?

29. Quid jam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniam ſenſu & vitâ caret? Itane verò? tantis in laboribus C. Marius, periculiſque vixiſſet, si nihil longiùs, quàm vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe, & gloriâ ſuâ cogitaſſet? At credo, quum innumerabiles hoſtium copias in Italia fudiſſet, atque obsidione rempublicam liberaſſet, omnia ſua ſecum unà moritura arbitrabatur. Non eſt ita, Quirites: neque quiſquam noſtrûm in reipublicæ periculis cum laude ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis, fructuque ducatur. Itaque quum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur eſſe, tum maximè quòd optimi & ſapientissimi cujuſque animus ita præſentit in poſterum ut nihil nisi ſempiternum ſpectare videatur.

30. Quapropter equidem & C. M[illegible] & ceterorum virorum, ſapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum ſan-

immenſum gloriæ.

XI. Quare, si eos, qui ja
deceſſerunt, ornabimus: juſtic
mortis conditionem relinquemu
illos, Labiene, quos jam v
poſſumus, negligis: ne his qui
vides, conſuli putas oportere?
eſſe dico ex iis omnibus, qui il
mæ fuerint, quem tu diem i
vocas, pubeſque tum fuerit,
ceperit, quin conſules ſecutus
ii, quorum tu ex ætate conjectu
potes, quid tum fecerint, abs
pitis, C. Rabirii nomine, ci
occidit Saturninum Rabirius. l
ciſſet! non ſupplicium depre
præmium poſtularem. Etenim,
ſervo Q. Crotonis, qui occidit
ninum, libertas data eſt: q

[redacted]

IN
L. CATILINAM PRIMA,
IN SENATU.
ORATIO DECIMA NONA.

L. Sergius Catilina depulſus conſulatu, conjurationis, cujus ipſe dux erat, conſcios in domum M. Porcii Læcæ convocarat nocte eâ, quæ poſterum diem Nonarum Novembrium conſecuta eſt. Ipsi duci dies exeundi, ceteris manendi conditio, deſcriptio totam per urbem cædis & incendiorum conſtitutæ ſuerat; repertique erant duo equites Romani, qui ſeſe illâ ipſâ nocte Ciceronem in ſuo lectulo interfecturos pollicerentur. His vixdum etiam cœtu illo dimiſſo per Fulviam cognitis, Cicero domum ſuam majoribus præsidiis

munivit, ſenatumque ad ſextum Idus Novembris in ædem Jovis Statoris vocavit. Venit eòdem Catilina, primamque hanc in eum orationem Cicero conſul dixit: quâ quidem oratione oſtendit patefacta jam eſſe omnibus ſcelerata Catilinæ in rempublicam consilia; ipſique ſuadet vel potiùs imperat, ut ex urbe exeat, quò & civitatem liberet metu, & ipſe ſe liberiùs hoſtem populo Romano profiteri queat.
FABRICIUS

I. QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientiâ noſtrâ? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultuſque moverunt? Patere tua consilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris?

2. O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt: hic tamen vivit. Vivit? immo verò etiam in ſenatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm: nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, si iſtius furorem ac tela vitemus.

3. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus ſtudentem, manu ſuâ occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbissimum hoſtem coërcerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deeſt reipublicæ consilium, non auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus.

II. Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius conſul videret, ne quid reſpu-

lerio conſulibus, permiſſa
num unum diem poſtea L
tribunum plebis, & C. Se
rem, mors ac pœna reipul
eſt? At nos vicesimum jam
hebeſcere aciem horum au
bemus enim hujuſcemodi
tum, verumtamen incluſu
tamquam in vagina recond
ſenatuſconſulto confeſtim i
te, Catilina, convenit. V
non ad deponendam, ſed
dam audaciam. Cupio, Pat
me eſſe clementem: cupio i
blicæ periculis me non diſſ
ſed jam me ipſum inertiæ
condemno.

5. Caſtra ſunt in Italia
blicam, in Etruriæ faucib
creſcit in dies ſingulos hoſt
eorum autem imperatorem
cemque hoſtium, intra mœn

juſſero ; credo , erit verendum mi-
: non hoc potiùs omnes boni ſeriùs
, quàm quiſquam crudeliùs factum
.cat. Verùm ego hoc , quòd jampri-
actum eſſe oportuit , certa de cauſa
m adducor ut faciam : tum denique
ciere , quum jam nemo tam im-
s , tam perditus , tam tui ſimilis in-
poterit , qui id non jure factum eſſe
ar. Quamdiu quiſquam erit , qui te
dere audeat , vives ; & vives ita , ut
vivis , multis meis , & firmis præſi-
bſeſſus , ne commovere te contra
blicam poſſis : multorum te etiam
& aures non ſentientem , ſicut adhuc
nt , ſpeculabuntur , atque cuſto-

. Etenim quid eſt , Catilina , quod
mpliùs exſpectes , si neque nox te-
s obſcurare cœtus nefarios , nec pri-
domus parietibus continere vocem
rationis tuæ poteſt ? si illuſtrantur ,
mpunt omnia ? Muta jam iſtam men-
mihi crede : obliviſcere cædis , at-
ncendiorum : teneris undique : luce
lariora nobis tua conſilia omnia ;
etiam mecum licet reco
Meminiſtine , me ante
s Novembris dicere in
nis certo die , qui dies
diem VI Kalendas N

in ante diem v Kalendas N
quum multi principes civ
tam ſui conſervandi, quàı
liorum reprimendorum cau
num infitiari potes, te ill
præsidiis, meâ diligentiâ
commovere te contra re
potuiſſe, quum tu diſce
noſtrâ tamen, qui reman
contentum te eſſe dicebas
8. Quid? quum te Pr
ipsis Novembris occupat
impetu eſſe conſideres; f
coloniam meo juſſu, meis
todiis, vigiliiſque eſſe
agis, nihil moliris, nihil co
non modò audiam, ſed
planéque ſentiam.
IV. Recognoſce tande
ſuperiorem noctem: jam
me vigilare acriùs ad ſalut
perniciem reipublicæ. Dic

riſque ſocios : num negare audes ? quid taces ? convincam, si negas : video enim eſſe hîc in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere.

9. O dii immortales ! ubinam gentium ſumus ? in qua urbe vivimus ? quam rempublicam habemus ? Hîc, hîc ſunt, in noſtro numero, Patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctissimo gravissimoque conſilio, qui de meo, noſtrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent : hoſce ego video conſul, & de republica ſententiam rogo ; &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Læcam illâ nocte, Catilina : diſtribuiſti partes Italiæ : ſtatuiſti quò quemque proficiſci placeret : delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres : deſcripsiſti urbis partes ad incendia : confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum : dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illâ ipſâ nocte paulò ante lucem me meo in lectulo interfecturos pollicerentur.

10. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi : domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi ; exclusi eos, quos tu manè ad

te imperatorem illa tua Mall
siderant : educ tecum etiam
si minùs , quàm plurimos :
Magno me metu liberabis ,
ter me atque te murus in
cum verſari jam diutius no
feram , non patiar , non ſi

11. Magna diis immortali
da , atque huic ipsi Jovi Sta
simo cuſtodi hujus urbis grat
tam tetram , tam horribilem
feſtam reipublicæ peſtem to
gimus. Non eſt ſæpius in u
lus ſumma periclitanda reip
diu mihi , conſuli designato
sidiatus es , non publico me
privatâ diligentiâ defendi. Q
comitiis conſularibus me con
po , & competitores tuos int
ti , compressi tuos nefarios c
rum præsidio , & copiis ,
publicè concitato : denique q

gna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam: nunc jam apertè rempublicam univerſam petis. Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vaſtitatem vocas.

12. Quare, quoniam id, quod eſt primum, & quod eſt hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium, facere nondum audeo; faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, & ad communem ſalutem utilius. Nam, ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus: ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & pernicioſa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet: interrogas me, num in exſilium? non jubeo: ſed ſi me conſulis, ſuadeo.

VI. Quid enim, Catilina, eſt, quod te jam in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui te non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu ado-

leſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætuliſti?

14. Quid verò? nuper quum morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties: ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam rempublicam, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutemque pertinent.

15. Poteſtne tibi hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus, quum ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalendas Januarias, Lepido, & Tullo conſulibus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum civitatis interficiendorum causâ, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam populi Romani obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multa poſtea commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem

conſulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen velle ac conari deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt sica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen eâ carere diutius non potes; quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota sit, neſcio, quòd eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere.

VII. Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulò antè in ſenatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, quum sis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quòd omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, simulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt.

17. Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, ſi me meis civibus injuriâ ſuſpectum tam graviter, atque offenſum viderem; carere me adſpectu civium, quàm infeſtis oculis omnium conſpici mallem: tu quum conſcientiâ ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum adſpectum præſentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos ullâ ratione placare poſſes; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit ac metuit; & jamdiu de te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare: hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces?

18. Quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque ſociorum, impunita fuit ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges, ac

quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc verò me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: si eſt verus, ne opprimar; sin falſus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quòd tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid? quòd, vitandæ ſuſpicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? a quo non receptus, etiam ad me venire auſus es; atque, ut domi meæ te aſſervarem, rogaſti: quum a me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quòd iiſdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti: a quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te, diligentissimum, & ad ſuſpicandum, ſagacissimum, & ad vindicandum, for-

issimum fore putaſti. Sed quàm longè videtur a carcere atque a vinculis abeſſe debere, qui ſe ipſum jam dignum cuſtodiâ judicaverit?

20. Quæ quum ita ſint, Catilina, dubitas, ſi hîc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad ſenatum (id enim poſtulas) &, ſi hic ordo placere ſibi decreverit, te ire in exſilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur, tacent: quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis?

21. At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortisssimo viro, M. Marcello dixiſſem; jam mihi conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo ſenatu vim & manus intuliſſet: de te autem Catilina, quum quieſcunt, probant: quum patiuntur, decernunt: quum tacent, clamant: neque hi ſolùm, quorum tibi au

toritas eſt videlicet cara, vita viliſſima; ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, ceterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum; quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò antè exaudire potuiſti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo; eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur.

IX. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exſilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint! tametsi video, si meâ voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, si minùs in præſens tempus, recenti memoriâ ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt tanti, dummodo iſta privata sit calamitas, & a reipublicæ periculis ſejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipublicæ cedas, non eſt poſtulandum: neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit.

23. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi,

proficiſcere : ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; rectà perge in exsilium : vix feram ſermones hominum, si id feceris : vix molem iſtius invidiæ, si in exsilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo : sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importunâ ſceleratorum manu : confer te ad Mallium : concita perditos cives : ſecerne te a bonis : infer patriæ bellum : exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris.

24. Quamquam quid ego te invitem, a quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Mallio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? a cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti?

X. Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat : neque enim tibi hæc res

affert dolorem, ſed quamdam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit: numquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, nisi nefarium concupiſti: nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum.

26. Hîc tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere, quum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modò ad obsidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare, non ſolùm insidiantem ſomno maritorum, verùm etiam bonis otioſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, quum te a conſulatu repuli, ut exſul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempublicam poſſes; atque ut id, quod eſſet a te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, Patres conſcripti, quamdam propè juſtam patriæ queri-

moniam deteſter ac deprecer ; percipite, quæſo, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior, si cuncta Italia, si omnis reſpublica loquatur : M. Tulli, quid agis ? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti ; quem ducem belli futurum vides ; quem exſpectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur ? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis ?

28. Quid tandem impedit te ? moſne majorum ? at perſæpe etiam privati in hac republica pernicioſos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium reorum ſupplicio rogatæ ſunt ? at numquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times ? præclaramverò populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi

metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed, si quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementiùs ſeveritatis ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimeſcenda? an, quum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt; tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum?

XII. His ego ſanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conſcripti, Catilinam morte multari; unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim, si ſummi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum compluriun ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt; certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

30. Quamquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem

non credendo corroboraverunt : quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertiſſem, crudeliter, & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, si iſte, quò intendit, in Malliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factàm ; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quòd si ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eòdem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit : exſtinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reipublicæ peſtis, verùm etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, Patres conſcripti, in his periculis conjurationis, insidiiſque verſamur : ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in noſtri conſulatûs tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iſt[e] unus tolletur ; videbimur fortaſſe ad brev[e] quoddam tempus curâ & metu eſſe rel[e]vati : periculum autem residebit, & e[rit] incluſum penitus in venis atque in viſ[ce]ribus reipublicæ. Ut ſæpe homines æ[gri] morbo gravi, quum æſtu febrique j[actantur]

tantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúſque afflictantur; ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs vivis reliquis ingraveſcet.

32. Quare, Patres conſcripti, ſecedant improbi, ſecernant ſe a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur a nobis: deſinant insidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republica ſentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conſcripti, tantam in nobis conſulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis.

33. Hiſce ominibus, Catilina, cum ſumma reipublicæ ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem,

quibus hæc urbs, auſpiciis a Romulo es conſtitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus: hunc, & hujus ſocios a tuis aris ceteriſque templis, a tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortuniſque civium omnium arcebis: & homines inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuoſque mactabis.

IN L. CATILINAM SECUNDA, AD QUIRITES.

ORATIO VIGESIMA.

Quum Catilina, conſulis oratione fractus, nocte ſequenti cum trecentis armatis, lictoribus & faſcibus, imperii insignibus, adhibitis, ex urbe Feſulas in caſtra Mallii centurionis, qui & ipſe inter conjuratos erat, profectus eſſet, poſtridie Cicero, quum ſenatum habiturus eſſet, orationem hanc ad populum e roſtris habuit, in qua orator gratulatur populo & reipublicæ, quòd Catilina ex urbe sit profectus; atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos, utriuſque partis copias inter ſe comparat. Fabricius.

I. TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evasit, erupit: nulla jam pernicies a monſtro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem sine controversia vicimus: non enim jam inter latera noſtra sica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus: loco ille motus eſt, quum eſt ex urbe depulſus: palam jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, quum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus.

2. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum e manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratuſque eſt, & ſe perculſum atque abjectum eſſe

ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem; quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit.

II. At si quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exſultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs, quàm emiſerim; non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & gravissimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat; idque a me & mos majorum, & hujus imperii ſeveritas, & reſpublica poſtulabat: ſed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, ſublato illo depelli a vobis omne periculum judicarem; jam pridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed quum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, quum hoſtem apertè videretis.

4. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumniâ cœperat: Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quàm valentes, quàm nobiles?

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis decoctoribus; ex iis, qui vadimonia deſerere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitûs noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire; qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hìc permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.

6. Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quòd, quid cogitent, me ſcire ſentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis consilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? næ illi vehementer errant, si illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram.

IV. Quod exſpectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra rempublicam videretis: nisi verò si quis eſt, qui Catilinæ similes cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus; ſeveritatem res ipſa flagitat: unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur desiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere: demonſtrabo iter: Aureliâ viâ profectus eſt: si accelerare volent, ad veſperam conſequentur.

7. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilinâ exhauſto, relevata mihi & recreata reſpublica videtur. Quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille concepe-

rit ? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſsimè vixiſſe fateatur ? Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt ? quod nefarium ſtuprum non per illum ?

8. Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo ? qui alios ipſe amabat turpiſsimè, aliorum amori flagitioſiſsimè ſerviebat : aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat ? nemo non modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

V. Atque, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur : nemo in ſcena levior, & nequior, qui ſe non ejuſdem propè

ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, quum induſtriæ ſubsidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciaque conſumeret.

10. Hunc verò si ſui fuerint comites ſecuti: si ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitiosi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam; ô præclaram laudem conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino & alea comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, ſtultissimos prudentissimis, ebrios ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

11. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ, marique pacata: domeſticum bellum manet: intus insidiæ ſunt, intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum: quæ ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, exſpectent.

VI. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego si verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium juſſus

eſt, paruit, quievit. Heſterno die, quum domi meæ pene interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conſcriptos detuli: quò quum Catilina veniſſet; quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita adſpexit, ut perditum civem, ac non potiùs ut importunissimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt.

13. Hìc ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exsilium ejicio, quæsivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Læcam fuiſſet, necne. Quum ille homo audacissimus, conſcientiâ convictus, primò reticuiſſet; patefeci cetera: quid eâ nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proximam conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui: quum hæsitaret, quum teneretur; quæsivi, quid dubitaret eò proficiſci, quò jampridem pararat; quum arma, quum ſecures, quum faſces, quum tubas, quum signa militaria, quum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iſte centurio, qui in

agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant: & ille ejectus in exſilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet.

VII. O conditionem miſeram, non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exsilium converterit: non ille a me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus meâ diligentiâ, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exsilium ejectus a conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudelissimum tyrannum exiſtimari velint.

15. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur: dicatur ſanè ejectus eſſe a me, dummodo eat in exsilium: ſed mihi credite, non eſt iturus. Numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ le-

vandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis; ſed triduo tamen audietis; multóque magis illud timeo, ne mihi sit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quàm quòd ejecerim: ſed quum sint homines, qui illum, quum profectus sit, ejectum eſſe dicant, iidem, si interfectus eſſet, quid dicerent?

16. Quamquam iſti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Mallium, quàm ad Massilienſes ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exſulem vivere. Nunc verò, quum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quòd vivis nobis Româ profectus eſt; optemus potiùs, ut eat in exsilium, quàm queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur; & de eo hoſte, qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem; & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ; ne-

que, id quare fieri non poſsit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam conſilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.

18. Unum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam poſſeſsiones habent; quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtissima; ſunt enim locupletes: voluntas verò, & cauſa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copioſus sis; & dubites de poſſeſsione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſsiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas a Catilina exſpectant: meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ: neque enim iſti, qui poſſeſsiones habent, aliâ ratione ullâ ſalvi eſſe poſſunt. Quod si maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultissimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt; aut, si permanebunt, magis mihi

videntur

videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

IX. Alterum genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: primùm omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem; magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quòd si jam sint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſceleratâ ac nefariâ concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit neceſſe?

20. Tertium genus eſt ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Mallius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines

ex iis coloniis, quas Sulla conſtituit: quas ego univerſas, civium eſſe optimorum, & fortiſsimorum virorum ſentio; ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuosiùs inſolentiúſque jactarunt: hi dum ædificant, tamquam beati; dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus: qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eamdem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare: tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

X. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui numquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicun-

tur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm infitiatores lentos eſſe arbitror: qui homines primùm si ſtare non poſſunt, corruant; ſed ita, ut non modò civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant: nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm si ſoli pereant, arbitrentur.

22. Quintum genus eſt parricidarum, sicariorum, denique omnium facinoroſorum; quos ego a Catilina non revoco: nam neque divelli ab eo poſſunt; & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam genere ipſo, atque vitâ; quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis; velis amictos, nón togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur.

23. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur: hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam si-

ças vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republicâ ſeminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimeſcendum, quùm hanc ſit habiturus Catilina ſcortorum cohortem prætoriam.

XI. Inſtruite nunc, o Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & ſaucio, conſules, imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite: jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo.

25. Sed, si, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, popu-

lo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus; ex eo ipſo, quàm valde illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prœlio, nonne, etiam si hominum ſtudia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia ſuperari?

XII. Quæ quum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi sine veſtro motu, ac sine ullo tumultu, ſatis eſſet præsidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores a me

facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas, fineſque defendent; gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, & certiſſimam fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamen noſtrâ continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit: reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis.

27. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrûm, in urbe a Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes; tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet: quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum: nullus eſt portæ cuſtos; nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed incœptum ullum conatumve contra pa-

triam deprehendero ; ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

XIII. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore ſedetur : quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint ; illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœnâ vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis.

29. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites ; ſed multis, & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus : quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus : qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed

hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terrâ marique ſuperatis, a perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

IN

L. CATILINAM TERTIA,

AD QUIRITES.

ORATIO VIGESIMA PRIMA.

Tertio Nonas Decembris, Cicero, ſenatu dimiſſo, progreſſus in concionem, populo, qui frequens aderat, exponit quem in modum a ſe patefacta atque oppreſſa conjuratio fuerit, quidque ſuper ea re decretum sit a ſenatu. Deinde commemoratis prodigiis, quibus hæc conjuratio a diis immortalibus præsignificata fuerat, populum hortatur, ut decretæ ab ſenatu ſupplicationis dies lætus celebret, rerumque ab ſe in conſulatu geſtarum ne patiatur exſtingui memoriam, in qua firmissimum sibi futurum sit contra im-

probos præsidium. Ad extremum pollicetur ſe in ſuſcepta defensione reipublicæ conſtantem fore. FABRICIUS.

I. REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam ac reſtitutam videtis.

2. Et, si non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi, quibus naſcimur; quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quòd sine ſenſu naſcimur, cum voluptate ſervamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentiâ, famâque ſuſtulimus; eſſe apud vos poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eamdem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus ſubjectos propè jam ignes, circumdatoſque reſtinximus; iidemque gladios

in rempublicam deſtrictos retudimus, mucroneſque eorum a jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta, & quàm manifeſta, & quâ ratione inveſtigata, & comprehenſa ſint, vos, qui & ignoratis, & exſpectatis, ſcire poſſitis.

3. Principiò, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, quum ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam abſconditis insidiis ſalvi eſſe poſſemus.

II. Nam tum, quum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, quum illa magis ſit timenda, quòd vivus exierit) ſed tum, quum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam.

4. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, & Romæ re-mansiſſe; in eo omnes dies noctes-que conſumpsi, ut, quid agerent, quid mo-lirentur, ſentirem ac viderem: ut, quo-niam auribus veſtris, propter incredibi-

lem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, quum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, & tumultûs Gallici excitandi causâ, a P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum litteris mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam a diis immortalibus, tota res non solùm a me, ſed etiam a ſenatu, & a vobis manifeſtò deprehenderetur.

5. Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pomptinum, prætores, fortissimos atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, sine recuſatione, ac sine ulla mora negotium ſuſceperunt, & quum adveſperaſceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt; atque ibi in proximis villis ita bipartitò fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet. Eódem autem & ipsi sine cujuſquam ſuſpicione,

multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum operâ utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis miſeram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, quum jam pontem Milvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & a nostris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur a ceteris.

III. Tum interventu Pomptini atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: litteræ, quæcumque erant in eo comitatu, integris ſignis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, quum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me, nihildum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arcessitur L. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit, credo, quòd litteris dandis, præter conſuetudinem, proximâ nocte vigilarat.

7. Quum verò ſummis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, litteras a me priùs aperiri, quàm ad ſenatum referrem, placeret; ne, si nihil eſſet inventum, temere a me tantus tumultus

injectus civitati videretur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent; tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatûs, dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, sine metu indicaret. Tum ille, quum vix ſe ex magno timore recreaſſet, dixit, a P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata & litteras, ut ſervorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, quum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum urbanis ducibus conjungeret.

9. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, & litteras a P. Lentulo, Cethego,

Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt; atque ita ſibi ab his, & a L. Caſsio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quàm primùm mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponsis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe: eumdemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuiſſe dixerunt, quòd Lentulo & aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimiùm id longum videri.

V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri juſsimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego signum: cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat ſcriptum ipsius manu; Allobrogum ſenatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum recepiſſent. Tum Cethegus, qui paulò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe

ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conſcientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & signum ſuum. Recitatæ ſunt tabellæ in eamdem ferè ſententiam: confeſſus eſt.

11. Tum oſtendi tabellas Lentulo: & quæsivi, cognoſceretne signum. Annuit. Eſt verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos; quæ quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque litteræ: si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primò quidem negavit: pòſt autem aliquantò, toto jam indicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæsivit a Gallis, quid sibi eſſet cum iis; quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque a Vulturcio: qui quum illi breviter, conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent; quæsiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubitò, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit: nam, quum id poſſet infitiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſem-

per valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti atque deprehensi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitaſque defecit.

12. Vulturcius verò ſubitò proferri litteras, atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum ſuum, & manum cognovit: erant autem ſcriptæ sine nomine, ſed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognoſces: cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progreſſus; & vide, quid jam tibi sit neceſſe: cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, quum primò impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit.

13. Ac mihi quidem, Quirites, quum illa certissima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuſcujuſque confessio; tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas: sic enim obſtupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter ſe adſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed indicare ſe ipsi viderentur.

VI. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, ſenatum conſului, de ſumma re-

publica quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus sine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum ſenatûs conſultum, ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, exponam.

14. Primùm mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quòd virtute, consilio, providentiâ meâ, reſpublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pomptinus prætores, quòd eorum operâ forti fidelique uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, a ſuis & reipublicæ consiliis removiſſet: atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, quum ſe praeturâ abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui, ad ſollicitandos paſtores, Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis, quos Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in

P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primùm Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque eâ lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſsimorum pœnâ, republicâ conſervatâ, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur.

15. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primùm poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, *Quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberaſſem.* Quæ ſupplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc interſit; quòd ceteræ benè geſtâ, hæc una, conſervatâ republicâ, conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primùm fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis & confeſſionibus ſuis, judicio ſenatûs, non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit; ut, quæ religio C. Mario, clariſsimo viro, non fuerat, quò minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, ſcele-

ratiſsimi periculoſiſsimique belli nefarios duces captos jam & comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego quum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnum, nec L. Caſsii adipem, nec Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur: omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, ſollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum; consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad certas res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat: neque verò quum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat.

17. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domeſticis insidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali a cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturna-

lia conſtituiſſet, neque tanto antè exitium ac fati diem reipublicæ denuntiaſſet; neque commisiſſet, ut signum, ut litteræ ſuæ teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur: quæ nunc, illo abſente, sic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, quàm hæc tanta in rempublicam conjuratio manifeſtò inventa atque deprehenſa eſt. Quòd si Catilina in urbe ad hanc diem remansiſſet; quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obſtiti, tamen, ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos umquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam, tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberaſſemus.

VIII. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt a me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & geſta, & proviſa eſſe videantur: idque quum conjecturâ conſequi poſſumus, quòd vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum verò ita præſentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cetera, quæ tam multa, nobis conſulibus,

facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt.

19. Nam profectò memoriâ tenetis, Cottâ, & Torquato conſulibus, complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, quum & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore quum aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, ſuo numine propè fata ipſa flexiſſent.

20. Itaque illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere; ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clam

ſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut a ſenatu populoque Romano perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi locaverunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque a ſuperioribus conſulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

IX. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim quum eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, & ea per cives, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata a nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſensiſtis. Illud verò nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, quum hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore signum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos, ſenatumque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta vidiſtis.

22. Quo etiam majore ſunt iſti odio, ſupplicioque digni, qui non ſolùm veſtris

domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non sim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit: diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſollicitatio, sic a Lentulo ceteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque litteræ numquam eſſent profectò, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium eſſet ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperii & rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent, id non divinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt?

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti,

biti, ſed profectò juſtiores numquam: erepti enim eſtis ex crudelissimo ac miſerrimo interitu, & erepti sine cæde, sine ſanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato duce, & imperatore, viciſtis.

24. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſensiones, neque ſolùm eas, quas audiſtis, ſed & has, quas voſmetipsi meminiſtis, & vidiſtis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis; multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario: tum verò, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla: ne dici quidem opus eſt, quantâ deminutione civium, & quantâ calamitate reipublicæ. Diſſensit M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm ceterorum.

25. Atque illæ diſſensiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent: non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes;

neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum ſua gente geſsit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvâ urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: &, quum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & urbem, & cives integros incolumeſque ſervavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam: in animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo: nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi possint. Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus

creſcent, litterarum monumentis invete-raſcent, & corroborabuntur: eamdemque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatûs mei, propagatam eſſe: unoque tempore in hac republica duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ, ſed cœli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium, ſedemque ſervaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt; quòd mihi vivendum ſit cum illis, quos vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, si ceteris rectè ſua facta proſunt, mihi mea ne quando obsint, providere: mentes enim hominum audacissimorum ſceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi; ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab iſtis noceri poteſt: magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt; magna in re[illegible] blica dignitas, quæ me ſemper ta[illegible] fendet; magna vis eſt conſcientiæ [illegible] qui negligent, quum me violare [illegible] ſe ipsi indicabunt.

28. Eſt etiam in nobis is animus, [illegible]

rites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quòd si omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſus a vobis, ſe in me unum converterit, vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipsi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim quum neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat adſcendere?

29. Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear, atque ornem; ut, si qua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam: denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite; & ea, quamquam jam periculum eſt depulſum, tamen æquè ac priori nocte, cuſtodiis, vigiliiſque defendite: id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace eſſe possitis, providebo.

IN

L. CATILINAM QUARTA,

IN SENATU.

ORATIO VIGESIMA SECUNDA.

Nonis Decembris Cicero, vocato ſenatu, retulit quid de conjuratis, qui in cuſtodiam traditi erant, fieri placeret. D. Junius Silanus, conſul designatus, extremum in eos ſupplicium decrevit, eique multi aſſenſi ſunt. At Cæſar, designatus prætor, cenſuit eos, publicatis bonis, in vinculis per municipia habendos. Cicero de duabus ſententiis ita diſputat, ut non obſcur[illegible] ſeveriorem Silani inclinet. [illegible]niam autem multi erant, q[illegible] Ciceroni metuentes, mitiore[illegible] tentiam ſecuturi videbantur

orat obteſtaturque, ut omni aliâ cogitatione omiſſâ, nihil aliud, quàm publicam ſalutem dignitatemque ſibi in decernendo proponant. FABRICIUS.

I. VIDEO, Patres conſcripti, in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos: video vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verùm etiam, si id depulſum sit, de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis, ac de liberis veſtris cogitate. Mihi si hæc conditio conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuſque perferrem; feram non ſolùm fortiter, ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas, ſaluſque pariatur.

2. Ego ſum ille conſul, Patres conſcripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus,

ad quietem datus ; non denique hæc ſedes honoris , ſella curulis , umquam vacua mortis periculo , atque insidiis fuit. Ego multa tacui , multa pertuli , multa concessi , multa meo quodam dolore , in veſtro timore , ſanavi. Nunc , si hunc exitum conſulatûs mei dii immortales eſſe voluerunt , ut vos , Patres conſcripti , populumque Romanum ex cæde miſera , conjuges , liberoſque veſtros , virgineſque Veſtales ex acerbissima vexatione ; templa atque delubra , hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdissima flamma ; totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem : quæcumque mihi uni proponetur fortuna , ſubeatur. Etenim , si P. Lentulus ſuum nomen , inductus a vatibus , fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit ; cur ego non læter meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ propè fatalem exſtitiſſe ?

II. Quare , Patres conſcripti , conſulite vobis , proſpicite patriæ , conſervate vos , conjuges , liberos , fortunaſque veſtras : populi Romani nomen , ſalutemque defendite : mihi parcere , ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo ſperare , omnes deos , qui huic urbi præſident , pro eo mihi , ac mereor , relaturos gratiam eſſe : deinde, si quid

gerit, æquo animo, paratoque moriar: neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præſentis mœrore non moveat, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tamquam obsidem conſulatûs mei; neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei, adſtat in conſpectu meo gener: moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi sint vobiſcum omnes, etiam si vis aliqua me oppreſſerit, potiùs, quàm & illi, & nos unâ reipublicæ peſte pereamus.

4. Quare, Patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem, circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur: tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium cædem, ad

Catilinam accipiendum, Romæ reſtiterunt: tenentur litteræ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confessio: ſollicitantur Allobroges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id eſt initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt; rei confessi ſunt, vos multis jam judiciis judicaſtis: primùm, quòd mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis; & meâ virtute atque diligentiâ, perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis: deinde quòd P. Lentulum, ut ſe abdicaret præturâ, coëgiſtis: tum quòd eum, & ceteros, de quibus judicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximèque quòd meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini: poſtremò heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis amplissima: quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati eſſe videantur.

6. Sed ego inſtitui referre ad vos, Patres conſcripti, tamquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid

cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & nova quædam miſceri, & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem a civibus, numquam putavi. Nunc, quidquid eſt, quocumque veſtræ ſe mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad vos delatum ſit, videtis: huic si paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam transſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens, multas jam provincias occupavit: id opprimi ſuſtentando, ac prolatando, nullo pacto poteſt: quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

IV. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani no-

men exſtinguere, punctum temporis frui vitâ, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere; atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur: alter intelligit, mortem a diis immortalibus non eſſe ſupplicii causâ conſtitutam; ſed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe: itaque eam ſapientes numquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt: vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad singularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt; quæ municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, si imperare velis; difficultatem, si rogare: decernatur tamen, si placet: ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, quid id, quod ſalutis omnium causâ ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare.

8. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus; quam si eripuiſſet, mul-

tos uno dolore dolores animi atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt; quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

V. Nunc, Patres conſcripti, ego meâ video quid interſit: si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris; quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt, hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi: sin illam alteram; neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur: ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæſare, sicut ipsius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem.

10. Video de iſtis, qui populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat: is & nudiuſtertius in cuſ-

todiam cives Romanos dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicarit. At verò G. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam; qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullò modo poſſe; denique ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe: idem etiam ipſum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, quum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare, & ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe possit: adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.

VI. Quamobrem sive hoc ſtatueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum: sive Silani ſententiam ſequi malueritis,

facilè me, atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multò leviorem fuiſſe. Quamquam, Patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalvâ republicâ vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate, & miſericordiâ. Videor enim hanc mihi urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepulta in patria miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi, & furor, in veſtra cæde bacchantis.

12. Quum verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt; purpuratum eſſe huic Gabinium; cum exercitu veniſſe Catilinam: tum lamentationem matrumfamiliâs, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco: &, quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo. Ete-

nim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis ſuis a ſervo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, ſupplicium de ſervo non quàm acerbissimum ſumpſerit; utrùm is clemens, ac miſericors, an inhumanissimus & crudelissimus eſſe videatur? mihi verò importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui singulas uniuſcujuſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipublicæ domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, miſericordes habebimur: sin remissiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama ſubeunda eſt.

13. Nisi verò cuipiam L. Cæſar, vir fortissimus, & amantissimus reipublicæ, crudelior nudiuſtertius viſus eſt, quum ſororis ſuæ, feminæ electissimæ, virum præſentem, & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; quum avum juſſu conſulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit: quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ

conſilium? largitionis voluntas tum in republica verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate reipublicæ minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arceſſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Veremini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini; quum multò magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur.

VII. Sed ea quæ exaudio, Patres conſcripti, diſſimulare non poſſum: jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia & proviſa, & parata, & conſtituta ſunt, Patres conſcripti, quum meâ ſummâ curâ atque diligentiâ, tum multò etiam majore populi Romani ad ſummum

imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate: omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui quum ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt.

15. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter: neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Ceteri verò, dii immortales! quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hîc equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis consiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent; quos ex multorum annorum diſſensione ad hujus ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem si in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum.

Pari ſtudio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortiſſimos viros: ſcribas item univerſos; quos quum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab amore debitæ pecuniæ, ab exſpectatione ſortis, ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, quum ſit carum, tum verò dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui ſuâ virtute fortunam hujus civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat; qui non hæc ſtare cupiat; qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis.

17. Quare si quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quemdam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum; eſt id quidem cœptum atque tentatum; ſed nulli ſunt inventi tam aut fortunâ miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtûs quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum illum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint: multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt; immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii: etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentiâ civium ſuſtentatur, alitur otio; quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ quum ita ſint, Patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt; vos ne populó Romano deeſſe videamini, providete.

IX. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatum: omnes órdines ad conſervandam rempublicam mente, vo-

atque delubra, vobis muros,
tecta commendat. Præterea d
ta, de conjugum veſtrarum
rum anima, de fortunis omni
dibus, de focis veſtris, hodie
bis judicandum eſt.

19. Habetis ducem, memo
oblitum ſui; quæ non ſem
datur: habetis omnes ordin
homines, univerſum populum
id quod in civili cauſa hodier
mùm videmus, unum atque
tientem. Cogitate, quantis la
datum imperium, quantâ vir
tam libertatem, quantâ deor
tate auctas exaggerataſque f
nox quàm pene delerit. Id n
poſthac non modò confici, ſ
tari quidem poſſit a civibus
die providendum eſt. Atque

vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur.

X. Nunc, Patres conſcripti, antè quàm ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video; ſed eam eſſe judico turpem, & infirmam & contemptam, & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quàm veſtra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum numquam, Patres conſcripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me veſtris decretis honeſtatis, nemo eſt aſſecutus. Ceteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis.

21. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perſes honeſtavit

ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ, atque virtutes, iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ; niſi fortè majus eſt patefacere nobis provincias, quò exire poſſimus, quàm curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quò victores revertantur.

22. Quamquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ; quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi, ſerviunt, aut recepti, beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, quum a pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video; quod ego veſtro, bonorumque omnium auxilio, memoriâque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, a me, atque meis facilè propulſari poſſe confido: neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram,

equitumque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere & labefactare poſsit.

XI. Quæ quum ita sint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceteriſque laudis insignibus, quæ ſunt a me, propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam, repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo; pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis, totiuſque mei conſulatûs memoriam poſtulo; quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmissimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quòd si meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium; cui profectò ſatis erit præsidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia ſuo ſolius periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

24. Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis, de

aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet; & ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit.

PRO L. MURENA.

ORATIO VIGESIMA TERTIA.

Comitiis conſularibus, quæ conſul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena conſules deſignati ſunt. Poſt comitia Murenam de ambitu competitor ejus accuſavit clari nominis juriſconſultus Ser. Sulpicius cum tribus ſubſcriptoribus, M. Catone, probitate ſenſuque erga rempublicam insigni viro, Cn. Poſtumio, Ser. Sulpicio adoleſcente. Defendit eum Cicero, defenſum jam a Q. Hortenſio, & M. Craſſo. Jucunda in primis oratio eſt : nam & juriſconſulti propter Sulpicium exagitantur ; & Stoica diſciplina, cui deditus er Cato, facetè lepidèque deluditur, adeo ut Cato, dignam conſule gra

vitatem Ciceroni detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni! quàm ridiculum conſulem habemus! MANUTIUS.

Habita videtur oratio, Catilinâ jam bellum gerente, quum ejus ſocii in urbe relicti nondum deprehenſi eſſent.

I. QUÆ precatus ſum a diis immortalibus, Judices, more, inſtitutoque majorum, illo die, quo auſpicatò, comitiis centuriatis, L. Murenam conſulem renuntiavi; ut ea res mihi, magiſtratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iiſdem diis immortalibus ob ejuſdem hominis conſulatum unà cum ſalute obtinendum, & ut veſtræ mentes, atque ſententiæ cum populi Romani voluntatibus, ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd ſi illa ſolemnis comitiorum precatio conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim & religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, me rogante, datus

eſſet, ea res fauſtè, feliciter, proſperéque eveniret.

2. Quæ quum ita sint, Judices, & quum omnis deorum immortalium poteſtas, aut tranſlata sit ad vos, aut certè communicata vobiſcum: idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejuſdem hominis voce & declaratus conſul, & defenſus, beneficium populi Romani cum veſtra, atque omnium civium ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defensionis, ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt; antequam pro L. Murena dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam: non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quàm hujus ſalutis defensio; ſed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, famâ, fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare possim.

II. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitûs latorem, & tam ſeverè geſto conſulatu, cauſam L. Murenæ attingere: cujus reprehensio me vehementer movet, non ſolùm ut vobis, Ju-

dices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquius conſulem defendi, quàm a conſule? Quis mihi in republica poteſt; aut debet eſſe conjunctior, quàm is, cui reſpublica a me uno traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus & periculis ſuſtentata? Quòd ſi in iis rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is periculum judicii præſtare debet, qui ſe nexu obligavit; profectò etiam rectiùs in judicio conſulis deſignati, is potiſſimùm conſul, qui conſulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defenſorque periculi eſſe debebit.

4. Ac ſi, ut nonnullis in civitatibus fieri ſolet, patronus huic cauſæ publicè conſtitueretur, is potiſſimè honore affecto defenſor daretur, qui eodem honore præditus non minùs afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd ſi e portu ſolventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere ſummo ſtudio ſolent & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediuntur: quo tandem me animo eſſe oportet propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas rei-

publicæ tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare, si eſt boni conſulis, non ſolùm videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum sit; oſtendam alio loco, quantum ſalutis communis intersit, duos conſules in republica Kalendis Januarii eſſe. Quod si ita eſt, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm reſpublica conſulem ad communem ſalutem defendendam vocare.

III. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihimet ipsi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam eſſe confiterer, idque rectè factum eſſe defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tuliſſet: quum verò nihil commiſſum contra legem eſſe defendam, quid eſt, quòd meam defenſionem latio legis impediat?

6. Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, & pene imperio, urbe expuliſſe; & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & miſericordiæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter; illam verò gravitatis, ſeveritatiſque perſonam non appetivi; ſed ab republica mihi impoſitam ſuſtinui, sicut hujus imperii dignitas in ſummo periculo civium poſtulabat. Quod

ſi tum, quum reſpublica vim & ſeveritatem deſiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam; nunc, quum omnes me cauſæ ad miſericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem ſtudio debeo naturæ meæ, conſuetudinique ſervire? Ac de officio defenſionis meæ, & de ratione accuſationis tuæ, fortaſſe etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

7. Sed me, Judices, non minùs hominis ſapientiſſimi atque ornatiſſimi, Ser. Sulpicii, conqueſtio, quàm Catonis accuſatio commovebat, qui graviſſimè & acerbiſſimè ferre dixit, me familiaritatis, neceſſitudiniſque oblitum, cauſam L. Murenæ contra ſe defendere. Huic ego, Judices, ſatisfacere cupio, voſque adhibere arbitros. Nam quum grave eſt verè accuſari in amicitia, tum etiam ſi falsò accuſeris, non eſt negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia ſtudia atque officia pro noſtra neceſſitudine & debuiſſe confiteor, & præſtitiſſe arbitror: nihil tibi, conſulatum petenti, a me defuit, quod eſſet aut ab amico, aut a gratioſo, aut a conſule poſtulandum: abiit illud tempus: mutata ratio eſt: ſic exiſtimo, ſic mihi perſuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me poſtulare auſus ſis, tantum

debuiſſe ; contra ſalutem , nihil debere. Neque enim si tibi tum , quum peteres conſulatum , affui , idcirco nunc , quum Murenam ipſum petas , adjutor eodem pacto eſſe debeo. Atque hoc non modò non laudari , ſed ne concedi quidem poteſt , ut amicis noſtris accuſantibus , non etiam alienissimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murena , Judices , & vetus & magna amicitia eſt , quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur , quòd ab eodem in honoris contentione ſuperata eſt. Quæ si cauſa non eſſet , tamen vel dignitas hominis , vel honoris ejus , quem adeptus eſt , amplitudo , ſummam mihi ſuperbiæ crudelitatiſque famam inussiſſet , si hominis , & ſuis & populi Romani ornamentis amplissimi , cauſam tanti periculi repudiaſſem. Neque enim jam mihi licet , neque eſt integrum , ut meum laborem hominum periculis ſublevandis non impertiam. Nam quum præmia mihi tanta pro hac induſtria sint data , quanta antea nemini ; labores , per quos ea ceperis , quum adep[illegible] tus sis , deponere , eſſet hominis & [illegible] ti , & ingrati.

9. Quòd si licet desinere , si te [illegible] poſſum , si nulla inertiæ , nulla [illegible] turpitudo , nulla inhumanitatis cul[illegible] pitur ; ego verò libenter desino : [illegible]

tem, fuga laboris desidiam, repudiatio ſupplicum ſuperbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit; nimirum hæc cauſa eſt ejuſmodi, quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus deſerere posſit. Atque hujuſce rei conjecturam de tuo ipsius ſtudio, Servi, facillimè ceperis. Nam si tibi neceſſe putas etiam adverſariis amicorum tuorum de jure conſulentibus reſpondere; &, si turpe exiſtimas, te advocato, illum ipſum, quem contra veneris, causâ cadere; noli tam eſſe injuſtus, ut, quum tui fontes vel inimicis tuis pateant, noſtros rivulos etiam amicis putes clauſos eſſe oportere.

10. Etenim, si me tua familiaritas ab hac cauſa removiſſet, &, si hoc idem Q. Hortensio, M. Craſſo, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni æſtimari, accidiſſet; in ea civitate conſul designatus defenſorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores noſtri patronum deeſſe voluerunt. Ego verò, Judices, ipſe me exiſtimarem nefarium, si amico; crudelem, si miſero; ſuperbum, si conſuli defuiſſem. Quare quod dandum eſt amicitiæ, largè dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non ſecus, ac si meus eſſet frater, qui mihi eſt carissimus, iſto in loco: quod tribuendum eſt officio, fidei, religioni, id

ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium pro amici periculo dicere.

V. Intelligo, Judices, tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitûs eſſe verſatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima eſſe debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accuſatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coëgerit. Objecta eſt enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita eſt, ſed in militari labore peragrata: qui si adoleſcens patre ſuo imperatore non meruiſſet, aut hoſtem, aut patris imperium timuiſſe, aut a parente repudiatus videretur. An, quum ſedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filii ſoleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter geſtis pene simul cum patre triumpharet?

12. Hic verò, Judices, & fuit in Asia & viro fortissimo, parenti ſuo, mag adjumento in periculis, ſolatio in lab bus, gratulationi in victoria fuit. Et, s bet Asia ſuſpicionem luxuriæ quamd non Asiam numquam vidiſſe, ſed in continenter vixiſſe, laudandum eſt. Q obrem non Asiæ nomen objiciendu

O

renæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini conſtituta eſt; ſed aliquod aut in Aſia ſuſceptum, aut ex Aſia deportatum flagitium ac dedecus. Meruiſſe verò ſtipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, ſed etiam ſolum gerebat, virtutis; patre imperatore libentiſſimè meruiſſe, pietatis; finem ſtipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuiſſe, felicitatis fuit: maledicto quidem idcirco nihil in hiſce rebus loci eſt, quòd omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum eſt, ſi verè objicitur, vehementis accuſatoris; ſin falsò, maledici conviciatoris. Quare quum iſtâ ſis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex ſcurrarum aliquo convicio; neque temerè conſulem populi Romani ſaltatorem vocare; ſed conſpicere, quibus præterea vitiis affectum eſſe neceſſe ſit eum, cui verè iſtud objici poſſit. Nemo enim ferè ſaltat ſobrius, niſi fortè inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio moderato atque honeſto: tempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio. Tu mihi arripis id, quod neceſſe eſt omnium vitiorum eſſe poſtremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc

vitium omnino eſſe non poteſt : nullum turpe convivium, non amor, non comiſſatio, non libido, non ſumptus oſtenditur : &, quum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitioſa ſunt ; in quo ipſam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas ?

14. Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici poteſt : nihil, inquam, omnino, Judices. Sic a me conſul deſignatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet : jacta ſunt fundamenta defenſionis. Nondum enim noſtris laudibus, quibus utar poſtea, ſed propè inimicorum confeſſione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo conſtituto, facilior eſt mihi aditus ad contentionem dignitatis : quæ pars altera fuit accuſationis. Summam video eſſe in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, induſtriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad conſulatûs petitionem aggredi par eſt. Paria cognoſco eſſe iſta in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipſe dignitate vinci potuerit, neque te dignitate ſuperarit. Contempſiſti L. Murenæ genus, extuliſti tuum. Quo loco ſi tibi hoc ſumis ;

niſi qui patricius ſit, neminem bono eſſe genere natum; facis ut rurſus plebs in Aventinum ſevocanda eſſe videatur: ſint autem ſunt amplæ & honeſtæ familiæ plebeiæ: & proavus L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt; & pater quum ampliſſimè atque honeſtiſſimè ex prætura triumphaſſet, hòc faciliorem huic gradum conſulatûs adipiſcendi reliquit, quòd is jam patri debitus, a filio petebatur.

16. Tua verò nobilitas, Servi Sulpici, tametsi ſumma eſt, tamen hominibus litteratis & hiſtoricis eſt notior; populo verò, & ſuffragatoribus obſcurior. Pater enim fuit equeſtri loco; avus nullâ illuſtri laude celebratus. Itaque non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate eruenda eſt memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te ſemper in noſtrum numerum aggregare ſoleo, quòd virtute induſtriâque perfeciſti, ut, quum equitis Romani eſſes filius, ſummâ tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minùs in Q. Pompeio, novo homine, & fortiſſimo viro, virtutis eſſe viſum eſt, quàm in homine nobiliſſimo, M. Æmilio. Etenim ejuſdem animi atque ingenii eſt, poſteris ſuis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; &, ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis ſui, virtute renovare.

VIII. Quamquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore eſſe perfectum; qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortiſſimis viris, novis hominibus, ſed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cœliis commemorandis jacebant. Quum ego verò tanto intervallo clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem, ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud majores noſtros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret; non arbitrabar, quum ex familia vetere, & illuſtri conſul deſignatus, ab equitis Romani filio, conſule, defenderetur, de generis novitate accuſatores eſſe dicturos. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modeſtissimo atque optimo viro peterem: ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratiâ Galbam. Quòd ſi id crimen homini novo eſſe deberet; profectò mihi neque inimici, neque invidi defuiſſent.

18. Omittamus igitur de genere dicere, cujus eſt magna in utroque dignitas: videamus cetera. Quæſturam unà petiit, & ſum ego factus prior. Non eſt reſpondendum ad omnia: neque enim quemquam veſtrûm fugit, quum multi pares dignitate fiant; unus autem primum ſolus

poſſit obtinere, non eumdem eſſe ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat; dignitas autem ſit perſæpe eadem omnium. Sed quæſtura utriuſque propemodum pari momento ſortis fuit. Habuit hic lege Titiâ provinciam tacitam, & quietam; tu illam, cui, quum quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem, non tam gratioſam & illuſtrem, quàm negotioſam & moleſtam. Conſedit utriuſque nomen in quæſtura: nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoſcique poſſet.

IX. Reliqui temporis ſpatium in contentionem vocatur: ab utroque diſſimillimâ ratione certatum eſt. Servius hîc nobiſcum hanc urbanam militiam reſpondendi, ſcribendi, cavendi, plenam ſollicitudinis, ac ſtomachi, ſecutus eſt: jus civile didicit: multum vigilavit; laboravit: præſtò multis fuit; multorum ſtultitiam perpeſſus eſt; arrogantiam pertulit; difficultatem exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea ſcientia, quæ ſit multis profutura.

20. Quid Murena interea? fortiſſimo & ſapientiſſimo viro, ſummo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit;

manum conſeruit ; magnas copias hoſtium fudit : urbes partim vi, partim obſidione cepit : Asiam iſtam refertam, & eamdem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ veſtigium reliquerit : maximo in bello sic eſt verſatus, ut hic multas res & magnas sine imperatore geſſerit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præſente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipſo, propter periculum noſtrum, conceſſam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris teſtata ſunt omnia ; quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit, quantum neque ambitioſus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

21. Summa in utroque eſt honeſtas, ſumma dignitas ; quam ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam : ſed non licet : agitat rem militarem : inſectatur totam hanc legationem : assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos ? forum non attigeris ? abfueris tamdiu ? &, quum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas ? Primùm iſta noſtra assiduitas, Servi, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis : mi-

hi quidem vehementer expediit, poſitam in oculis eſſe gratiam; ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperavi; & tu idem fortaſſe: verumtamen utrique noſtrûm deſiderium nihil obfuiſſet.

22. Sed, ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum atque artium contentionem revertamur; quî poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum, multò plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas; ille, ut eò, quò intendit, maturè cum exercitu perveniat: te gallorum; illum buccinarum cantus exſuſcitat: tu actionem inſtituis; ille aciem inſtruit: tu cavès, ne tui conſultores; ille, ne urbes, aut caſtra capiantur: ille tenet, & ſcit, ut hoſtium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur: ille exercitatus eſt in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat ceteris omnibus.

X. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forensis laus, & induſtria, latent in tútela ac præſidio bellicæ virtutis: ſimulatque increpuit ſuſpicio tumultûs; artes illico noſtræ conticeſcunt,

23. Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tamquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tanto opere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, ceteris omnibus, conſulatu, & omni honore ſemper dignissimum judicavi: quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam: omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.

XI. Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur: ſumma etiam utilitas; si quidem eorum consilio & periculo, quum republicâ, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſu[illegible] deligendo, poſſe consilio atque ora[illegible] & ſenatûs, & populi, & eorum, [illegible] judicant, mentes permovere : [illegible] conſul, qui dicendo nonnumqua[illegible] primat tribunitios furores, qui co[illegible] populum flectat, qui largitio[illegible]

Non mirum, si ob hanc facultatem homines ſæpe etiam non nobiles conſulatum conſecuti ſunt; præſertim quum hæc eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia pariat: quorum in iſto veſtro artificio, Sulpici, nihil eſt.

25. Primùm dignitas in tam tenui ſcientia quæ poteſt eſſe? res enim ſunt parvæ, propè in singulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores noſtros fuit in iſto ſtudio admirationis; id, enuntiatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum & abjectum. Poſſet agi lege, necne, pauci quondam ſciebant; faſtos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui conſulebantur; a quibus etiam dies, tamquam a Chaldæis, petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipsis cautis juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd ſunt veriti, ne, dierum ratione pervulgatâ & cognitâ, sine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, ut omnibus in rebus ipsi intereſſent.

XII. Quum hoc fieri bellisimè poſſet: Fundus Sabinus meus eſt: immo meus: deinde judicium: noluerunt. *Fundus*, inquit, *qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur.*

Satis verboſè: cedo, quid poſtea? *Eum ego ex jure Quiritium meum eſſe aio.* Quid tum? *inde ego te ex jure manu' conſertum voco.* Quid huic tam loquaciter ligitioſo reſponderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem juriſconſultus, tibicinis Latini modo: *Unde tu me*, inquit, *ex jure manu' conſertum vocaſti, inde ibi ego te revoco.* Prætor interea, ne pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſuâ ſponte loqueretur, ei quoque carmen compositum eſt, quum ceteris rebus abſurdum, tum verò nullo uſu: *Utriſque ſuperſtitibus, præſentibus, iſtam viam dico: inite viam.* Præſtò aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret. *Redite viam*: eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur: homines, quum rectè, atque in loco conſtitiſſent, juberi abire; ut, unde abiſſent, eódem ſtatim redirent. Iiſdem ineptiis fucata ſunt illa omnia, *Quando te in jure conſpicio*: & hæc, *Sed anne tu dicis cauſâ vindicaveris?* quæ dum erant occulta, neceſſariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur; poſtea verò pervulgata, atque in manibus jactata & excuſſa, inanissima prudentiæ reperta ſunt, fraudis autem, & ſtultitiæ pleniss ima.

27. Nam quum permulta præclarè legibus eſſent conſtituta, ea juriſconſulto-

rum ingeniis pleraque corrupta ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas, interimendorum ſacrorum causâ, reperti ſunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris, exempli causâ, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, *Caias* vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrùm *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem*, an *arbitrum*: *rem*, an *litem* dici oporteret.

XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſciéntia conſularis numquam fuit; quæ tota ex rebus fictis, commentitiiſque conſtaret: gratiæ verò multò etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum eſt mihi, & adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modò beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, quod aliquando fuit, *Licet conſulere*, jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Ro-

mæ, rebus prolatis, quidquam valet : peritus ideo haberi nemo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare : difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis & minimè obſcuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia : neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non possim, *Qua de re igitur*, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſponderis; idem videare reſpondiſſe, quod Servius : sin aliter; etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare.

29. Quapropter non ſolùm illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt; verùm etiam dicendi conſuetudo longè & multùm iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multò hoc maluiſſe; poſt, quum id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapſi; [illegible] aiunt in Græcis artificibus, eos [illegible] eſſe, qui citharœdi fieri non [illegible] sic nonnullos videmus, qui [illegible] dere non potuerunt, eos ad [illegible] devenire. Magnus dicendi [illegible]

res, magna dignitas, ſumma autem gratia. Etenim a vobis ſalubritas quædam; ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, atque decreta, & evertuntur ſæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua re si ſatis profeciſſem, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

XIV. Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſsimo gradu dignitatis; una imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent, juſtitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non de insita cujuſque virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poëta, & auctor valde bonus, prœliis promulgatis, *Pellitur e medio* non ſolùm iſta veſtra verboſa simulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa illa domina rerum, *ſapientia: vi geritur res: ſpernitur orator*, non ſolùm odioſus in dicendo, ac loquax, verùm etiam *bonus: horridus miles amatur.* Veſtrum verò ſtudium totum jacet. *Non ex jure manû conſertum, ſed mage ferro*, inquit, *rem re-*

petunt. Quod ſi ita eſt, cedat, opinor, Sulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtilus gladio, umbra ſoli: ſit denique in civitate ea prima res, propter quam ipſa eſt civitas omnium princeps.

31. Verùm hæc, Cato, nimiùm nos noſtris verbis magna facere demonſtrat; & oblitos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis eſſe geſtum: quod ego longè ſecus exiſtimo, Judices; deque eo pauca diſſeram: neque enim cauſa in hoc continetur. Nam ſi omnia bella, quæ cum Græcis geſſimus, contemnenda ſunt; derideatur de rege Pyrrho triumphus M'. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perſe, L. Pauli; de Pſeudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii. Sin hæc bella graviſſima, victoriæque eorum bellorum graviſſimæ fuerunt: cur Aſiaticæ nationes, atque ille a te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho geſſiſſe video; cujus belli victor L. Scipio, partâ cum Publio fratre gloriâ, quam laudem ille, Africâ oppreſſâ, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eamdem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpsit.

32. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui: quò ille, quum eſſet, ut ego mihi ſtatuo, talis, qua-

lem te eſſe video, numquam eum Scipione eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe arbitraretur. Neque verò cum P. Africano ſenatus egiſſet, ut legatus fratri proficiſceretur; quum ipſe, paulò antè, Annibale ex Italia expulſo, ex Africa ejecto, Carthagine oppreſsâ, maximis periculis rempublicam liberaviſſet, niſi illud grave bellum & vehemens putaretur.

XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, conſiderâris; omnibus regibus, quibuſcum populus Romanus bellum geſſit, hunc regem nimirùm antepones: quem L. Sulla, maximo & fortiſſimo exercitu, pugnâ excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Aſiam, cum pace dimiſit: quem L. Murena, pater hujuſce, vehementiſsimè vigilantiſsiméque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum reliquit: qui rex, ſibi aliquot annis ſumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipſe opibus conatuque invaluit, ut ſe Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum ſuis conjuncturum putaret.

33. Ad quod bellum duobus conſulibus ita miſſis, ut alter Mithridatem perſequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terrâ & mari calamitoſæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L.

L. Luculli verò res tantæ exſtiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio & virtute geſtum. Nam, quum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putaviſſet, quâ effractâ & revulsâ, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fidelissimorum ſociorum defenderetur, & omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis conſumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, quum contento curſu, acerrimis ducibus, hoſtium classis Italiam ſpe atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parvâ dimicatione commiſſam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum: expulſus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovarit.

XVI. Ac, si mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitûs, imperatoriſque dicendum, plurima & maxima prœlia commemorare poſſem; ſed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hoſtis, si ille rex contemnendus fuiſſet; neque tantâ curâ ſenatus & populus Romanus ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos geſsiſſet, neque tanta gloria L. Luculli, neque verò

ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompeium detuliſſet : cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, & ſummâ contentione pugnata : qua ex pugna quum ſe ille eripuiſſet, & Boſporum confugiſſet, quò exercitus adire non poſſet ; etiam in extrêma fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompeius, regno poſſeſſo, ex omnibus oris, ac notis ſedibus hoſte pulſo, tamen tantum in unius anima poſuit, ut, quum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoriâ poſſideret, tamen non antè, quàm illum vitâ expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella geſſerunt ? cujus expulſi & ejecti vita tanti æſtimata eſt, ut morte ejus nuntiatâ, tum denique bellum confectum arbitraretur ? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortiſſimi animi, ſummi conſilii, maximi laboris cognitum eſſe defendimus ; & hanc ejus operam non minus ad conſulatum adipiſcendum, quàm hanc noſtram forenſem induſtriam, dignitatis habuiſſe.

XVII. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitiſne vos, tamquam ex ſyngrapha, agere cum

populo, ut, quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eumdem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia; & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine ulla aperta cauſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnumquam ita factum eſſe etiam populus admiretur; quasi verò non ipſe fecerit.

36. Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione totâ comitiorum. Quis L. Philippum ſummo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate, a M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientiâ, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem graviſsimum, civem egregium, fortiſsimum ſenatorem, a Q. Maximo? Non modò horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne quum eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli signo commoventur, ſæpe improvisò nulla ex certâ ratione, obſcura aliqua ex cauſa excitantur: sic in hac comitiorum tempeſtate po-

pulari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur.

XVIII. Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio; duæ res vehementer in prætura deſideratæ ſunt, quæ ambæ in conſulatu tum Murenæ profuerunt: una, exſpectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & ſtudiis ſermonibuſque competitorum creverat; altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis & liberalitatis & virtutis ſuæ teſtes habuerat, nondum deceſſerant. Horum utrumque ei fortuna ad conſulatûs petitionem reſervavit: nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præſtò fuit; & munus ampliſſimum, quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit.

38. Num tibi hæc parva videntur adjumenta & ſubſidia conſulatûs? voluntas militum, quæ quum per ſe valet multitudine, tum apud ſuos gratiâ; tum verò in conſule declarando multum etiam apud univerſum populum Romanum auctoritatis habet ſuffragatio militaris: imperatores enim comitiis conſularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis eſt illa oratio, *Me ſaucium recreavit: me prædâ donavit: hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus: numquam iſte plus militi*

laboris impoſuit, quàm ſibi ſumpsit ipſe; quum fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas eſſe ad famam hominum, ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio eſt, ut adhuc ſemper omen valuerit prærogativum; quid mirum eſt, in hoc felicitatis famam ſermonemque valuiſſe?

XIX. Sed, si hæc leviora ducis, quæ ſunt gravissima, & hanc urbanam ſuffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & ſcenæ magnificentiam valde contemnere; quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnoperè delectari? minùs eſt mirandum: quamquam huic cauſæ id ſatis eſt: ſunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuiſſe. Sed si noſmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & di- cimur; quid tu admirere de multitudi- indocta?

40. L. Otho, vir fortis, meus n- rius, equeſtri ordini reſtituit non dignitatem, ſed etiam voluptat- que lex hæc, quæ ad ludos per- omnium gratissima, quòd honeſt-

dini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non solùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſensi: nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quòd si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui caſu nullos feceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam, adverſatam putas? Sed hæc ſanè sint paria omnia: sit par forenſis opera militari: sit par militari ſuffragatio urbana: sit idem, magnificentiſſimos, & nullos umquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam, & iſtius ſortem interfuiſſe?

XX. Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lènitate audiendi. Egregia, & ad conſulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis; ad extremum ludorum voluptate concluditur.

42. Quid tua ſors? triſtis, atrox: quæſtio peculatûs, ex altera parte, lacrymarum & ſqualoris, ex altera, plena cate-

narum, atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: ſcriba damnatus, ordo totus alienus; Sullana gratificatio reprehenſa; multi viri fortes, & propè pars civitatis offenſa eſt: lites ſeverè æſtimatæ: cui placet, obliviſcitur; cui dolet, meminit. Poſtremò tu in provinciam ire noluiſti: non poſſum id in te reprehendere, quod in me ipſo & prætor, & conſul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima exiſtimatione attulit; habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis; quâ uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit: ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiâque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſtò fuiſti: fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam oſtendi, Judices, parem dignitatem ad conſulatûs petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpici[illegible] fuiſſe: dicam jam apertiùs, in quo me[illegible] neceſſarius fuerit inferior Servius, & [illegible] dicam, vobis audientibus, amiſſo j[illegible] tempore, quæ ipſi ſoli, re integrâ, ſæp[illegible]

dixi. Petere conſulatum neſcire te, Servi; perſæpe tibi dixi : & in iis rebus ipsis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quàm ſapientem candidatum. Primùm accuſandi terrores & minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri: ſed & populi opinionem a ſpe adipiſcendi avertunt, & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit; neque in uno aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus; ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur.

44. Quid ergo acceptam injuriam perſequi non placet? immo vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud perſequendi: petitorem ego, præſertim conſulatûs, magnâ ſpe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, prænuntia repulſæ: non teſtium potiùs, quàm ſuffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non declamatio potiùs, quàm perſalutatio: præſertim quum jam hoc novo more omnes ferè domos omnium concurſent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quiſque animi & facultatis habere videatur. Videſne tu illum triſ-

em? demiſſum? jacet, diffidit, abjecit
aſtas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum ac-
uſationem cogitare? inquirere in competito-
es? teſtes quærere? alium faciam, quo-
iam sibi hic ipſe deſperat.* Ejuſmodi can-
idatorum amici intimi debilitantur, ſtudia
eponunt, aut teſtatam rem abjiciunt, aut
uam operam, & gratiam judicio, & ac-
uſationi reſervant.

XXII. Accedit eódem, ut etiam ipſe
andidatus totum animum, atque omnem
uram, operam, diligentiamque ſuam in
etitione non possit ponere: adjungitur
nim accuſationis cogitatio, non parva
es, ſed nimirum omnium maxima: ma-
gnum eſt enim, te comparare ea, quibus
possis hominem e civitate, præſertim
on inopem, neque infirmum, exturbare;
qui & per ſe, & per ſuos, & verò etiam
per alienos defendatur: omnes enim ad
pericula propulſanda concurrimus; & qui
non apertè inimici ſumus, etiam alieniſſi-
mis, in capitis periculis, amiciſſimorum
officia & ſtudia præſtamus.

46. Quare ego expertus & petendi, &
defendendi, & accuſandi moleſtiam, sic
intellexi; in petendo, ſtudium eſſe acer-
rimum; in defendendo, officium; in ac-
cuſando, laborem. Itaque sic ſtatuo, fie-
ri nullo modo poſſe, ut idem accuſatio-
nem, & petitionem conſulatûs diligenter

adornet atque inſtruat : unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. Tu, quum te de curriculo petitionis deflexiſſes, animumque ad accuſandum tranſtuliſſes, exiſtimaſti, te utrique negotio ſatisfacere poſſe? vehementer erraſti. Quis enim dies fuit, poſteaquam in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non totum in iſta ratione conſumpſeris?

XXIII. Legem ambitûs flagitaſti, quæ tibi non deerat : erat enim ſeveriſſimè ſcripta Calpurnia : geſtus eſt mos & voluntati, & dignitati tuæ : ſed tota illa lex accuſationem tuam, si haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet; petitioni verò refragata eſt. Pœna gravior in plebem tuâ voce efflagitata eſt : commoti animi ſunt tenuiorum. Exſilium in noſtrum ordinem: concessit ſenatus poſtulationi tuæ; ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, conſtituit. Morbi excuſationi pœna addita eſt : voluntas offenſa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum eſt, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati ſenatûs, voluntati tuæ paruit : denique is tulit, cui minimè proderant. Illa, quæ meâ ſummâ voluntate ſenatus frequens repudiavit, mediocriter adverſata tibi eſſe exiſtimas? con-

fuſionem ſuffragiorum flagitaſti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum. Graviter homines honeſti, atque in ſuis civitatibus & municipiis gratioſi tulerunt, a tali viro eſſe pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios judices eſſe voluiſti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc diſcordiis continentur, in fortunas optimi cujuſque erumperent.

48. Hæc omnia, tibi accuſandi viam muniebant, adipiſcendi obſepiebant. Atque ex omnibus illa plaga eſt injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima; de qua ab homine ingenioſiſſimo & copioſiſſimo, Hortenſio, multa graviſſimè dicta ſunt; quò etiam mihi durior locus eſt dicendi datus; ut, quum ante me & ille dixiſſet, & vir ſummâ dignitate, & diligentiâ, & facultate dicendi, M. Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur: itaque in iiſdem rebus ferè verſor, & quod poſſum, Judices, occurro veſtræ ſatietati.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te ſecurim putas injeciſſe petitioni tuæ, quum tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, ut pertimeſceret, ne conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem compara-

res, depoſitâ atque abjectâ petitione? Etenim te inquirere videbant, triſtem ipſum: mœſtos amicos, obſervationes, teſtificationes, ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorum animadvertebant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus obſcuriores videri ſolent. Catilinam interea alacrem atque lætum, ſtipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque ſicariis, inflatum quum ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſsis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Feſulanorum exercitu: quam turbam diſsimillimo ex genere, diſtinguebant homines percuſsi Sullani temporis calamitate: vultus erat ipsius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ: ſic ut ei jam exploratus, & domi conditus conſulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

XXV. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus ſit, quantaque deſperatio reipublicæ, ſi ille factus eſſet, nolite a me commoneri velle; voſmetipsi vobiſcum recordamini: meminiſtis enim, quum illius nefarii gladiatoris voces percrebuiſſent, quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur, quum miſerorum fidelem de-

ſenſorem negaſſet inveniri poſſe, nisi eum, qui ipſe miſer eſſet: integrorum, & fortunatorum promissis ſaucios, & miſeros credere non oportere: quare qui conſumpta replere, erepta recuperare vellent, ſpectarent quid ipſe deberet, quid possideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitoſum eſſe oportere eum, qui eſſet futurus dux & signifer calamitoſorum.

51. Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatuſconſultum, referente me, ne poſtero die comitia haberentur, ut de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaque poſtridie, frequenti ſenatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atque ille, ut ſemper fuit apertissimus, non ſe purgavit, ſed indicavit, atque induit: tum enim dixit, duo corpora eſſe reipublicæ; unum debile, infirmo capite; alterum firmum, sine capite: huic, quum ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo, non defuturum. Congemuit ſenatus frequens, neque tamen ſatis ſeverè, pro rei indignitate, decrevit: nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e ſenatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, præſertim quum idem ille in eodem ordine pauci

vellent, Cato, te quoque aliquâ ratione, ſi poſſent, tollere; id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur: vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præſidii: ſed quum conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint, tum ſe faciliùs inermem & debilitatam te oppreſſuros arbitrantur: nam ne ſufficiatur conſul, non timent: vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempublicam ſine præſidio objici poſſe.

83. His tantis in rebus, tantiſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium in republica, conſulem non cupidum, conſulem (quod maximè tempus hoc poſtulat) fortunâ conſtitutum ad amplexandum otium; ſcientiâ, ad bellum gerendum; animo & uſu, ad quod velis negotium.

XXXIX. Quamquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, Judices: totam rempublicam vos in hac cauſa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos

ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam: si interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica: ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis ac diſcordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti amplisssimis ex ordinibus honeſtissimi atque ſapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hoſtis reipublicæ, judicaret?

84. Mihi credite, Judices, in hac cauſa non ſolùm de L. Murenæ, verùm etiam de veſtra ſalute ſententiam feretis. In diſcrimen extremum venimus: nihil eſt jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resiſtamus. Non ſolùm minuenda non ſunt auxilia, quæ habemus; ſed etiam nova, si fieri possit, comparanda: hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum viſum eſt, ſed in urbe, in foro (dii immortales! sine gemitu hoc dici non poteſt) non nemo etiam in illo ſacrario reipublicæ, in ipſa, inquam, curia non nemo hoſtis eſt. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, boniſque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum reſ-

publica periculum parturit, conſilio diſcutiam, & comprimam!

85. Sed quid tandem fiet, ſi hæc elapſa de manibus noſtris, in eum annum, qui conſequitur, redundarint? Unus erit conſul, & is non in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. Hunc jam qui impedituri ſint *** illa peſtis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet, quà poterit; & jam populo Romano minatur: in agros ſuburbanos repentè advolabit: verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas: omni autem in ſede ac loco ferrum, flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem iſta omnia, ſi ornata ſuis præſidiis erit reſpublica, facilè & magiſtratuum conſiliis, & privatorum diligentiâ opprimentur.

XL. Quæ quum ita ſint, Judices, primùm reipublicæ causâ, quâ nulla res cuiquam potior debet eſſe, vos, pro mea ſumma & vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate conſulari hortor, pro magnitudine periculi obteſtor, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ veſtræ, & ceterorum civium, conſulatis: deinde ego fidem veſtram, vel defenſoris & amici officio adductus, oro atque obſecro, Judices, ut ne hominis

miſeri, & quum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem novâ lamentatione obruatis : modò maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, conſulatum attuliſſet : nunc idem ſqualore ſordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, veſter eſt ſupplex, Judices, veſtram fidem obteſtatur, miſericordiam implorat, veſtram poteſtatem, ac veſtras opes intuetur.

87. Nolite, per deos immortales! Judices, hac eum re, quâ ſe honeſtiorem fore putavit, etiam ceteris antè partis honeſtatibus, atque omni dignitate, fortunâque privare. Atque ita vos Murena, Judices, orat atque obſecrat, si injuſtè neminem læsit, si nullius aures, voluntatemve violavit, si nemini, ut levissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit : sit apud vos modeſtiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Miſericordiam ſpoliatio conſulatûs magnam habere debet, Judices : unà enim eripiuntur cum conſulatu omnia. In[...] verò his temporibus habere conſu[...] ſe nullam poteſt : objicitur enim [...] nibus ſeditioſorum, inſidiis conju[...]

telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam ſolus opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, aut cuiquam noſtrûm ſit in hoc præclaro conſulatu, non video, Judices: quæ verò miſeranda ſunt, ea & mihi ante oculos verſantur, & vos videre, & perſpicere poteſtis.

XLI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc veſtris ſententiis afflixeritis; quò ſe miſer vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eamdem deformatam ignominiâ, lugentemque videat? an ad matrem, quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur; & ſollicita eſt, ne eumdem paulò pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat?

89. Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque privat? Ibit igitur in exſilium miſer? quò? ad Orientiſne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? At habet magnum dolorem, unde cum honore deceſſeris, eódem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpi-

na, quem nuper ſummo cum imperio libentissimè viderit, eumdem lugentem, mœrentem, exſulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Murenam, fratrem ſuum, adſpiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque ſermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum eſſe conſulem Murenam, nūntii litteræque celebraſſent, & unde hoſpites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repentè eò accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis?

90. Quæ si acerba, si miſera, si luctuoſa ſunt, si alienissima a manſuetudine, & miſericordiâ veſtrâ, Judices; conſervate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ conſulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honeſtissimo, quod in hac tota cauſa frequens, mœſtumque vidiſtis: nolite a ſacris patriis Junonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum, & ſuum conſulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut mo-menti commendatio, aut auctorit confirmatio mea, conſul conſulem, dices, ita commendo, ut cupidiſſ

otii, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum in bello, inimiciſſimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, & ſpondeam.

PRO P. SULLA.

ORATIO VIGESIMA QUARTA.

M. Lepido & L. Volcatio coſſ. P. Sulla & P. Autronius, deſignati coſſ. damnati fuerant de ambitu, & in eorum locum accuſatores L. Cotta & L. Torquatus, legis beneficio ſucceſſerant. Hoc judicium mox conſecuta erat prima Catilinæ conjuratio, quâ conſulibus & pleriſque ſenatoribus conjurati perniciem machinabantur. Poſt triennium altera Catilinæ conjuratio in conſulatu Ciceronis erupit. Quum conſcii pleriſque pœnas dediſſent, L. Torquati filius adoleſcens P. Sullæ nomen de utraque illa conjuratione detulit. Prioris conjurationis crimen propulſavit Q. Hortensius, qui tum præſens adfuerat, quum de ea quærere-

otii, ſtudiosissimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, & ſpondeam.

PRO P. SULLA.

ORATIO VIGESIMA QUARTA.

M. Lepido & L. Volcatio coſſ. P. Sulla & P. Autronius, deſignati coſſ. damnati fuerant de ambitu, & in eorum locum accuſatores L. Cotta & L. Torquatus, legis beneficio ſucceſſerant. Hoc judicium mox conſecuta erat prima Catilinæ conjuratio, quâ conſulibus & pleriſque ſenatoribus conjurati perniciem machinabantur. Poſt triennium altera Catilinæ conjuratio in conſulatu Ciceronis erupit. Quum conſcii plerique pœnas dediſſent, L. Torquati filius adoleſcens P. Sullæ nomen de utraque illa conjuratione detulit. Prioris conjurationis crimen propulſavit Q. Hortensius, qui tum præſens adfuerat, quum de ea quærere-

tur. De poſteriore Cicero, qui eam patefecerat atque oppreſſerat, hac oratione Sullam defendit.

Acta cauſa eſt Silano & Murena coſſ. anno urbis 691. Ciceronis 46. hoc enim anno, ex indicio L. Vettii equitis Romani, qui de Catilinæ ſociis in urbe remanſerant, partim præſentes, partim quod citati non reſpondiſſent, damnati ſunt.

I. MAXIME vellem, Judices, ut P. Sulla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere, & poſt calamitatem acceptam, modeſtiæ fructum aliquem potuiſſet percipere: ſed, quoniam ita tulit caſus infeſtus, ut ampliſſimo in honore quum communi ambitionis invidiâ, tum ſingulari Autronii odio everteretur, & in his priſtinæ fortunæ reliquiis miſeris & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet: quamquam ex hujus incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo viri boni lenitatem meam, miſericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quaſi intermiſſam, agnoſcerent; im-

probi ac perditi cives, redomiti atque victi, præcipitante republicâ, vehementem me fuiſſe atque fortem, conſervatâ, mitem ac miſericordem faterentur.

2. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac neceſſarius, Judices, exiſtimavit, si noſtram in accuſatione ſua necessitatem familiaritatemque violaſſet, aliquid ſe de auctoritate meæ defensionis poſſe detrahere; cum hujus periculi propulſatione conjungam defensionem officii mei: quo quidem genere non uterer orationis, Judices, hoc tempore, si mea ſolùm intereſſet: multis enim mihi locis & data facultas eſt, & ſæpe dabitur de mea laude dicendi: ſed, ut ille, Judices, quantum de mea auctoritate deripuiſſet, tantum ſe de ejus præsidiis deminuturum ſperavit; sic hoc ego ſentio, si mei facti rationem vobis, conſtantiamque hujus officii ac defensionis probavero, cauſam quoque me P. Sullæ probaturum.

3. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in hoc defensionis jure ſecernas: quid enim eſt, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi atque ornatissimi viri, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum eſt consilium a P. Sulla inflammandæ civita-

tis, hujus exſtinguendi imperii, delendæ urbis; mihi majorem hæ res dolorem, quàm Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius eſſe judicium, qui adjuvandus in his cauſis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deſerendus eſſe videatur?

II. Ita, inquit: tu enim inveſtigaſti, tu patefeciſti conjurationem. Quod quum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curaſſe, ut id omnes viderent, quod antea fuiſſet occultum. Quare iſta conjuratio, si patefacta per me eſt, tam patet Hortensio, quàm mihi: quem quum videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitaſſe, quin innocentem P. Sullam defenderet; quæro, cur, qui aditus ad cauſam Hortensio patuerit, mihi interclusus eſſe debuerit. Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas eſſe, quid tandem de his exiſtimes ſummis viris & clarissimis civibus, quorum ſtudio & dignitate celebrari hoc judicium, ornari cauſam, defendi hujus innocentiam vides? non enim una eſt ratio defensionis ea, quæ posita eſt in oratione: omnes, qui adſunt, qui laborant, qui ſalvum volunt, pro ſua parte atque auctoritate defendunt.

5. An verò, in quibus ſubſelliis hæc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem,

In his me apparere nollem, quorum ego operâ illum in locum, atque in hanc celſissimam ſedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus & periculis, adſcendiſſem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuſes, si te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæſtionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ; recordare de ceteris, quos adeſſe huic vides: intelliges & de hoc, & de ceteris judicium meum & horum par atque unum fuiſſe.

6. Quis noſtrûm adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præſertim qui illum ſolus antea de ambitu defendiſſet: non enim jam ſe ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, quum ille, tanto ſcelere commiſſo, omnium officiorum ſocietatem diremiſſet. Quis noſtrûm Ser. Sullam? quis P.? quis M. Læcam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia ceteris in cauſis, etiam nocentes viri boni, si neceſſarii ſunt, deſerendos eſſe non putant: in hoc crimine non ſolùm levitatis eſt culpa, verùm etiam quædam contagio ſceleris, si defendas eum, quem obſtrictum eſſe patriæ parricidio ſuſpicere.

7. Quid Autronio? nonne ſodales, non collegæ ſui, non veteres amici, quorum

ille copiâ quondam abundarat, non hi omnes, qui ſunt in republica principes, defuerunt? immo etiam teſtimonio plerique læſerunt? Statueram, tantum illud eſſe maleficium, quod non modò non occultari per ſe, ſed etiam aperiri, illuſtrarique deberet.

III. Quamobrem quid eſt, quod mirere, ſi cum iiſdem me in hac cauſa vides adeſſe, cum quibus in ceteris intelligis abfuiſſe? niſi verò me unum vis ferum, præter ceteros, me aſperum, me inhumanum exiſtimari: me ſingulari immanitate & credulitate præditum. Hanc mihi tu ſi, propter res meas geſtas, imponis in omni vita mea perſonam, Torquate, vehementer erras: me natura miſericordem, patria ſeverum; crudelem nec patria, nec natura eſſe voluit: deinque iſtam ipſam perſonam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus & reſpublica impoſuit, jam voluntas, & natura ipſa detraxit: illa enim ad breve tempus ſeveritatem poſtulavit; hæc in omni vita miſericordiam, lenitatemque deſiderat.

9. Quare nihil eſt, quòd ex tanto comitatu virorum ampliſſimorum me unum abſtrahas: ſimplex officium, atque una eſt bonorum omnium cauſa: nihil erit, quod admirere poſthac, ſi in ea parte, in qua

hos animadverteris, me videbis: nulla eſt enim in republica cauſa mea propria; tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm ceteris; doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa cauſa communis; neque enim princeps tunc ad ſalutem eſſe potuiſſem, si eſſe alii comites noluiſſent. Quare neceſſe eſt, quod mihi conſuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris eſſe commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, ſed communicandæ laudis cauſâ loquór. Oneris mei partem nemini impertio; gloriæ, bonis omnibus.

10. In Autronium teſtimonium dixiſti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejuſmodi eſt, Judices, ut, si ego sim inconſtans ac levis, nec teſtimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem: sin eſt in me ratio reipublicæ, religio privati officii, ſtudium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minùs accuſator debet dicere, quàm a me defendi Sullam, teſtimonio læſum eſſe Autronium: videor enim non ſolùm ſtudium ad defendendas cauſas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis, afferre; quâ & moderatè ego utar, Judices, & omnino non uterer, si ille me non coëgiſſet.

IV. Duæ conjurationes abs te, Torquate, conſtituuntur: una, quæ Lepido,

& Volcatio, conſulibus, patre tuo conſule designato, facta eſſe dicitur: alteram, quam me conſule. Harum in utraque Sullam dicis fuiſſe. Patris tui, fortiſſimi viri, atque optimi conſulis, ſcis, me conſiliis non interfuiſſe: ſcis, me, quum mihi ſummus tecum uſus eſſet, tamen illorum expertem temporum & ſermonum fuiſſe: credo, quòd nondum penitus in republica verſabar, quòd nondum ad propoſitum mihi finem honoris perveneram, quòd mea me ambitio & forenſis labor ab omni illa cogitatione abſtrahebat.

12. Quis ergo intererat veſtris conſiliis? omnes hi, quos vides huic adeſſe, & in primis Q. Hortenſius; qui quum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter ſummam familiaritatem, ſummumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo iſtius conjurationis crimen defenſum ab eo eſt, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & conſilii veſtri fuit, & timoris: cujus in hoc crimine propulſando quum eſſet copiosiſſima atque ornatiſſima oratio, tamen non minùs inerat auctoritatis in ea quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata eſſe dicitur, ego teſtis eſſe non potui: non modò

modò enim nihil comperi, ſed vix ad aures meas iſtius ſuſpicionis fama pervenit.

13. Qui vobiſcum in consilio fuerunt, qui vobiſcum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum teſtimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adſunt, in hujus periculo declarant, ſe non crimine conjurationis, ne adeſſent ceteris, ſed hominum maleficio, deterritos eſſe. Mei conſulatûs autem tempus, & crimen maximæ conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non eſt fortuitò, Judices, nec temerè facta: ſed, quum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum teſtes eſſe poſſemus, uterque noſtrûm id sibi ſuſcipiendum putavit, de quo aliquid ſcire ipſe atque exiſtimare potuiſſet.

V. Et, quoniam de criminibus ſuperioris conjurationis Hortensium diligenter audiſtis, de hac conjuratione, quæ, me conſule, facta eſt, hoc primùm attendite. Multa, quum eſſem conſul, de ſummis reipublicæ periculis audivi, multa quæsivi, multa cognovi: nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ pervenerunt, nulla ſuſpicio. Multùm hæc vox fortaſſe deberet valere ejus hominis, qui conſul insidias reipublicæ consilio inveſtigaſſet, veritate aperuiſſet,

magnitudine animi vindicaſſet, quum ipſe nihil audiſſe de P. Sulla, nihil ſuſpicatum eſſe diceret: ſed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum; ad purgandum me potiùs utor: ut mirari Torquatus deſinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere.

15. Quæ enim Autronii fuit cauſa? quæ Sullæ eſt? ille ambitûs judicium tollere, ac diſturbare primùm conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu; deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concurſu: Sulla, ſi ſibi ſuus pudor, ac dignitas non prodeſſet, nullum auxilium requiſivit. Ille damnatus ita ſe gerebat, non ſolùm conſiliis & ſermonibus, verùm etiam adſpectu atque vultu, ut inimicus eſſe ampliſſimis ordinibus, infeſtus bonis omnibus, hoſtis patriæ videretur; hic ſe ita fractum illâ calamitate atque afflictum putavit, ut nihil ſibi ex priſtina dignitate ſupereſſe arbitraretur, niſi quod modeſtia retinuiſſet.

16. Hac verò in conjuratione, quid tam conjunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta ſocietas ullis inter ſe rerum optimarum, quanta ei cum illis, ſceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod ſine eodem illo Catilina facinus admiſit? quum interim Sulla cum eiſ-

dem illis non modò noctem ſolitudinemque non quæreret, ſed ne mediocri quidem ſermone & congreſſu conjungeretur.

17. Illum Allobroges, maximarum rerum veriſſimi indices, illum multorum litteræ ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo inſimulavit, nemo nominavit. Poſtremò, ejectò, ſive emiſſo jam ex urbe Catilinâ, ille arma miſit, cornua, tubas, faſces, ſigna, legiones; ille relictus intus, exſpectatus foris, Lentuli pœnâ compreſſus, convertit ſe aliquandò ad timorem, numquam ad ſanitatem: hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuiſſe putantur hujus affines ſuſpicionis; & locus eſt ipſe non tam ad inflammandos calamitoſorum animos, quàm ad conſolandos accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam diſſimilitudinem hominum, atque cauſſarum, diſſimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & ſæpe veniebat Autronius, multis cum lacrymis, ſupplex, ut ſe defenderem; & ſe meum condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſſe: multa mea in ſe, nonnulla etiam ſua in me proferebat officia: quibus ego rebus, Judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria,

quas mihi ipſi fecerat inſidias, deponerem : ut jam immiſſum eſſe ab eo C. Cornelium, qui me in ſedibus meis, in conſpectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret, oblivіſcerer : quæ ſi de uno me cogitaſſet, quâ mollitiâ ſum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac precibus reſtitiſſem.

19. Sed, quum mihi patriæ, quum veſtrorum periculorum, quum hujus urbis, quum illorum delubrorum atque templorum, quum puerorum infantium, quum matronarum ac virginum veniebat in mentem : & quum illæ infeſtæ ac funeſtæ faces, univerſumque totius urbis incendium, quum tela, quum cædes, quum civium cruor, quum cinis patriæ verſari ante oculos, atque animum memoriâ refricare cœperat; tum denique ei reſiſtebam, neque ſolùm illi hoſti ac parricidæ, ſed his etiam propinquis illius Marcellis, patri & filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii ſuavitatem obtinebat : neque me arbitrabar ſine ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in aliis vindicasſem, idem in illorum ſocio, quum ſcirem, defendere.

20. Atque idem ego neque P. Sullam ſupplicem ferre, neque eoſdem Marcellos pro hujus periculis lacrymantes adſpicere, neque hujus M. Meſſallæ, homi-

nis neceſſarii, preces ſuſtinere potui: neque enim eſt cauſa adverſata naturæ; nec homo, nec res miſericordiæ meæ repugnavit: nuſquam nomen, nuſquam veſtigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla ſuſpicio. Suſcepi cauſam, Torquate, ſuſcepi, & feci libenter, ut me, quem boni conſtantem ſemper, ut ſpero, exiſtimaſſent, eumdem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hic ait ſe ille, Judices, regnum meum ferre non poſſe. Quod tandem, Torquate, regnum? conſulatûs, credo, mei? in quo ego imperavi nihil, ſed contrà patribus conſcriptis & bonis omnibus parui: quo in magiſtratu non inſtitutum eſt a me, Judices, regnum, ſed repreſſum. An tum, in tanto imperio, tanta poteſtate, non dicis fuiſſe regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quòd, in quos teſtimonia dixiſti, inquit, damnati ſunt: quem defendis, ſperat ſe abſolutum iri. Hic tibi ego de teſtimoniis meis hoc reſpondeo: si falſum dixerim, te in eos dixiſſe: ſin verum; non eſſe hoc regnare, quum verum juratus dicas, probare.

22. De hujus ſpe tantùm dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defenſionis, exſpectare. Nisi tu, inquit, cauſam reco-

piſſes, numquam mihi reſtitiſſet; ſed, indictâ causâ, profugiſſet. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tantâ gravitate hominem, si hos tales viros non ſuo ſtare judicio, ſed meo: si hoc tibi dem, quod credi non poteſt, nisi ego huic adesſem, hos adfuturos non fuiſſe: uter tandem rex eſt, iſne, cui innocentes homines non resiſtunt, an is, qui calamitoſos non deſerit? At hîc etiam, id quod tibi neceſſe minimè fuit, facetus eſſe voluiſti, quum Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem, eſſe dixiſti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me eſſe dixeris: nam, si ita ſum, non tam eſt admirandum, regem eſſe me, quia, ut tu vis etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quàm conſulem Romæ fuiſſe peregrinum.

23. Hoc dico, inquit, te eſſe ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam ſalus huic urbi imperioque miſſa eſt. Sed ſcire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi eſſe videantur: nemo enim iſtuc M. illi Catoni ſeni, quum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi noſtro C. Mario, quum ei multi inviderent, objecit umquam. Equidem vehementer lætor, eum eſſe me, in quem tu,

quum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis noſtræ neceſsitudinis, monendum eſſe etiam atque etiam puto: non poſſunt omnes eſſe patricii: si verum quæris, ne curant quidem: nec ſe æquales tui, propter iſtam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam & nomen & honos inveteravit & huic urbi, & hominum famæ ac ſermonibus; quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos videri neceſſe erit, qui jam ex tota Italia delecti, tecum de honore & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum ſuffragiis obruare: qui si attulerint nervos, & induſtriam; mihi crede, excutient tibi iſtam verborum jactationem, & te ex ſomno ſæpe excitabunt; nec patientur, ſe abs te, nisi virtute vincentur, honore ſuperari.

25. Ac, si, Judices, ceteris patriciis me & vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium ſileretur: eſt enim ipſe, a materno genere, municipalis honestissimi ac nobilissimi generis, ſed tamen Aſculani. Aut igitur doceat, Picentes ſolos non eſſe peregrinos, aut gaudeat ſuo generi me meum ante non ponere. Quare

neque me peregrinum poſthæc dixeris, ne graviùs refutere; neque regem, ne derideare: niſi fortè regium tibi videtur, ita vivere, ut non modò homini nemini, ſed ne cupiditati quidem ulli ſerviat; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere; in ſenatu ſentire liberè; populi utilitati magis conſulere, quàm voluntati; nemini cedere, multis obſiſtere: ſi hoc putas eſſe regium; me regem eſſe confiteor: ſin te potentia mea, ſi dominatio, ſi denique aliquod dictum arrogans, aut ſuperbum movet; quin tu id potiùs profers, quàm verbi invidiam, contumeliamque maledicti.

IX. Ego tantis a me beneficiis in republica poſitis, ſi nullum aliud mihi præmium a ſenatu, populoque Romano, niſi honeſtum otium poſtularem, quis non concederet? ſibi haberent honores, ſibi imperia, ſibi provincias, ſibi triumphos, ſibi alia præclaræ laudis inſignia; mihi liceret ejus urbis, quam conſervaſſem, conſpectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, ſi hoc non poſtulo? ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſollicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſerviunt amicis, præſtò ſunt omnibus? ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, neque reſpublica in curia? ſi me non modò rerum geſta-

ſum vacatio, ſed neque honoris, neque ætatis excuſatio vindicat a labore? si voluntas mea, si induſtria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi, ne ad ea quidem, quæ pro ſalute omnium geſſi, recordanda, & cogitanda, quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit eſſe, inveniri nemo poteſt. Longè abeſt regni ſuſpicio.

27. Si quæris, qui ſint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domeſticis imaginibus invenies. Res enim geſtæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi neſcio quos ſpiritus attulerunt: quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, Judices, hoc poſſum dicere, me, qui e ſummis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium, ſatis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit.

28. Etenim, in qua civitate res tantas geſſerim, memini, & in qua urbe verſer, intelligo: plenum forum eſt eorum hominum, quos ego a veſtris cervicibus depuli, Judices, a meis non removi: nisi vero paucos fuiſſe arbitramini, qui conari, aut ſperare poſſent, ſe tantum imperium poſſe delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere

potui, sicut feci: voluntates verò conſceleratas ac nefarias nec ſanare potui, nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum; quum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum.

X. Quòd si illis meis præsidiis fortè invides; &, si ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum atque ordinum ſuam ſalutem cum mea conjungunt: conſolare te, quòd omnium mentes improborum mihi uni maximè ſunt infenſæ & adverſæ: qui me non ſolùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem conſceleratum repressi; ſed eò etiam magis, quòd nihil jam ſe simile, me vivo, conari poſſe arbitrantur.

30. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur; quum L. Torquatus, primùm ipſe his fundamentis adoleſcentiæ jactis, eâ ſpe propositâ amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi conſulis, conſtantissimi ſenatoris, ſemper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui quum ſuppreſſâ voce de ſcelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixiſſet, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire poſſetis; de ſuppli-

cio P. Lentuli, de carcere, magnâ & queribundâ voce dicebat.

31. In quo primùm illud erat abſurdum, quòd quum ea, quæ leniter dixerat, vobis probare volebat; eos autem, qui circum judicium ſtabant, audire nolebat; non intelligebat, ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus ſe venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque cauſa poſtulet: nihil eſt enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuſet, quàm videri conjuratorum pœnam mortemque lugere. Quod quum is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum eſt; difficile eſt enim tacere, quum doleas: te, si quid ejuſmodi facis, non modò talem adoleſcentem, ſed in ea cauſa, in qua te vindicem conjurationis velis eſſe, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maximè, quòd, iſto ingenio & prudentiâ præditus, cauſam reipublicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me conſule, omnes boni pro ſalute communi geſſerunt.

XI. Ecquem tu horum, qui adſunt, quibus te contra ipſorum voluntatem venditabas, aut tam ſceleratum ſtatuis fuiſſe,

ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miſerum, ut & ſe perire cuperet, & nihil haberet, quod ſalvum eſſe vellet? An verò clariſſimum virum generis veſtri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium ſuum vitâ privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domeſticos hoſtes, ne ab iis ipſa necaretur, necavit?

33. Itaque attende jam, Torquate, quàm ego defugiam auctoritatem conſulatûs mei: maximâ voce, ut omnes exaudire poſſint, dico, ſemperque dicam: adeſtote omnes animis, qui adeſtis corporibus, quorum ego frequentiâ magnopere lætor: erigite mentes, aureſque veſtras, & me de invidioſis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego conſul, quum exercitus perditorum civium, clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſſimum & luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet: quum ad occaſum interitumque reipublicæ Catilina in caſtris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus: meis conſiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis atque confoſſis, incenſione urbem, internecione cives, vaſtitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium ci-

vium, ſtatum orbis terræ, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœnâ redemi. An me exiſtimaſti hæc injuratum in judicio non eſſe dicturum, quæ juratus in maxima concione dixiſſem?

XII. Atque etiam illud addam, ne qui fortè incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te; atque, ut idem omnes exaudiant, clariſſimâ voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute communi ſuſcepi & geſsi, L. ille Torquatus, quum eſſet meus contubernalis in conſulatu, atque etiam in prætura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps exſtitit, quum princeps, quum ſignifer eſſet juventutis: parens ejus, homo amantiſsimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilii, ſingularis conſtantiæ, quum eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam eſt a me digreſſus: ſtudio, conſilio, auctoritate unus adjuvit plurimùm, quum infirmitatem corporis animi virtute ſuperaret.

35. Videſne, ut eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec, si a me fortè deſciveris, idcirco te a ſe, & a re-

publicâ, & a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad cauſam; atque hoc vos, Judices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam, ſi Torquatus Sullam ſolùm accuſaſſet; ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed quum ille totâ illâ oratione in me eſſet invectus, & quum initio, ut dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet; etiam ſi dolor meus reſpondere non cogeret, tamen ipſa cauſa hanc a me orationem flagitaſſet.

XIII. Allobrogibus nominatum Sullam eſſe dicis. Quis negat? ſed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus ſit. L. Caſſium dixerunt commemoraſſe, cum ceteris Autronium ſecum facere. Quæro, num Sullam dixerit Caſſius? Nuſquam. Seſe aiunt quæſiſſe de Caſſio, quid Sulla ſentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non noſſent, ac tantùm audiſſent, eos pari calamitate eſſe; quæſiverunt, eſſentne eadem voluntate? Quid tum? Caſſius ſi reſpondiſſet, idem ſentire, & ſecum facere Sullam; tamen mihi non videretur in hunc id criminoſum eſſe debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non de-

bebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur.

37. Non reſpondit tamen unà facere Sullam. Etenim eſſet abſurdum, quum ceteros ſuâ ſponte nominaſſet, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum & interrogatum: nisi fortè veriſimile eſt, P. Sullæ nomen in memoria Caſſio non fuiſſe: si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent; tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retuliſſet: etiam, ut arbitror, quum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Caſſius, & quum ſciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non priùs Autronium, quàm Sullam nominaſſet.

38. Jam verò illud probari minimè poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis ſimilitudinem, ſibi aliquid de Sulla eſſe quærendum; Caſſio, si hic eſſet in eodem ſcelere, ne, quum appellaſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sulla Caſſius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea; ne si argueret quidem tum denique, quum eſſet interrogatus, id mihi crimiņoſum videretur.

39. Sed ego in judiciis, & in quæſtionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis; ſed num arguatur: etenim quum negat ſe ſcire Caſſius, utrùm ſublevat Sullam, an ſatis probat ſe neſcire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? ſi periculum eſſe putaſſet, ne ulli umquam indicarent, de ſeipſo confeſſus eſſet? Neſcivit. Credo, Judices, celatum eſſe Caſſium de Sulla uno: nam de ceteris certè ſciebat; & ea domi ejus pleraque conflata eſſe conſtabat. Qui negare noluit eſſe in eo numero Sullam, quò plus ſpei Gallis daret; dicere autem falſum non auſus eſt; neſcire dixit. Atqui hoc perſpicuum eſt, quum is, qui de omnibus ſcierit, de Sulla ſe ſcire negarit, eamdem vim eſſe negationis hujus, quàm si extra conjurationem hunc eſſe, ſe ſcire dixiſſet: nam, cujus ſcientiam de omnibus conſtat fuiſſe, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Caſſius Sullam: illud mihi tantùm ſatis eſt, contra Sullam nihil eſſe in indicio.

XIV. Excluſus hac criminatione Torquatus rurſus in me irruit, me accuſat: ait me aliter, ac dictum eſt, in tabulas publicas retuliſſe. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt: nec verò poſſum meo tantum ingenio dare, ut tot res,

tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentiſſima tempeſtate reipublicæ, meâ ſponte diſpexerim) vos profectò animum meum tum conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam ſalutem reipublicæ convertiſtis: vos denique in tantis tenebris erroris & inſcientiæ, clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.

41. Vidi ego hoc, Judices, niſi recenti memoriâ ſenatûs, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis teſtatus eſſem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quiſpiam ſimilis (nam id me multum fefellit) ſed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hoſtis, aliter indicata hæc eſſe diceret, quò faciliùs, vento aliquo in optimum quemque excitato, poſſet in malis reipublicæ portum ſuorum malorum aliquem invenire: itaque introductis in ſenatum indicibus, conſtitui ſenatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, reſponſa perſcriberent. At quos viros? non ſolùm ſummâ virtute & fide, cujus generis in ſenatu facultas maxima; ſed etiam quos ſciebam memoriâ, ſcientiâ, conſuetudine, & celeritate ſcribendi, facillimè, quæ dicerentur, perſequi poſſe: C. Coſconium, qui tunc erat prætor; M. Meſſallam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, App.

Claudium : credo eſſe neminem , qui his hominibus, ad verè referendum, aut etiam ſcribendum, aut fidem putet, aut ingenium defuiſſe.

XV. Quid deinde? quid feci? quum ſcirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privatâ tamen cuſtodiâ, more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi, ſed deſcribi ab omnibus ſtatim librariis, dividi paſſim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi: divisi toti Italiæ, emisi in omnes provincias: ejus indicii, e quo ſalus oblata eſſet omnibus, expertem eſſe neminem volui.

43. Itaque dico, locum in orbe terrarum eſſe nullum, quo in loco populi Romani nomen ſit, quin eódem perſcriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam ſubito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non meâ ſponte, providi: primùm, ne qui poſſet tantum aut de reipublicæ, aut de alicujus periculo meminiſſe, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: poſtremò, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quæreretur; ne aut oblivio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis, aut diligentia, crudelis putaretur.

44. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, quum indicatus tuus inimicus eſſet, & eſſet ejus rei frequens ſenatus, & recens memoria teſtis: tibi, meo familiari & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium ſcribæ mei, si voluiſſes, quàm in codicem retuliſſent: quum videres aliter fieri, cur tacuiſti? paſſus es? non mecum, aut cum familiari meo queſtus es? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expoſtulaſti? Tu, quum tua vox numquam sit audita: quum, indicio lecto, deſcripto, divulgato, quieveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te ſummæ negligentiæ, tuo indicio, convictum eſſe fateare?

XVI. Mihi cujuſquam ſalus tanti fuiſſet, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo & crudeles insidias in rempublicam factas, & in me potissimùm conſulem conſtitutas, putarem? Quòd si jam eſſem oblitus ſeveritatis & conſtantiæ meæ, tamne amens eram, ut, quum litteræ poſteritatis cauſâ repertæ sint, quæ ſubsidio oblivioni eſſe poſſent, ego recentem putarem memoriam cuncti ſenatûs commentario meo poſſe ſuperari?

tionem meæ dignitatis. Nem me tenuissimâ ſuſpicione perſtr non præverterim. Sed mihi velim : non iis libentissimè ſol dere, quos mihi videor facillir perare.

47. Tu, quoniam minimè i ſuetudinem dicendi meam, no lenitate abuti meâ : noli acule meæ, qui reconditi ſunt, ex trari : noli id putare omnino amiſſum, si quid eſt tibi rem conceſſum : quum illæ valent a cuſationes injuriæ tuæ, iratus a ætas, amicitia noſtra ; tum n tuo te virium ſatis habere, ut luctari & congredi debeam : q uſu atque ætate robuſtior ; e qui ſoleo, quum ſum lacessitu

fendo, quem tu accuſas; cur tibi quoque ipſe non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuſo meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæſtione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil eſt umquam ſuſpicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixiſti teſtimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati ſunt? Quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo ſervitus eſt, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si conſiderare cœperis, utrùm magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an iſtud tibi; intelliges, honeſtiùs te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quàm me humanitatis.

49. At verò quum honos agebatur amplissimus familiæ veſtræ, hoc eſt, conſulatus parentis tui, ſapientissimus vir familiarissimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, quum Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus eſſe traditam diſciplinam, ut nullius amicitiâ ad propulſanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longè dissimilis illa contentio: tum, afflicto P. Sullâ, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in fo-

ro vinceretis: tum qui contra vos pro hujus ſalute pugnabant, amicissimi veſtri, quibus non iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant, & tamen id inviolatâ veſtrâ amicitiâ, integro officio, veteri exemplo atque inſtituto optimi cujuſque faciebant.

XVIII. Ego verò quibus ornamentis adverſor tuis? aut cui dignitati veſtræ repugno? Quid eſt, quod jam ab eo expetas? honor ad patrem, inſignia honoris ad te delata ſunt. Tu ornatus exſuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemiſti: ego jacentem, & ſpoliatum defendo, & protego. Atque hîc tu & reprehendis me, quia defendam, & iraſceris: ego autem non modò tibi nòn iraſcor, ſed ne reprehendo quidem factum tuum: te enim exiſtimo tibi ſtatuiſſe, quid faciendum putares, & ſatis idoneum officii judicem potuiſſe.

51. At accuſat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac ſi pater indicaret. O patrem Cornelium ſapientem! qui, quod præmii ſolet eſſe indicio, reliquerit; quod turpitudinis in confeſſione, id per accuſationem filii ſuſceperit. Sed quid eſt tandem, quod indicat per iſtum puerum Cornelius? Si eſt cauſa mihi ignota, cum Hortensio communicata; reſpondeat Hortensius: sin tu ais illum comitatum

Autronii & Catilinæ, quum in campo, conſularibus comitiis, quæ a me habita ſunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidiſſe nos? ego vidi: vos enim tum, Judices, nihil laborabatis, neque ſuſpicabamini: ego tectus præſidio firmo amicorum, Catilinæ tum & Autronii copias, & conatum repreſſi.

52. Num quis eſt igitur, qui tum dicat in campum adſpiraſſe Sullam? Atqui ſi tum ſe cum Catilina ſocietate ſceleris conjunxerat, cur ab eo diſcedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari cauſa non paria ſigna reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipſe etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, quum inter falcarios ad M. Læcam nocte eâ, quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novembris me conſule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum conſtituta eſt: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam ſibi officioſam provinciam depopoſcit, ut, quum primâ luce conſu-

lem ſalutatum veniret, intromiſſus meo more, & jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, quum arderet acerrimè conjuratio: quum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, præſcriberetur: quum omnia ordinarentur, inſtituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? Immo longè abſuit: num in iis regionibus, quò ſe Catilina inferebat? multò etiam longiùs: num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaſerat? nihil verò minus: fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè eâ ſuſpicione caruit.

54. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipſe Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos eſſe, Fauſti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorſus: interpoſiti ſunt gladiatores, quos teſtamento patris videmus deberi: arrepta eſt familia; quæ si eſſet prætermiſſa, poſſet alia familia Fauſti munus præbere. Utinam quidem hæc ipſa non modò iniquorum invidiæ, ſed & æquorum exſpectationi ſatisfacere poſſet! Properatum vehementer, quum longè tempus

pus muneris abeſſet. Quaſi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fauſto, quum is neque ſciret, neque vellet, familia eſt comparata.

55. At litteræ ſunt Fauſti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipſos emat; neque ſolùm ad Sullam miſſæ, ſed ad L. Cæſarem, Q. Pompeium, C. Memmium; quorum de ſententia tota res geſta eſt. At præfuit familiæ. Jam ſi in comparanda familia ſuſpicio eſt nulla; quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere ſervili obtulit ſe ad ferramenta proſpicienda: præfuit verò numquam: eaque res per Balbum, Fauſti libertum, omni tempore adminiſtrata eſt.

XX. At enim Cincius eſt ab hoc in ulteriorem Hiſpaniam miſſus, ut eam provinciam perturbaret. Primùm Cincius, Judices, L. Julio, C. Figulo, conſulibus, profectus eſt aliquantò ante furorem Catilinæ, & ante ſuſpicionem hujus conjurationis: deinde eſt profectus non tum primùm, ſed quum in iiſdem locis aliquantò antè eadem de cauſa aliquot annos fuiſſet: ac profectus eſt non modò ob cauſam, ſed etiam neceſſariam cauſam, magnâ ratione cum Mauritaniæ rege contractâ. Tum autem, illo profecto, Sull procurante ejus rem & gerente, plurim

& pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejuſdem diſſolutum eſt: ut, quæ cauſa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ poſſeſſionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminutis.

57. Jam verò illud quàm incredibile? quàm abſurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiariſſimum ſuum dimittere ab ſe, & mandare in ultimas terras? utrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hiſpania turbatum eſſet? at hæc ipſa per ſe sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantiſſimum ſui, familiariſſimum, conjunctiſſimum officiis, uſu, conſuetudine, dimittendum eſſe arbitraretur? verisimile non eſt, ut, quem in ſecundis rebus, quem in otio ſecum ſemper habuiſſet, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipſe comparabat, ab ſe dimitteret.

58. Ipſe autem Cincius (non enim mihi deſerenda eſt cauſa amici veteris, atque hoſpitis) is homo eſt, aut eâ familiâ, ac diſciplinâ, ut hoc credi poſſit, eum bellum reipublicæ facere voluiſſe? ut, cujus pater, quum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exſtiterit in rempublicam noſtram officio & fide, is sibi nefarium

bellum contra patriam ſuſcipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, Judices, non libidine, ſed negotii gerendi ſtudio eſſe contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas quum peteret, non commiſit, ut ſui procuratores quidquam oneris, abſente ſe, ſuſtinerent: venire omnes ſuas poſſeſſiones, & patrimonio ſe ornatiſſimo ſpoliari maluit, quàm ullam moram cuiquam fieri creditorum ſuorum.

59. A quo quidem genere, Judices, ego numquam timui, quum in illa reipublicæ tempeſtate verſarer. Illud erat genus hominum horribile & pertimeſcendum, qui tanto amore ſuas poſſeſſiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citiùs ac diſtrahi poſſe diceres. Cincius numquam ſibi cognationem cum prædiis eſſe exiſtimavit ſuis: itaque ſe non modò ex ſuſpicione tanti ſceleris, verùm etiam ex omni hominum ſermone, non armis, ſed patrimonio ſuo vindicavit.

XXI. Jam verò, quod ſubjicit, Pompeianos eſſe a Sulla impulſos, ut ad iſtam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent, id cujuſmodi ſit, intelligere non poſſum. An tibi Pompeiani conjuraſſe videntur? quis hoc umquam dixit? aut quæ fuit iſtius rei vel minima ſuſpicio?

Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut, hoc diſsidio ac diſſensione factâ, oppidum in ſua poteſtate poſſet] & Pompeianos habere. Primùm omnis Pompeianorum colonorumque diſſensio, delata ad patronos eſt, quum jam inveteraſſet, ac multos annos eſſet exagitata: deinde ita a patronis res cognita eſt, ut nulla in re a ceterorum ſententiis Sulla diſſenſerit: poſtremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quàm ſeſe eſſe defenſos.

61. Atque hoc, Judices, ex hac frequentia colonorum, honeſtissimorum hominum, intelligere poteſtis; qui adſunt, laborant: hunc patronum, defenſorem, cuſtodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen caſu, quo afflictus jacet, per vos tutari conſervareque cupiunt. Adſunt pari ſtudio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione, & de ſuffragiis ſuis cum colonis diſſenſerunt, ut idem de communi ſalute ſentirent: ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur ſilentio prætereunda eſſe virtus, quòd, quum ab hoc illa colonia deducta sit, & quum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna disjunxerit, ita carus utriſque eſt atque jucundus, ut non

alteros demoviſſe, ſed utroſque conſtituiſſe videatur.

XXII. At enim & gladiatores, & omnis iſta vis, rogationis Cæciliæ causâ comparabantur: atque hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus eſt: cujus ego de virtute & conſtantia, Judices, tantum dico; talem hunc in iſta rogatione, quam promulgavit, non de tollenda, ſed de levanda calamitate fratris ſui, fuiſſe, ut conſultum eſſe voluerit fratri; cum republica pugnare noluerit: promulgarit impulſus amore fraterno, deſtiterit fratris auctoritate deductus.

63. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accuſatur, in qua re eſt uterque laudandus. Primùm Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluiſſe reſcindere, ut ſtatueretur: Sulla rectè reprehendit. Status enim reipublicæ maximè judicatis rebus continetur: neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quiſquam de ſalute ſuorum conſulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat: ſed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper ſuperioribus legibus conſtituta: itaque hac rogatione, non judicum ſententiam, ſed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, quum de pœna queritur, ſed legem: damnatio enim eſt judicum, quæ manebat;

pœna, legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præſunt judiciis ſumma cum gravitate & dignitate, alienare a cauſa: nemo labefactare judicium eſt conatus: nihil eſt ejuſmodi promulgatum: ſemper Cæcilius in calamitate fratris ſui, judicum poteſtatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura diſputem? Dicerem fortaſſe, & facilè & libenter dicerem. Si paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii poſtulat, pietas & fraternus amor L. Cæcilium protuliſſet; implorarem ſenſus veſtros; uniuſcujuſque indulgentiam in ſuos teſtarer; peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis veſtris cogitationibus, atque ex humanitate communi.

65. Lex dies fuit propoſita paucos; ferri cœpta numquam: poſita eſt in ſenatu, populum Romanum latuit: quum in Capitolium nos ſenatum convocaſſemus, nihil eſt actum priùs; & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor ſe loqui dixit, Sullam illam rogationem de ſe nolle ferri. Ex illo tempore, L. Cæcilius multa de republica egit: Agrariæ legi, quæ tota a me reprehenſa & abjecta eſt, interceſſorem fore profesſus eſt: improbis largitionibus reſtitit: ſenatûs auctoritatem numquam impedivit: ita ſe geſſit in tribunatu, ut, onere de-

poſito domeſtici officii, nihil poſtea niſi de reipublicæ commodis cogitarit.

66. Atque in ipſa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen noſtrûm Sullam aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis ſeditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus adſpectus, concurſatio, ſtipatio, greges hominum perditorum, metum nobis ſeditioneſque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis ſocio, atque comite, & ſecundas fortunas amittere coactus eſt, & in adverſis ſine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hîc tu epiſtolam meam ſæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus geſtis, & de ſumma reipublicæ miſi; & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris; &, ſi furorem incredibilem biennio antè conceptum erupiſſe in meo conſulatu ſcripſi, me hoc demonſtraſſe dicis, Sullam in illa fuiſſe ſuperiore conjuratione. Scilicet is ſum, qui exiſtimem, Cn. Piſonem, & Catilinam, & Vargunteium, & Autronium nihil ſceleratè, nihil audacter ipſos per ſeſe ſine P. Sulla facere potuiſſe.

68. De quo etiam ſi quis dubitaſſet antea, num, id quod tu arguis, cogitaſſet; interfecto patre tuo, conſule, deſcendere

Kalendis Januariis cum lictoribus; ſuſtuliſti hanc ſuſpicionem, quum dixiſti, hunc, ut Catilinam conſulem efficeret, contra patrem tuum operas & manum comparaſſe. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas neceſſe eſt, hunc, quum Catilinæ ſuffragaretur, nihil de ſuo conſulatu, quem judicio amiſerat, per vim recuperando cogitaviſſe: neque enim iſtorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, Judices, P. Sullæ perſona ſuſcipit.

69. Jam enim faciam, criminibus omnibus ferè diſſolutis, contrà, atque in ceteris causis fieri ſolet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio ſtuduit animus occurrere magnitudini criminis, ſatisfacere exſpectationi hominum; de me aliquid ipſo, qui accuſatus eram, dicere. Nunc jam revocandi eſtis eò, quò vos ipſa cauſa, etiam tacente me, cogit animos menteſque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoreſque ſunt, quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus ejus, qui arguitur, eſt ponderandum. Neque enim poteſt quiſquam noſtrûm ſubitò fingi, neque cujuſquam repentè vita mutari, aut natura converti. Circumſpicite pauliſper mentibus veſtris, ut alia omittamus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri

fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures umquam hoc reſpuerunt, conatum eſſe, hominem uſque a pueritia non ſolùm intemperantiâ & ſcelere, ſed etiam conſuetudine & ſtudio in omni flagitio, ſtupro, cæde verſatum? quis eum contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli ſocietates cum indicibus, quis inſaniam libidinum, quis perverſam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè cogitaſſe, aut ſtultè ſperaſſe miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hiſpaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus eſſe videatur? Omitto ceteros, ne ſit infinitum.

71. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjuraſſe cognitum eſt, cogitetis: intelligetis, unumquemque illorum priùs a ſua vita, quàm noſtrâ ſuſpicione eſſe damnatum. Ipſum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maximè eſt hujus periculo & crimini) non ſua hæc vita convincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus: quem in ſtuprorum defenſionibus non ſolùm verbis uti improbiſſimis ſolitum eſſe ſcimus, verùm etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines e poſſeſſionibus, cædem facere vicinorum, ſpoliare fana ſociorum,

vi conatum & armis diſturbare judicia; in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipſi ſuccumbere: hujus si cauſa non manifeſtissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano notissimam, Judices, & eam ante oculos veſtros proponite. Ecquod hujus factum aut commiſſum, non dicam audacius, ſed quod cuiquam paulò minus consideratum videretur? factum quæro: verbum ecquod umquam ex ore hujus excidit, unde quiſquam poſſet offendi? At verò in illa gravi L. Sullæ victoria, turbulentaque, quis P. Sullâ mitior? quis miſericordior inventus eſt? quàm multorum hic vitam eſt a L. Sulla deprecatus? quàm multi ſunt ſummi homines, & ornatissimi, & noſtri, & equeſtris ordinis, quorum pro ſalute ſe hic Sullæ obligavit? quos ego nominarem; neque enim ipsi nolunt, & huic animo gratissimo adſunt: ſed quia majus eſt beneficium, quàm poſſe debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis; quod fecit, ipsi.

73. Quid reliquam conſtantiam vitæ commemorem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus?

ſplendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata ſunt, ut tamen a natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ ſtudia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multumque, & multo labore quæſita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, Judices, vehemens vulnus, & mortiferum; verumtamen ejuſmodi, quod videretur ejus vita & natura accipere potuiſſe. Honeſtatis & dignitatis habuiſſe nimis magnam judicatus eſt cupiditatem; quam si nemo alius habuit in conſulatu petendo, cupidior judicatus eſt hic fuiſſe, quàm ceteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iſte conſulatûs amor; fortuna in hoc fuit fortaſſe gravior, quàm in ceteris.

74. Poſtea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demiſſum, afflictumque vidit? Quis umquam eſt ſuſpicatus, hunc magis odio, quàm pudore hominum adſpectum lucemque vitare? Qui quum multa haberet invitamenta urbis & fori, propter ſumma ſtudia amicorum, quæ tamen ei ſola in malis reſtiterunt; abfuit ab oculis veſtris; &, quum lege retineretur, ipſe ſe exsilio pene multavit. In hoc vos pudore, Judices, & in hac vita, tanto ſceleri locum fuiſſe creditis?

XXVII. Adſpicite ipſum: contuemini os: conferte crimen cum vita: vitam,

ab initio ad hoc tempus explicavi, ex crimine recognoſcite. Mitto rempublicam, quæ fuit ſemper Sullæ cariſſima: hoſne amicos, tales viros, tam cupidos ſui, per quos res ejus ſecundæ ſemper erant ornatæ, nunc ſublevandi adverſæ, crudelissimè perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdiſſimam vitam, ac miſerrimam, turpiſſimâ morte propoſitâ, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem iſta ſuſpicio: nova quædam illa immanitas exorta eſt: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adoleſcentia collectis perditorum hominum vitiis repentè tanta iſta importunitas inauditi ſceleris exarsit.

76. Nolite, Judices, arbitrari, hominum illum impetum & conatum fuiſſe: neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modò tot, ſed unus tam crudelis hoſtis patriæ sit inventus: belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ formâ hominum indutæ, exſtiterunt. Perſpicite etiam atque etiàm, Judices: nihil enim eſt, quod in hac cauſa dici possit vehementius: penitus introſpicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas auda-

cias, quàm incredibiles furores, quas notas ſcelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & jam deſperatis reipublicæ morbis iſta repentè vis erupit, ut, eâ confectâ & ejectâ, convaleſcere aliquando & ſanari civitas poſſit. Neque enim eſt quiſquam, qui arbitretur, illis incluſis in republica peſtibus, diutius hæc ſtare potuiſſe: itaque eos non ad perficiendum ſcelus, ſed ad luendas reipublicæ pœnas Furiæ quædam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, Judices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honeſtiſſimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortiſſimum præſidium pudoris? quo in loco nobis vita antè acta proderit? quod ad tempus exiſtimationis partæ fructus reſervabitur, si in extremo diſcrimine ac dimicatione fortunæ deſeret? si non aderit? si nihil adjuvabit?

78. Quæſtiones nobis ſervorum, ac tormenta accuſator minitatur; in quibus quamquam nihil periculi ſuſpicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujuſque tum animi tum corporis; regit quæſitor, flectit libido, corrumpit

ſpes, infirmat metus, ut in tot rerum anguſtiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in cauſa; nec obſcuritatis, Judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ graviſſima debet eſſe, audietur.

79. Nullum in hac cauſa teſtem timemus; nihil quemquam ſcire, nihil vidiſſe, nihil audiſſe arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, Judices, veſtra moveat: veſtra enim, qui cum ſumma elegantia vixiſtis atque integritate, hoc maximè intereſt, non ex libidine, aut ſimultate, aut levitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari, ſed in magnis diſquiſitionibus, repentiniſque periculis vitam uniuſcujuſque eſſe teſtem. Quam vos, Judices, nolite armis ſuis ſpoliatam atque nudatam objicere invidiæ, dedere ſuſpicioni: munite communem arcem bonorum, obſtruite perfugia improborum: valeat ad pœnam, & ad ſalutem plurimùm, quam ſolam videtis ipſam ex vi ſua naturaque facillimè perſpici; ſubitò flecti, fingique non poſſe.

XXIX. Quid verò hæc auctoritas (ſemper enim de ea dicendum eſt; quamquam a me timidè modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas noſtra? qui a ce-

teris conjurationis cauſis abſtinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave eſt hoc dictum fortaſſe, Judices, ſi appetimus aliquid: ſi, quum ceteri de nobis ſilent, non etiam noſmetipſi tacemus, grave: ſed, ſi lædimur, ſi accuſamur, ſi in invidiam vocamur; profectò concedetis, Judices, ut nobis libertatem retinere liceat, ſi minùs liceat dignitatem.

81. Accuſati ſunt uno nomine conſulares; ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quàm dignitatis afferre. Adfuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant ſupplici, vitæ ejus turpitudinem in ſummis ejus periculis non inſequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at ſupplici: fortaſſe audaci, at aliquando amico. Cui quum adfuit poſt delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit ſe audiſſe aliquid, non credidiſſe. At idem non adfuit alio in judicio, quum adeſſent ceteri. Si poſtea cognorat ipſe aliquid, quod in conſulatu ignoraſſet; ignoſcendum eſt iis, qui poſtea nihil audierunt: ſin illa res prima valuit; non inveterata, quàm recens, debuit eſſe gravior. Sed, ſi tuus parens

etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi ſellâ curuli, atque ornamentis & ſuis, & conſulatûs honeſtavit; quid eſt, quamobrem conſulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

82. At iidem iis, qui ante hunc cauſam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto ſcelere adſtrictis hominibus, ſtatuerunt, nihil a ſe adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum conſtantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas & fides de unoquoque loquitur, neque cujuſquam ornamenta orationis deſiderat; poteſt quiſquam dicere umquam meliores, fortiores, conſtantiores conſulares fuiſſe, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pene oppreſſa eſt reſpublica? Quis non de communi ſalute apertissimè, quis non fortissimè, quis non conſtantissimè ſensit? Neque ego præcipuè de conſularibus diſputo: nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi ſenatûs communis eſt laus: ut conſtet, poſt hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuiſſe. Sed quia ſunt deſcripti conſulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod ſatis eſſet, atteſtante memoriâ omnium, neminem eſſe ex illo honoris gradu, qui non om-

ni ſtudio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempublicam conſervandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a ſanitate, adeo oblitus conſtantiæ meæ, adeo immemor rerum a me geſtarum eſſe videor, ut, quum conſul bellum geſſerim cum conjuratis, nunc eorum ducem ſervare cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque reſtinxerim, ejuſdem nunc cauſam vitamque defendere? Si medius fidius, Judices, non me ipſa reſpublica, meis laboribus & periculis conſervata, ad gravitatem animi & conſtantiam ſuâ dignitate revocaret; tamen hoc naturâ eſt insitum, ut, quem timueris, quîcum de vita fortuniſque contenderis, cujus ex insidiis evaſeris, hunc ſemper oderis. Sed, quum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum geſtarum singularis: quum, quoties quiſquam eſt in hoc ſcelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ ſalutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro ſalute omnium gessi, caſu magis & felicitate a me, quàm virtute & consilio geſta eſſe videantur?

84. Quid ergo? hoc tibi ſumis, dicet fortaſſe quiſpiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego verò, Judices,

non modò nihil mihi aſſumo, in quo quiſpiam repugnet; ſed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto: non in ea republica verſor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita ſunt exſtincti, quos vici, aut ita grati, quos ſervavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici invidique patiantur.

85. Grave eſſe videretur, eum, qui inveſtigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppreſſerit, cui ſenatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato ſupplicationem decreverit, dicere in judicio: Non defenderem, si conjuraſſet: non dico id, quod grave eſt: dico illud, quod in his cauſis conjurationis non auctoritati aſſumam, ſed pudori meo: Ego ille conjurationis inveſtigator atque ultor, certè non defenderem Sullam, si conjuraſſe arbitrarer. Ego, Judices, de tantis omnium periculis quum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius ſuſpicione, nullis litteris, de re P. Sullæ rem ullam ad me eſſe delatam.

XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii, ac Penates, qui huic urbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me conſule,

veſtro numine auxilioque ſervaſtis, teſtor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ cauſam defendere: nullum a me ſciente facinus occultari, nullum ſcelus ſuſceptum contra ſalutem omnium defendi ac tegi: nihil de hoc conſul comperi, nihil ſuſpicatus ſum, nihil audivi.

87. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros eſſe viſus ſum, perſolvi patriæ quod debui: reliqua jam a me meæ perpetuæ conſuetudini, naturæque debentur. Tam ſum miſericors, Judices, quàm vos: tam mitis, quàm qui leniſsimus. In quo vehemens fui vobiſcum, nihil feci, niſi coactus: reipublicæ præcipitanti ſubveni: patriam demerſam extuli: miſericordiâ civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm neceſſe fuit: ſalus eſſet omnium amiſſa unâ nocte, niſi eſſet ſeveritas illa ſuſcepta: ſed, ut ad ſceleratorum pœnam amore reipublicæ ſum adductus, ſic ad ſalutem innocentium voluntate deducor.

88. Nihil video eſſe in hoc P. Sulla, Judices, odio dignum, miſericordiâ digna multa. Neque enim nunc propulſandæ calamitatis ſuæ cauſâ ſupplex ad vos, Judices, confugit: ſed ne qua generi ac nomini ſuo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipſe quidem, ſi erit veſtro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ ſolatia reliquæ vitæ, quibus lætari &

perfrui poſſit? domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipſe ornatum ac veſtitum recuperabit. Omnia, Judices, hæc amiſſa ſunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt: ſed ne exſtinctor patriæ, ne proditor, ne hoſtis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miſer conjurati, & conſcelerati, & proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vitâ ſuâ multò carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat.

89. Hic vos orat, Judices, parvus, ut ſe aliquando, si non integrâ fortunâ, at afflictâ, patri ſuo gratulari sinatis: huic miſero notiora ſunt judiciorum itinera, & fori, quàm campi, & diſciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, Judices, ſed de ſepultura contenditur: vita erepta eſt ſuperiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim eſt huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid eſt, quamobrem hæc cuiquam vita videatur?

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei ſe neque honore, neque gratiâ, nec fortunis anteferret: nunc ſpoliatus omni dignitate, quæ erepta ſunt, non repetit: quod fortuna in malis reli-

qui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his neceſſariis, lugere ſuam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, Judices, vos obteſtatur.

90. Te ipſum jam, Torquate, expletum eſſe hujus miſeriis par erat: etsi nihil aliud Sullæ, nisi conſulatum abſtuliſſetis, tamen eo vos contentos eſſe oportebat: honoris enim contentio vos ad cauſam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed quum huic omnia cum honore detracta sint, quum in hac fortuna miſera ac luctuosissima deſtitutus sit: quid eſt, quod expetas ampliùs? lucisne hanc uſuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? libenter reddiderit, ademptâ ignominiâ fœdissimi criminis; an verò inimicum ut expellas? cujus ex miſeriis, si eſſes crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quàm audiendo.

91. O miſerum & infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus eſt! ô falſam ſpem! ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præpoſteram gratulationem! quàm citò illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymas reciderunt, ut, qui paulò antè conſul designatus fuiſſet, retineret repentè nullum veſtigium priſtinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic ſpoliato honore, famâ, fortunis, deeſſe vi-

deretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus eſſet? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitoſum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

92. Sed jam impedior egomet, Judices, dolore animi, ne de hujus miſeria plura dicam: veſtræ jam ſunt partes, Judices; in veſtra manſuetudine atque humanitate cauſam totam repono: vos & rejectione interpoſitâ, nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos judices conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, a fortuna nobis ad præſidium innocentiæ conſtituti. Ut ego, quid de me populus Romanus exiſtimaret, quia ſeverus in improbos fueram, laboravi, &, quæ prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi; ſic vos ſeveritatem judiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate ac miſericordiâ mitigate.

93. Hoc quum impetrare a vobis ipſa cauſa debet; tum eſt veſtri animi, atque virtutis declarare, non eſſe eos vos, ad quos potiſſimùm, interpoſitâ rejectione, devenire convenerit. In quo ego, Judices, vos, quantum meus amor in vos poſtulat, tantum hortor, ut communi ſtudio, quoniam in republica conjuncti ſumus, manſuetudine & miſericordiâ veſtrâ falſam a nobis crudelitatis famam repellamus.

PRO ARCHIA POETA.

ORATIO VIGESIMA QUINTA.

Archias, magni nominis Poeta, Antiochenus, Romam venit adoleſcens, & ab Heracliensibus civitate donatus in gratiam Luculli, Romanam etiam civitatem adeptus eſt lege Plautiâ Papiriâ, quæ anno urbis 664. civitatem dedit iis, qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium haberent, & ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi. Elapsis autem annis octo ſupra viginti, Gratius quidam Archiæ diem dixit, quòd falsò ſe pro cive Romano gereret. Hunc Cicero defendit, probatque eum in civitatem Heracleam, de cujus fœdere conſtet, adſcriptum fuiſſe, domicilium in

Italia habuiſſe, & profeſſum eſſe apud Q. Metellum prætorem. Nam quòd cenſus non ſit, id illi non debere fraudi eſſe; quum eo tempore fuerit apud exercitum in Asia cum imperatore L. Lucullo. His breviter demonſtratis, digreditur orator in laudem litterarum, omniſque doctrinæ, ac præſertim poeticæ facultatis, quâ præditi homines viris clariſſimis ac ſummis imperatoribus in amore ac deliciis ſemper fuerunt. Quum igitur Archias excellenti ingenio res Romanas illuſtret, hunc in civitate retinendum eſſe.

Acta cauſa eſt M. Pupio, M. Valerio coſſ. anno urbis 692. Ciceronis 46.

I. SI quid eſt in me ingenii, Judices; quod ſentio quàm ſit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter eſſe verſatum; aut, si hujuſce rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis ac diſciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere

petere propè ſuo jure debet. Nam quoad longiſsimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quòd si hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit; a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus.

2. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: ne nos quidem huic cuncti ſtudio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.

II. Sed ne cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, quum res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſsimum virum, & apud ſeveriſsimos judices, tanto conventu hominum ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modò a conſuetudine judiciorum, verùm etiam a forenſi ſermone abhorreat: quæſo a vobis,

ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me, pro ſummo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concurſu hominum litteratissimorum, hac veſtrâ humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis, ac litterarum paulò loqui liberiùs; & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculiſque tractata eſt, uti propè novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis *tribui*, concedique ſentiam; perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, quum sit civis, a numero civium; verùm etiam, si non eſſet, putetis adſciſcendum fuiſſe.

III. Nam ut primùm ex pueris exceſsit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit; primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe, & copioſâ, atque eruditissimis hominibus, liberalissimiſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Pòſt in ceteris Aſiæ partibus, cunctaque Græcia, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii exſpectatio hominis, exſpectationem ipsius adventus admiratioque ſuperaret.

4. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac diſciplinarum ; ſtudiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis ; & hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, ceteriſque præmiis donarunt : & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimarunt.

5. Hac tantâ celebritate famæ quum eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule, & Catulo : nactus eſt primùm conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter quum res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, quum prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum in domum ſuam receperunt : ſed etiam hoc non ſolùm ingenii ac litterarum, verùm etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti.

6. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio : audiebatur a M. Æmilio : vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio : a L. Craſſo colebatur : Lucullos verò, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine

T ij

quum teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere atque audire ſtudebant, verùm etiam, si qui fortè simulabant.

IV. Interim ſatis longo intervallo, quum eſſet cum L. Lucullo in Siciliam profectus, & quum ex ea provincia cùm eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ quum eſſet civitas æquissimo jure ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit; idque, quum ipſe per ſe dignus putaretur, tùm auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege, & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent: si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent*: &, *Si ſexaginta diebus apud pratòrem eſſent profeſsi*. Quum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum ſuum.

8. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico ampliùs: cauſa dicta eſt: quid enim horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? Adeſt vir ſummâ auctoritate, & religione, & fide M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiviſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobilissimi homines: hujus judicii cauſâ, cum mandatis,

& cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hîc tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non poſſumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, quum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, desiderare.

9. At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immo verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam quum Appii tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignaſſet: Metellus, homo ſanctissimus modeſtissimuſque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ ſe commotum eſſe dixerit.

requiem animi & corporis conceditur temporis; quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis; quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeo mihi concedendum eſt magis, quòd ex his ſtudiis hæc quoque cenſetur oratio & facultas; quæ quantacumque eſt in me, numquam amicorum periculis defuit: quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio.

14. Nam, nisi multorum præceptis, multiſque litteris mihi ab adoleſcentia ſuasiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atque honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exſilii parvi eſſe ducenda: numquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas, quæ jacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expreſſas ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum, &

mentem meam ipſâ cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quiſpiam, quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes litteris proditæ ſunt, iſtâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipsius habitu propè divino, per ſeipſos & moderatos, & graves exſtitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, quum ad naturam eximiam atque illuſtrem, acceſſerit ratio quædam, conformatioque doctrinæ; tum illud neſcio quid præclarum, ac ſingulare ſolere exſiſtere.

16. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatiſſimos homines & continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent.

17. Quòd si non hic tantus fructus oſtenderetur, & si ex his ſtudiis delectatio

ſola peteretur : tamen, ut opinor, hanc animi remissionem, humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum : hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adversis perfugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam quum in aliis videremus.

VIII. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui quum eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus : nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices (utar enim veſtrâ benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, quum litteram ſcripsiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eamdem rem dicere, commutatis verbis, atque ſententiis?

Quæ verò accuratè, cogitatéque ſcripsiſſet; ea sic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendèndum putem? Atqui sic a ſummis hominibus, eruditissimiſque accepimus, ceterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; poëtam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur.

19. Sit igitur, Judices, ſanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voci reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque consiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum: Chii ſuum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus? præſertim quum

omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus a Musis, qui non mandari versibus æternum ſuorum laborum facilè præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, quum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: *Ejus, a quo ſua virtus optimè prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari.

21. Mithridaticum verò bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modò L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejuſdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam

ſſe, atque ſervatam: noſtra ſemper fere-
ur, & prædicabitur, L. Lucullo dimi-
ante, cum interfectis ducibus depreſſa
oſtium claſſis, & incredibilis apud Te-
edum pugna illa navalis: noſtra ſunt
ropæa, noſtra monumenta, noſtri trium-
hi. Quare, quorum ingeniis hæc ferun-
ur, ab his populi Romani fama cele-
ratur.

22. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius: itaque etiam in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus e marmore. At iis laudibus certè non ſolùm ipſi, qui laudantur, ſed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, uàm ex Latinis, vehementer errat, proterea quòd Græca leguntur in omnibus rè gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis nè, continentur. Quare ſi res hæ, quas

geſſimus, orbis terræ regionibus defi-niuntur; cupere debemus, quò minùs manuum noſtrarum tela pervenerint, eódem gloriam famamque penetrare: quòd quum ipsis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum eſt, & laborum.

24. Quàm multos ſcriptores rerum ſuarum Magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, quum in Sigeo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. Et verè: nam, nisi Ilias illa exſtitiſſet; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

25. Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, quum Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repu-

diaſſet: quem nos in concione vidimus, quum ei libellum malus poëta de populo ſubjeciſſet, quòd epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet.* Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium & virtutem in ſcribendo, & copiam non experiſſet?

26. Quid? a Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet.

XI. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio; & optimus quiſque maximè gloriâ ducitur. Ipsi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir & imperator, Accii, amiciſsimi ſui, carminibus templorum

ac monumentorum aditus exornavit ſaxorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Muſarum honore, & a poëtarum ſalute abhorrere.

28. Atque, ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum simul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ; quâ quidem detractâ, Judices, quid eſt, quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

29. Certè, si nihil animus præſentiret in poſterum, & si, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot

curis vigiliiſque angeretur, neque toties de vita ipſa dimicaret: nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.

XII. An verò tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut, quum, uſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An quum ſtatuas & imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſè multi ſummi homines reliquerint; conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multò malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſive a meo ſenſu poſt mortem abfutura eſt, ſive, ut ſapientissimi homines putaverunt, ad aliquam mei partem pertinebit; nunc quidem certè cogitatione quadam, ſpeque delector.

31. Quare conſervate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis

comprobari tum dignitate, tum etiam vetuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quòd ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſâ verò ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ quum ita sint; petimus a vobis, Judices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit; qui etiam his recentibus noſtris, veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur; quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti, atque dicti; sic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur.

32. Quæ de cauſa pro mea conſuetudine breviter, simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius ſtudio locutus ſum, ea, Judices, a vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certè ſcio.

PRO L. FLACCO.

ORATIO VIGESIMA SEXTA.

Accuſatum a D. Lælio L. Flaccum de repetundis ex Aſia, cui triennium ex prætura præfuerat, Cicero defendit. Tota ferè defenſio ex confutatione teſtium Aſiaticorum & Græcorum, qui Flaccum oppugnabant, & ex ipſius Flacci ſuperiore vita, magniſque in remp. meritis, conſtat. Egit eamdem cauſam Hortenſius, de quo ſic ad Atticum ſcribit Tullius libro II, 25. Hortenſius quàm plenâ manu, quàm ingenioſè, quàm ornatè, noſtras laudes in aſtra ſuſtulit, quum de Flacci prætura, & de illo tempore Allobrogum diceret. *Ex eadem epiſtola accuſatum eſſe Flaccum, Cæſare & Bibulo coſſ. intelligitur, quod hiſto-*

riæ quoque ratio docet. Nam quum prætor Flaccus fuerit Cicerone coſ. triennium autem Asiam rexerit, quod ipſa oſtendit oratio, inde colligitur ejus accuſationem in Cæſarem & Bibulum coſſ. incidere, anno urbis 694. Ciceronis 48. MANUTIUS.

I. QUUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, graviſſimo atque acerbiſſimo reipublicæ caſu, ſocio atque adjutore conſiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, liberis veſtris, vaſtitatem a templis, delubris, urbe, Italiâ depellebam: ſperabam, Judices, honoris potiùs L. Flacci me adjutorem futurum, quàm miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis, quod populus Romanus, quum hujus majoribus ſemper detuliſſet, huic denegaret; quum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingenteſimo anno reipublicæ retuliſſet?

2. Sed si fortè aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hoſtis, aut laudis invidus exſtitiſſet: exiſtimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo ta-

men cum periculo, quàm ſapientiſſimorum & lectiſſimorum virorum judicium eſſe ſubeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defenſoribus omnium tum ſalus eſſet non civium ſolùm, verùm etiam gentium defenſa ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipſos periculum hujus fortunis, atque inſidias creaturum. Quòd si eſſet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, numquam tamen exiſtimavi, Judices, D. Lælium, optimi viri filium, optimâ ipſum ſpe præditum ſummæ dignitatis, eam ſuſcepturum accuſationem, quæ ſceleratorum civium potiùs odio & furori, quàm ipsius virtuti atque inſtitutæ adoleſcentiæ conveniret. Etenim quum a clariſſimis viris juſtiſſimas inimicitias ſæpe cum bene meritis civibus depoſitas eſſe vidiſſem, non ſum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, poſteaquam L. Flacci amor in patriam perſpectus eſſet, novas huic inimicitias, nullâ acceptâ injuriâ, denuntiaturum.

3. Sed quoniam, Judices, multa nos & in noſtris rebus, & in republica fefellerunt; ferimus ea, quæ ſunt ferenda: tantùm a vobis petimus, ut omnia reipublicæ ſubsidia, totum ſtatum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, ſalutem præſentium, ſpem reliquorum, in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc

multa decreta, tot nominum g
læſæ voluntates: quæ eſt um
non ſuſpicio, quæ tamen ſolet
ſed iracundiæ vox, aut doloris
reus avaritiæ, qui in uberrim
compendium, in maledicentiſſ
te, in ſuſpiciosissimo negotio,
omne, non modò crimen effug
eo illa, quæ prætereunda non
lum hujus in privatis rebus f
rum, nullam in re pecuniaria
nem, nullam in re familiari ſo
proferri. Quibus igitur teſtibus
poſſum refutare, nisi vobis?

8. Timolites ille vicanus,
modò nobis, ſed ne inter ſu
notus, vos docebit, qualis ſ
eus? quem vos modeſtissimum
tem, provinciæ maximæ ſancti
rum, noſtri exercitus fortissimu

tissimum reipublicæ civem judicaſtis? De quibus vos aliis teſtes eſſe debetis, de iis ipsi alios teſtes audietis?

IV. At quos teſtes? primùm dicam (id quod eſt commune) Græcos; non quò nationi huic ego unus maximè fidem derogem: nam, si quis umquam de noſtris hominibus a genere iſto, ſtudio, ac voluntate non abhorrens fuit, me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, quum plus erat otii, fuiſſe: ſed ſunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt; multi impudentes, illitterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem & fidem numquam iſta natio coluit, totiuſque hujuſce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

10. Unde illud eſt? *Da mihi teſtimonium mutuum*: num Gallorum, num Hiſpanorum putatur? totum iſtud Græcorum eſt; ut etiam qui Græcè neſciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, quâ confidentiâ dicant; tum intelligetis, quâ religione dicant. Numquam nobis ad rogatum reſpondent; ſem-

per accuſatori plus, quàm ad rogatum; numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; ſed quemadmodum ſe explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd (ut ipſe dicebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, quum cuperet: impediebat enim religio: tamen, id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore & pallore dixit? Quàm promptus homo P. Septimius? quàm iratus de judicio, & de villico? tamen hæſitabat, tamen ejus iracundiæ religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cœlius, quòd, quum in re manifeſta putaſſet nefas eſſe, publicanum judicare contra publicanum, ſublatus erat e numero recuperatorum: tamen tenuit ſe, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, niſi voluntatem.

V. Hi ſi Græci fuiſſent, ac niſi noſtri mores, ac diſciplina plus valerent, quàm dolor, ac ſimultas; omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis everſos eſſe dixiſſent. Græcus teſtis quum eâ voluntate proceſſit, ut lædat; non juriſjurandi, ſed lædendi verba meditatur: vinci, refelli, coargui putat eſſe turpiſſimum: ad id ſe parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec graviſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimuſque deligitur.

12. Vos autem in privatis minimarum

rerum judiciis teſtem diligenter expenditis : etiam si formam hominis, si nomen, si tribum noſtis, mores tamen exquirendos putatis. Qui tum dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat ! ut omnia verba moderatur ! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minúſve, quàm sit neceſſe, dicat ! Num illos idem putatis ? quibus jusjurandum jocus eſt ; teſtimonium, ludus ; exiſtimatio veſtra, tenebræ ; laus, merces, gratia, gratulatio propoſita eſt omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam : etenim poſſet eſſe infinita, si mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propiùs accedam : de his veſtris teſtibus dicam.

13. Vehementem accuſatorem nacti ſumus, Judices, & inimicum in omni genere odioſum, ac moleſtum ; quem ſpero his rebus fore magno uſui & amicis, & reipublicæ : ſed certè inflammatus incredibili cupiditate hanc cauſam, accuſationemque ſuſcepit. Qui comitatus in inquirendo ? comitatum dico ? immo verò quantus exercitus ? quæ jactura ? qui ſumptus ? quanta largitio ? quæ quamquam utilia ſunt cauſæ, timidè tamen dico ; quòd vereor ne Lælius ex his rebus, quas sibi ſuſcepit gloriæ causâ, putet aliquid, oratione mea sermonis in ſeſe, aut invidiæ eſſe quæſit-

17. Quòd ſi hæc Athenis tum, quum illæ non ſolùm in Græcia, ſed propè cunctis gentibus enitebant, accidere ſunt ſolitæ; quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Myſia concionum fuiſſe? Noſtras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant: quid, quum ſoli ſint ipſi, tandem fieri putatis? Cæſus eſt virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat auſus: data concio Lælio eſt: proceſſit ille, & Græcus apud Græcos non de culpâ ſua dixit, ſed de pœna queſtus eſt: porrexerunt manus: pſephiſma natum eſt. Hoc teſtimonium eſt? Nuper epulati, paulò antè omni largitione ſaturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, ſed ſaginâ tenebat, ſe velle dixit, id ſutores, & coriarii conclamarunt. Hoc teſtimonium eſt civitatis? Ego teſtes a Sicilia publicè duxi: verùm erant ea teſtimonia non concitatæ concionis, ſed jurati ſenatûs. Quare jam non eſt mihi contentio cum teſte: vobis videndum eſt, ſintne hæc teſtimonia putanda.

VIII. Adoleſcens bonus, honeſto loco natus, diſertus, cum maximo ornatiſſimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: poſtulat concionem: locupletes homines & graves, ne ſibi adverſentur, teſtimonii denuntiatione deterret: egente

ſpe legationis & viatico publico, privatâ etiam benignitate, prolectat: opifices & tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid eſt negotii concitare, in eum præſertim, qui nuper ſummo cum imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe, propter nomen ipſum imperii, non potuerit?

19. Mirandum verò eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecures; nomen, acerbitati; ſcriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, quum audietis pſephiſmata, non audire vos teſtimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leviſſimi cujuſque, audire ſtrepitum imperitorum, audire concionem concitatam leviſſimæ nationis. Itaque perſcrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter ſpem, nihil præter terrorem, ac minas, reperietis. ***

Deeſſe videntur nonnulla.

IX. In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus: duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſurâ, aut tributo: nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quàm verò facilè falſas rationes [illegible] in tabulas, quodcumque commod[illegible] referre ſoleant, ex Cn. Pomp[illegible] ad Hypſæum, & Hypſæi [illegible]um miſſis, quæſo, cognoſcite. [illegible] Pompeii, [illegible]

& HYPSÆI. Satiſne vobis coarguere his auctoribus diſſolutam Græcorum conſuetudinem, licentiamque impudentem videmur? niſi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præſentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in abſentem, & in L. Flaccum aut timidos fuiſſe, aut religioſos putamus.

21. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi: nunc verò, quam habere auctoritatem, aut quam fidem poſſunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum ſignis obſignari jubet: tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obſignantur corruptæ. Quid refert igitur, tantò poſt ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si teſtium ſtudium cum accuſatore ſociatum eſt? tamenne iſti teſtes habebuntur?

X. Ubi eſt igitur illa exſpectatio, quæ verſari in judiciis ſolet? Nam antea, quum dixerat accuſator acriter & vehementer, quumque defenſor ſuppliciter demiſſéque reſponderat; tertius ille erat exſpectatus locus teſtium, qui aut sine ullo ſtudio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.

22. Hoc verò quid eſt? Unà ſedent, ex accuſatorum ſubſelliis ſurgunt, non diſſimulant, non verentur: de ſubſelliis que-

tor? unà ex domo prodeunt: ſi verbo titubarint, quò revertantur, non habebunt. An quiſquam eſſe teſtis poteſt, quem accuſator ſine cura interroget; nec metuat, ne ſibi aliquid, quod ipſe nolit, reſpondeat? Ubi eſt igitur illa laus oratoris, quæ vel in accuſatore antea, vel in patrono ſpectari ſolebat? Bene teſtem interrogavit: callidè acceſſit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit.

23. Quid tu iſtum roges, Læli, qui priuſquam hoc, *Te rogo*, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præſcripſeris? Quid ego autem defenſor rogem? nam aut oratio teſtium refelli ſolet, aut vita lædi. Quâ diſputatione orationem refellam ejus, qui dicit, *Dedimus*: nihil ampliùs? In hominem dicendum eſt igitur, quum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum eſt ergo & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accuſationis iniquitate: primùm de communi genere teſtium: dicit enim natio minimè in teſtimoniis dicendis religioſa: propiùs accedo: nego eſſe iſta teſtimonia, quæ tu ipſe pſephiſmata appellas; ſed & fremitum egentium, & motum quemdam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis: qui geſſit, non adeſt: qui nume-

raſſe dicitur, non eſt deductus: privatæ litteræ nullæ proferuntur: publicæ retentæ ſunt in accuſatorum poteſtate: ſumma eſt in teſtibus: hi vivunt cum inimicis; adſunt cum adverſariis; habitant cum accuſatoribus. Utrùm hîc tandem diſceptationem & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim ſunt ejuſmodi, Judices, ut etiam si in homine ipſo, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione atque in exemplo pertimeſcenda videantur.

XI. Si quem infimo loco natum, nullo ſplendore vitæ, nullâ commendatione famæ defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac miſericordiâ deprecarer, ne ignotis teſtibus, ne incitatis, ne accuſatoris conſeſſoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac ſupplicem veſtrum dederetis; ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis.

25. Sed, quum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus conſul factus eſt, primus in hac civitate conſul fuit, cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica conſtituta eſt; quæ uſque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum geſtarum gloriâ, continuata perman-

ſit : quumque ab hac perenni conteſtataque virtute majorum non modò non degenerarit L. Flaccus, ſed, id quod maximè ſlorere in generis ſui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit : in hoc ego reo ne quod pernicioſum exemplum prodatur, pertimeſcam, in quo, etiam si quid erraſſet, omnes boni connivendum eſſe arbitrarentur?

26. Quod quidem ego non modò non poſtulo, ſed contrà, Judices, vos oro & obteſtor, ut totam cauſam quàm maximè intentis oculis, ut aiunt, acerrimè contemplemini : nihil religione teſtatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expreſſum; contràque omnia corrupta libidine, iracundiâ, ſtudio, pretio, perjurio reperientur.

XII. Etenim jam universâ iſtorum cognitâ cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationeſque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur : quod nos factum, Judices, confitemur. Sed, si hoc crimen eſt, aut in eo eſt, quòd non licuerit imperare; aut in eo, quòd non opus fuerit navibus; aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuiſſe ut intelligas, cognoſce, quid, me conſule, ſenatus decreverit, quum quidem nihil a ſe

rioribus continuorum annorum decretis deceſſerit. SENATUSCONSULTUM. Proximum eſt ergo, ut opus fuerit claſſe, necne, quæramus. Utrùm igitur hoc Græci ſtatuent, aut ullæ exteræ nationes, an veſtri prætores, veſtri duces, veſtri imperatores? Equidem exiſtimo, in ejuſmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, portibus diſtincta, inſulis circumdata eſſet, non ſolùm præsidii, ſed etiam ornandi imperii causâ, navigandum fuiſſe.

28. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum in majoribus noſtris fuit, ut quum in privatis rebus, ſuiſque ſumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, ſplendoremque revocarent. Quæritur enim in re domeſtica, continentiæ laus; in publica, dignitatis.

29. Quòd si etiam præsidii causâ claſſem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones: quid? nullos fore, quis præſtare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii: immo tu auges moleſtiam. Ille enim claſſes prædonum, urbes, portus, receptacula ſustulit: pacem maritimam ſummâ virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque ſuſcepit, neque ſuſcipere debuit, ut, si qua uſpiam navicula prædonum apparuiſſet, accuſandus videretur.

Itaque ipſe in Asia, quum omnia jam bella terrâ marique confeciſſet, claſſem tamen iiſdem iſtis civitatibus imperavit. Quod si tum ſtatuit opus eſſe, quum ipſius præſentis nomine tuta omnia & pacata eſſe poterant; quid, quum ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum, & faciendum fuiſſe?

XIII. Quid nos hìc? nonne ipſo Pompeio auctore, Silano, & Murenâ conſulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipſo tempore, quum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hìc in mare ſuperum, & inferum ſeſtertium ter & quadragies erogabamus? Quid poſtremo anno? nonne M'. Curio & P. Sextilio quæſtoribus, pecunia in claſſem eſt erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria divina Pompeii; primùm prædones eos, qui tum, quum illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur, redactos eſſe omnes in poteſtatem; deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere; præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram: nihil eſſe, unde proficiſcantur, nihil quò revertantur: omnes sinus, promontoria, littora, inſulas, urbes maritimas, clauſtris imperii noſtri contineri.

31. Quòd ſi Flacco prætore, nemo in mari prædo fuiſſet, tamen hujus diligentia reprehendenda non eſſet: idcirco enim, quòd hic claſſem habuiſſet, exiſtimarem non fuiſſe. Quid ſi L. Oppii, L. Agrii, C. Ceſtii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Aſia tum legatus fuit, teſtimonio doceo, eo ipſo tempore, quo tu ipſe negas claſſem habendam fuiſſe, complures a prædonibus eſſe captos; tamen Flacci conſilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occiſus eſt a piratis Adramytenus, homo nobilis, cujus eſt ferè nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc eſt apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus & gloriosius, quàm Romæ triumphaſſe. At neminem cepiſti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui quum prædonem nullum cepiſſent, mare tamen tutum præſtiterunt? caſus eſt enim in capiendo, locus, eventus, occasio: defendendi facilis eſt cautio, non ſolùm latibulis occultorum locorum, ſed etiam tempeſtatum moderatione, & conversione.

XIV. Reliquum eſt, ut quæratur, utrùm iſta classis, curſu & remis, an ſumptu tantùm & litteris navigarit. Num id igitur negari poteſt, cujus rei cuncta

teſtis eſt Asia, bipartitò claſſem diſtributam fuiſſe, ut una pars ſupra Epheſum, altera infra Epheſum navigaret? hoc claſſe M. Craſſus, vir ampliſſimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris eſt diligentia requirenda? in numero navium, & in deſcriptione æquabili ſumptûs? dimidium ejus, quo Pompeius erat uſus, imperavit: num potuit parcius? deſcripſit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ deſcriptioni; qui quum omnes Asiæ civitates pro portione in provincias deſcripſiſſet, illam rationem in imperando ſumptu & Pompeius & Flaccus ſecutus eſt: neque eſt adhuc tamen ea ſumma completa.

33. Non refert verò. Quid ſucretur? quum enim onus imperatæ pecuniæ ſuſcipit; id, quod tu crimen eſſe vis, confitetur. Qui igitur probari poteſt, in ea pecunia non referenda, crimen ſibi ipſum facere, in qua crimen eſſet nullum, ſi referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco ſucceſſerit, pecuniam ullam in remiges imperaſſe. Equidem Quinti fratris mei laude delector: ſed aliis magis, gravioribus atque majoribus: aliud quiddam ſtatuit, aliud vidit: exiſtimavit, quocumque tempore auditum quid eſſet

de prædonibus, quàm vellet ſubitò; ſe claſſem comparaturum: denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc ſumptu remigum civitates levaret: crimen autem tum videri ſolet, quum aliquis ſumptus inſtituit eos, qui antea non erant inſtituti, non quum ſucceſſor aliquid immutat de inſtitutis priorum. Flaccus, quid alii poſtea facturi eſſent, ſcire non poterat: quid feciſſent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine dictum eſt, aggrediar jam ad singulas civitates; ex quibus sit ſanè nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce maximâ legatos Acmonenſes: prodeant. Procedit unus Aſclepiades. Etiamne præconem mentiri coëgiſti? eſt enim, credo, is vir, iſte, ut civitatis nomen ſuâ auctoritate ſuſtineat; damnatus turpissimis judiciis domi, notatus litteris publicis; cujus de probris, adulteriis, ac ſtupris exſtant Acmonensium litteræ; quas ego non ſolùm propter longitudinem, ſed etiam propter turpissimam obſcœnitatem verborum prætereundas puto. Dixit publicè data drachmarum CCVI millia: dixit tantùm: nihil oſtendit, nihil protulit: ſed adjunxit id, quod certè, quoniam erat domeſticum, docere debuit; ſe privatim drachmarum CCVI millia dediſſe. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam eſt auſus, ut haberet, optare.

35. Ab Aulo Sextilio dicit ſe dediſſe, & a ſuis fratribus. Potuit dare Sextilius: nam fratres quidem conſortes ſunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipſi prodeant: quàm volent, impudenter mentiantur; &, quod numquam habuerint, dediſſe ſe dicant: tamen aliquid fortaſſe coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non dedi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas: non deportavi. Fratres ſaltem exhibe: non denuntiavi. Quod ergo unus Aſclepiades, fortunâ egens, vitâ turpis, exiſtimatione damnatus, impudentiâ atque audaciâ fretus, ſine tabulis, ſine auctore legerit, id nos, quasi crimen, aut teſtimonium pertimeſcamus?

36. Idem laudationem, quam nos ab Acmonenſibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicèbat: cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit: nam ut signum publicum inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ civitatis, ſolere ſuos cives, ceteroſque Græcos ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit. Tu verò tibi habeto iſtam laudationem; nec enim Acmonenſium teſtimonio Flacci vita & dignitas nititur: das enim mihi, quod hæc cauſa maximè poſtulat, nullam gravitatem, nullam conſtantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam

denique eſſe teſtimonii fidem : nisi verò hactenus iſta formula teſtimonii, atque orationis tuæ, deſcribi ac diſtingui poteſt, ut Flacco abſenti aliquid civitates tribuiſſe dicantur; Lælio præſenti, per ſe agenti, vi legis, jure accuſationis, opibus præterea ſuis terrenti ac minanti, nihil temporis causâ ſcripsiſſe, aut obsignaſſe videantur.

XVI. Equidem in minimis rebus ſæpe res magnas vidi, Judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Aſclepiade. Hæc, quæ eſt a nobis prolata laudatio, obsignata erat cretâ illâ Asiaticâ, quæ ferè eſt omnibus nota nobis; quâ utuntur omnes non modò in publicis, ſed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, ſæpe unicuique noſtrûm: neque enim teſtis ipſe signo inſpecto falsum nos proferre dixit, ſed levitatem totius Asiæ protulit; de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Noſtra igitur laudatio, quam ille temporis causâ nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata cretâ eſt: in illo autem teſtimonio, quod accuſatori dicitur datum, ceram eſſe vidimus.

38. Hîc ego, Judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, &, quàm maximè poſſem, contenderem: teſtarer publicanos, excitarem negotiatores, veſtram etiam conſcientiam implorarem:

cerâ deprehensâ, conſiderem totius teſtimonii fictam audaciam manifeſtò comprehenſam atque oppreſſam teneri. Nunc verò non inſultabo vehementiùs, nec volitabo in hoc inſolentiùs, neque in iſtum nugatorem, tamquam in aliquem teſtem, invehar, neque in toto Acmonenſium teſtimonio, ſive hîc confictum eſt, ut apparet; ſive miſſum domo eſt, ut dicitur, commovebor: etenim, quibus ego iſtam laudationem remittam, quoniam ſunt (ut Aſclepiades dicit) leves, horum teſtimonium non pertimeſcam.

XVII. Venio nunc ad Dorylenſium teſtimonium; qui producti, tabulas ſe publicas ad ſpeluncas perdidiſſe dixerunt. O paſtores neſcio quos, cupidos litterarum! ſi quidem nihil iſtis, præter litteras, abſtulerunt. Sed aliud eſſe cauſæ ſuſpicamur, ne fortè iſti parum verſuti eſſe videantur. Pœna eſt, ut opinor, Dorylai gravior, quàm apud alios, falſarum & corruptarum litterarum: ſi veras protuliſſent, criminis nihil erat; ſi falſas, erat pœna: belliſſimum putarunt, dicere amiſſas.

40. Quieſcant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non ſinunt: ſupplet enim ille neſcio quis, & privatim dicit ſe dediſſe. Hoc ve[illegible] nullo modo poteſt. Qui de tabuli[illegible] cis recitat, iis, quæ in accuſatoris [illegible]

te fuerunt, non debet habere auctoritatem; ſed tamen judicium fieri videtur, quum tabulæ illæ ipſæ, cujuſquemodi ſunt, proferuntur: quum verò is, quem nemo veſtrûm vidit unquam; nemo, qui mortalis eſſet, audivit; tantum dicit, *Dedi*: dubitatis, Judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honeſti & graves, quum in cauſa liberali eum, qui aſſerebatur, cognatum ſuum eſſe diceret, non crediderunt. Quî hoc evenit, ut, qui locuples teſtis doloris & ſanguinis ſui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ?

41. Atque hic Dorylensis nuper quum efferretur magnâ frequentiâ, conſeſſuque veſtro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injuſtè, Læli, si putas periculo noſtro vivere tuos contubernales; præſertim quod tuâ negligentiâ factum arbitremur: homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidiſſet, fiſcinam ficorum objeciſti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit: edacem enim hoſpitem amisiſti: Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus eſt, aculeo jam emiſſo, ac dicto teſtimonio? At iſtud columen actionis tuæ, Mithridates, poſteaquam biduum retentus teſtis a nobis, effudit, quæ vo-

luit, omnia; reprehenſus, convictus, fractuſque diſcessit; ambulat cum lorica: metuit homo doctus & ſapiens, ne L. Flaccus nunc ſcelere ſe alliget, quum jam teſtem illum effugere non poſſit; ut, qui ante dictum teſtimonium ſibi temperarit, quum tamen aliquid aſſequi poſſet, is nunc id agat, ut ad falſum avaritiæ teſtimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teſte, totoque Mithridatico diſſeruit & ſubtiliter, & copiosè Q. Hortenſius: nos, ut inſtituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput eſt omnium Græcorum concitandorum, qui cum accuſatoribus ſedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus & loquax, ſed (ut ſibi videtur) ita doctus, ut etiam magiſtrum aliorum ſe eſſe dicat: &, qui ita ſit ambitioſus, ut omnes vos, noſque quotidie perſalutet. Temni uſque ad illam ætatem in ſenatum venire non potuit: &, qui ſe artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipſe omnibus turpissimis judiciis convictus eſt.

43. Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in ſenatum ullâ conditione pervenire potuit, & furti, & pro ſocio damnatus eſt. Nam princeps legationis Lyſanias, adeptus eſt ordinem ſenatorium: ſed quum rempublicam nimiùm amplecteretur, peculatûs damnatus, & bo-

na, & ſenatorium nomen amiſit. Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt: nam ſervos novem ſe profeſſi ſunt habere, quum omnino ſine comite veniſſent. Decreto ſcribendo primum video affuiſſe Lyſaniam; cujus fratris bona, quòd is populo non ſolvebat, prætore Flacco publicè venierunt: præterea Philippus eſt, Lyſaniæ gener, & Hermobius, cujus frater Poles item pecuniæ publicæ eſt condemnatus.

XIX. Dicunt ſe Flacco, & iis, qui ſimul eſſent, drachmarum XV millia dediſſe. Cum civitate mihi res eſt acerrimâ, & conficiendarum litterarum diligentiſsimâ; in qua nummus commoveri nullus poteſt ſine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quatuor menſariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus eſt nemo; &, quum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliquam quum huic iidem darent, in ædem ſacram reficiendam, ſe perſcripsiſſe dicunt; quòd minimè convenit: nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia: quum perſcribunt nominatim Flacco; nihil timent, nihil verentur: quum operi publico referunt; iidem homines ſubitò eumdem, quem contempſerant, pertimeſcunt. Si prætor dedit, ut eſt ſcriptum, a quæſtore numeravit;

quæſtor a menſa publica ; menſa aut ex vectigali , aut ex tributo. Numquam erit iſtud ſimile criminis , nisi mihi totam rationem omni & perſonarum genere , & litterarum explicaris : vel, quod eſt in eodem decreto ſcriptum , homines clarissimos civitatis , amplissimis uſos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adſunt , neque in decreto nominantur ? non enim credo significari iſto loco illum , qui ſe erigit , Heraclidem.

45. Utrùm enim in clarissimis eſt civibus is , quem judicatum hic duxit Hermippus ? qui hanc ipſam legationem , quam habet , non accepit a ſuis civibus , ſed uſque Tmolo petivit : cui nullus honos in ſua civitate habitus eſt umquam : res autem ea , quæ tenuissimis committebatur , huic uni in vita commiſſa ſola eſt : cuſtos , T. Aufidio prætore , frumento publico eſt poſitus : pro quo quum a P. Varino prætore pecuniam accepiſſet , celavit ſuos cives , ultroque iis ſumptum intulit. Quod poſteaquam Temni , litteris a P. Varino missis , cognitum atque patefactum eſt ; quumque eadem de re Cn. Lentulus , qui cenſor fuit , Temnitarum patronus , litteras miſiſſet ; Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit. Atque , ut ejus impudentiam perſpicere possitis , cauſam ipſam , quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit , quæſo , cognoſcite.

XX. Fundum Cymæum Romæ mercatus eſt de pupillo Meculonio. Quum verbis ſe locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam ſumpsit mutuam a Sex. Stola, judice hoc noſtro, primario viro, qui & rem agnoſcit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectiſſimi hominis, fide: ei quum ſolveret, ſumpsit a C. & M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur: nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem ſuum, cui debebat eſſe notissimus, percussit; ejus enim fide ſumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiſcitur, quum iſte ſeſe pecuniam, quam hujus fide ſumpſerat, a diſcipulis ſuis diceret Fufiis perſoluturum: habebat enim Rhetor iſte adoleſcentes quoſdam locupletes, quos dimidio redderet ſtultiores, quàm acceperat, ubi nihil poſſent diſcere, nisi ignorantiam litterarum.

47. Neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, quum Româ clam eſſet profectus, multoſque minutis mutuationibus fraudaviſſet; in Asiam venit, Hermippoque percunctanti de nomine Fufiano reſpondet, ſe omnem pecuniam Fufiis perſolviſſe. Interim, neque ita longo intervallo, libertus

tus a Fuſiis cum litteris ad Hermippum venit : pecunia petitur ab Hermippo : Hermippus ab Heraclide petit : ipſe tamen Fuſiis ſatisfacit abſentibus, & fidem ſuam liberat. Hunc æſtuantem & tergiverſantem judicio ille perſequitur : a recuperatoribus cauſa cognoſcitur.

48. Nolite exiſtimare, Judices, non unam & eamdem omnibus in locis eſſe fraudatorum, & infitiatorum impudentiam : fecit eadem omnia, quæ noſtri debitores ſolent : negavit ſeſe omnino verſuram ullam feciſſe Romæ : Fuſiorum ſe affirmavit numquam omnino nomen audiſſe : Hermippum verò ipſum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hoſpitem meum, ſplendidissimum atque ornatissimum civitatis ſuæ, probris omnibus, maledictiſque vexavit. Sed, quum ſe homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione jactaret, repentè, teſtimoniis Fuſiorum, nominibuſque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra iſtum rem minimè dubiam primâ actione judicaverunt : quum judicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt.

XXI. Habetis & honeſtatem hominis, & auctoritatem teſtimonii, & cauſam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo miſ-

ſus, quum ei pauca mancipia vendidiſſet; Romam ſe contulit: deinde in Aſiam rediit, quum jam frater meus Flacco ſucceſſiſſet: ad quem adiit, cauſamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, & metu, falſum invitos judicaviſſe. Frater meus, pro ſua æquitate, prudentiaque decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſavit: &, quasi nihil eſſet actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipſe ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem eſt aditum, actionem ſe daturum negavit: re judicatâ ſtari oſtendit placere.

50. Iterum iſte, cui nullus eſſet uſquam conſiſtendi locus, Romam ſe retulit: perſequitur Hermippus, qui numquam iſtius impudentiæ ceſſit: petit Heraclides a C. Plotio ſenatore, viro primario, qui legatus in Aſia fuerat, mancipia quædam, quæ ſe, quum judicatum eſſet, per vim vendidiſſe dicebat. Q. Naſo, vir ornatiſſimus, qui prætor fuerat, judex ſumitur: qui quum ſententiam ſecundùm Plotium ſe dicturum oſtenderet, ab eo judice abiit; & quòd judicium lege non erat, cauſam totam reliquit. Satiſne vobis, Judices, videor ad ſingulos teſtes accedere, neque ut primò conſtitueram, tantummodo cum univerſo genere confligere?

51. Venio ad Lyſaniam ejuſdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, teſtem; quem tu quum ephebum Temni cognoſſes, quoniam te nudus delectarat, ſemper nudum eſſe voluiſti: abduxiſti Temno Apollonidem: pecuniam adoleſcentulo grandi fœnore, fiduciâ tamen acceptâ, occupaviſti: hanc fiduciam commiſſam tibi dicis: tenes hodie, ac possides. Eum tu teſtem ſpe recuperandi fundi paterni venire ad teſtimonium dicendum coëgiſti, qui quoniam teſtimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exſpecto. Novi genus hominum, novi conſuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà diſputabo priùs, quàm dixerit: totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille ſervet, quod paravit; & ego me ad id, quod attulerit, integrum conſervabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna ſtudia, & officia contuli; & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, graveſque homines, querelas ad vos detuliſſet, paulò commoverer magis: nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio cauſam commisiſſe, homini egenti, ſordido, sine honore, sine exiſtimatione, sine cenſu? Ubi erant illi, Pythodori, Ætideni, Lepiſones, ceteri ho-

mines apud nos noti, inter ſuos nobiles? ubi illa magnifica & glorioſa oſtentatio civitatis? nonne eſſet puditum, si hanc cauſam agerent ſeverè, non modò legatum, ſed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic tali legato, huic publico teſti patronum ſuum jam inde a patre atque majoribus, L. Flaccum mactandum civitatis teſtimonio tradidiſſent?

53. Non eſt ita, Judices, non eſt profectò: vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum teſtem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, quum quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi miniſtrator, aderat, ſubjiciens, quid in ſuos cives, civitatemque, si vellem, dicerem: nihil enim illo homine levius, nihil egentius, inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani, doloris ſui, si hunc cuſtodem litterarum, si hunc teſtem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant ſpiritus, comprimant animos ſuos, ſedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii perſona eſſe expreſſam faciem civitatis: sin iſtum ſemper illi ipsi domi proterendum eſſe & conculcandum putaverunt; desinant putare auctoritatem eſſe in eo teſtimonio, cujus auctor inventus eſt nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re sit, ut quamobrem iſta civitas, neque ſeverè Flaccum oppugnarit, neque benignè de-

ſenderit, ſcire possitis. Erat ei Caſtriciano nomine irata; de quo toto reſpondi Hortensius: invita ſolverat Caſtricio pecuniam, jamdiu debitam: hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò quum veniſſet Lælius ad iratos, & illud Caſtricianum vulnus dicendo refricuiſſet; exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti ac teſtimonii auctores eſſe voluerunt: uſque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum eſſet Mæandrius; cujus linguâ, quasi flabello ſeditionis, illa tum eſt egentium concio ventilata.

55. Itaque civitatis pudentis, ut ego ſemper exiſtimavi, & gravis, ut ipsi exiſtimari volunt, juſtum dolorem querelaſque cognoſcite. Quæ pecunia fuerit apud ſe, Flacci patris nomine, collata a civitatibus, hanc a ſe eſſe ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm a Trallianis requiro, quam pecuniam a ſe ablatam queruntur, ſuamne dicant, sibi a civitatibus collatam in uſum ſuum: cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies feſtos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit.

56. Jam id videro: ſed primùm illud tenebo: queritur gravis, locuples, ornata

civitas, quòd non retinet alienum: ſpoliatam ſe dicit, quòd id non habet, quod ejùs non fuit: quid hòc impudentius dici, aut fingi poteſt? Delectum eſt oppidum, quo in oppido uno pecunia a totâ Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus translata eſt in quæſtum & fœnerationem: recuperata eſt multis pòſt annis.

XXIV. Quæ civitati facta eſt injuria? At moleſtè fert civitas: credo: avulſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe devoratum lucrum. At queritur: impudenter facit: non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri poſſumus. At accuſat verbis gravissimis: non civitas, ſed imperiti homines, a Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione ſeditioſa valeat oratio. Hìc, in hac gravissima & moderatissima civitate, quum eſt forum plenum judiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum & civium, quum ſpeculatur atque obsidet roſtra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri cenſetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi fortè hæ civitates exiſtimari volunt, faciliùs unâ ſe epiſtolâ Mithrida-

tis moveri impellique potuiſſe, ut amicitiam populi Romani, fidem ſuam, jura omnia officii humanitatiſque violarent, quàm ut filium teſtimonio læderent, cujus patrem armis pellendum ſuis mœnibus cenſuiſſent.

58. Quare nolite mihi iſta nomina civitatum nobilium opponere: quos enim hoſtes hæc familia contempsit, numquam eoſdem teſtes pertimeſcet. Vobis autem eſt confitendum, si consiliis principum veſtræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, ſed optimatum consilio bellum ab iſtis civitatibus cum populo Romano eſſe ſuſceptum: sin ille tum motus eſt temeritate imperitorum excitatus; patimini me delicta vulgi a publica cauſa ſeparare.

XXV. At enim iſtam pecuniam huic capere non licuit. Utrùm vultis patri Flacci licuiſſe, necne? si licuit, sicuti certè licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipſe nihil capiebat; patris pecuniam rectè abſtulit filius: si non licuit; tamen illo mortuo, non modò filius, ſed quivis heres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, quum ipsi gravi fœnore iſtam pecuniam multos annos occupaviſſent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt; neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, di-

cere auderent, hanc ab ſe pecuniam abstuliſſe Mithridatem. Quis enim erat, qui non ſciret, in ornandis ſtudioſiorem Mithridatem, quàm in ſpoliandis Trallianis fuiſſe?

60. Quæ quidem a me si, ut dicenda ſunt, dicerentur, graviùs agerem, Judices, quàm adhuc egi, quantam Aſiaticis teſtibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerſorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miſeram crudelemque cædem: prætores noſtros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis propè Romani memoriam cum veſtigio imperii non modò ex ædibus Græcorum, verùm etiam ex litteris eſſe deletam. Mithridatem Deum, illum Patrem, illum Conſervatorem Aſiæ, illum Evium, Dionyſum, Bacchum, Liberum nominabant.

61. Unum atque idem erat tempus, quum L. Flacco conſuli portas tota Aſia claudebat; Cappadocem autem illum non modò recipiebat ſuis urbibus, verùm etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non poſſumus, at tacere: liceat mihi potiùs de levitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem iſti habeant apud eos, quos eſſe omnino noluerunt? nam, quoſcumque potuerunt, togatos,

interemerunt : nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, ſuſtulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe ſe jactent, quam oderunt ? apud eos, quos inviti vident ? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, ſed vires defuerunt ? Adſpiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia : tum ſe ipſi expendant, tum cum his ſe comparent : tum, si audebunt, dignitati horum componant ſuam.

62. Adſunt Athenienſes, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ putantur : de quorum urbis poſſessione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuiſſe proditum eſt : quæ vetuſtate eâ eſt, ut ipſa ex ſeſe ſuos cives genuiſſe dicatur ; & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur : auctoritate autem tantâ eſt, ut jam fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

63. Adſunt Lacedæmonii ; cujus civitatis ſpectata ac nobilitata virtus, non ſolùm naturâ corroborata, verùm etiam diſciplinâ putatur : qui ſoli toto orbe terrarum ſeptingentos jam annos ampliùs unis moribus, & numquam mutatis legibus vivunt. Adſunt ex Achaia cuncta multi legati,

Bœotia, Theſſalia; quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Maſſilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem quæſtoremque cognoſti: cujus ego civitatis diſciplinam atque gravitatem non ſolùm Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quæ tam procul a Græcorum omnium regionibus, diſciplinis, linguaque diviſa, quum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum conſilio gubernatur, ut omnes ejus inſtituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hiſce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ teſtibus, ut Græcorum cupiditati Græcorum auxilio reſiſtamus.

XXVII. Quamquam quis ignorat, qui modò umquam mediocriter res iſtas ſcire curavit, quin tria Græcorum genera ſint verè? quorum uni ſunt Athenienſes, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ famâ, quæ gloriâ, quæ doctrinâ, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellicâ laude floruit, parvum quemdam locum, ut ſcitis, Europæ tenet, ſemperque tenuit: Aſiæ maritimam oram, bello ſuperatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illa augeret, ſed ut obſeſſam teneret.

65. Quamobrem quæſo a vobis, Asiatici teſtes, ut, quum verè recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, voſmetipsi deſcribatis Asiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui ſoleant, ſed quid voſmetipsi de genere veſtro ſtatuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia veſtra conſtat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrùm igitur noſtrum eſt, an veſtrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri ſolere meliorem?* Quid de tota Caria? nonne hoc veſtrâ voce vulgatum eſt, si quid *cum periculo* experiri velis, *in Care* id potissimum eſſe faciendum? Quid porrò in Græco ſermone tam tritum atque celebratum eſt, quàm, si quis deſpicatui ducitur, ut *Myſorum ultimus* eſſe dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Græcus comœdiam ſcripsit, in qua ſervus primarum partium non Lydus eſſet? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si ſtatuimus veſtro nobis judicio ſtandum eſſe de vobis?

66. Equidem mihi jam ſatis ſuperque dixiſſe videor de Asiatico genere teſtium: ſed tamen veſtrum eſt, Judices, omnia, quæ dici poſſunt in hominum levitatem, inconſtantiam, cupiditatem, etiamsi a me minùs dicuntur, veſtris animis & cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidi

daici. Hoc nimirum eſt illud, quòd non longè a gradibus Aureliis hæc cauſa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita eſt: ſcis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus: ſummiſſâ voce agam, tantùm ut judices audiant: neque enim deſunt, qui iſtos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quò id faciliùs faciant, non adjuvabo.

67. Quum aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus veſtris provinciis Hieroſolymam exportari ſoleret, Flaccus ſanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis eſt, Judices, qui hoc verè non laudare possit? Exportari aurum non oportere, quum ſæpe antea ſenatus, tum me conſule, gravissimè judicavit. Huic autem barbaræ ſuperſtitioni resiſtere, ſeveritatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis ſummæ fuit.

68. At Cn. Pompeius, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, ſapienter, quòd in tam ſuſpicioſa ac maledica civitate locum ſermoni obtrectatorum non reliquit: non enim credo religionem & Judæorum, & hoſtium, impedimento præſtantissimo imperatori, ſed pudorem, fuiſſe. Ubi er-

go crimen eſt ? quoniam quidem furtum nuſquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quæſitum & prolatum palam non negas, actum eſſe per viros primarios res ipſa declarat. Apameæ manifeſtò comprehenſum, ante pedes prætoris in foro expenſum eſt auri pondo centum paulò minùs per Sex. Cæſium, equitem Romanum, caſtissimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulò ampliùs per hunc ipſum L. Peducæum, judicem noſtrum: Adramyttii per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multùm.

69. Auri ratio conſtat: aurum in ærario eſt: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: a judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, eſt; noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis, pacatiſque Judæis, tamen iſtorum religio ſacrorum a ſplendore hujus imperii, gravitate nominis noſtri, majorum inſtitutis, abhorrebat: nunc verò hòc magis, quòd illa gens, quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quàm cara diis immortalibus eſſet, docuit, quòd eſt victa, quòd elocata, quòd ſervata.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen éſſe voluiſti, id totum vides in laudem eſſe converſum, veniamus jam ad

Pergameno : longo intervall
tibi peregrinari commodum
venis : affers faciem novam
tus, purpuram Tyriam : in
deo, quòd unis veſtimentis
tus es.

71. Verùm eſto : negotia
non Pergami ? Smyrnæ ? T
& multi cives Romani ſunt,
tro magiſtratu dicitur ? Oti
tat : lites, turba, prætor, oc
corum libertate gaudes : cur
Apollonidenſes amantissimos
mani, fidelissimoſque ſocios
habes, quàm aut Mithridate
pater tuus habuerit umquam
te frui libertate ſuâ, cur de
beris non licet ? homines ſun
frugalissimi, ſanctissimi,
luxuria & levitate remotiss
familiâs ſuo contenti, arator
agros habent & naturâ perb

mallem (& magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hîc alicubi in Cruſtumino, aut in Capenati paraviſſes. Verùm eſto: Catonis eſt dictum, *pedibus compenſari pecuniam*: longè omnino a Tiberi ad Caicum; quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu erraſſet, nisi ducem Telephum inveniſſet. Sed concedo id quoque: placuit oppidum, regio delectavit: emiſſes.

XXX. Amyntas eſt genere, honore, exiſtimatione, pecuniâ, princeps illius civitatis: hujus ſocrum, mulierem imbecilli consilii, ſatis locupletem, pellexit Decianus ad ſeſe; &, quum illa, quid ageretur, neſciret, in poſſessione prædiorum ejus familiam ſuam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem; quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum eſt & uxor Amyntæ, & filia.

73. Num quid harum rerum a me fingitur, Deciane? ſciunt hæc omnes nobiles, ſciunt boni viri, ſciunt denique noſtri homines, ſciunt mediocres negotiatores. Exſurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: ſocrum denique sibi habeat: reſtituat uxorem: reddat miſero patri filiam: nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fuſtibus, ferro; manus, quas contudit; digitos, quos

confregit ; nervos , quos concidit , reſtituere non poteſt : filiam , filiam , inquam, ærumnoſo patri, Deciane , redde.

74. Hæc Flacco non probaſſe te miraris ? cui , quæſo , tandem probaſti ? emptiones falſas , prædiorum proſcriptiones cum mulierculis , apertâ circumſcriptione, feciſti : tutor his rebus Græcorum legibus adſcribendus fuit : Polemocratem ſcripsiſti , mercenarium & adminiſtrum conſiliorum tuorum : adductus eſt in judicium Polemocrates de dolo malo , & de fraude , a Dione , hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concurſus ex oppidis finitimis undique ? qui dolor animorum ? quæ querela? Condemnatus eſt Polemocrates ſententiis omnibus : irritæ venditiones : irritæ proſcriptiones. Non reſtituis. Defers ad Pergamenos , ut illi reciperent in ſuas litteras publicas , præclaras proſcriptiones & emptiones tuas : repudiant , rejiciunt. At qui homines ? Pergameni , laudatores tui. Ita enim mihi gloriari viſus es laudatione Pergamenorum , quasi honorem majorum tuorum aſſecutus eſſes : & hòc te ſuperiorem putàbas eſſe , quàm Lælium , quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honeſtior eſt civitas Pergamena , quàm Smyrnæ ? At ne ipsi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii , ut poſſem recitare pſephiſma Smyrnæorum,

quod fecerunt in Caſtricium mortuum : primùm ut in oppidum introferretur ; quod aliis non conceditur : deinde, ut ferrent ephebi : poſtremò, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clariſsimo viro, quum eſſet Pergami mortuus, facta non ſunt. At Caſtricium quibus verbis, dii immortales ! *Decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta cenſeo quæras.

76. Pergameni te deriſerunt. Quid ? tu ludi te non intelligebas, quum tibi hæc recitabant, clarissimum virum, præſtantissimâ ſapientiâ, singulari ingenio : mihi crede, ludebant : quum verò coronam auream litteris imponebant ; re verâ non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venuſtatem & facetias perſpicere potuiſti ? Iſti igitur, iſti Pergameni proſcriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit.

XXXII. In P. Globulum, meum neceſſarium ; fuiſti gratiosior. Utinam neque ipſum, neque me pœniteret ! Flaccum in curia * decreviſſent. Veridicas adjungis cauſas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At iſtud, ne ip-

ſi quidem patri Flacci valde moleſtum eſſe debuit; præſertim quum ille, cui dies dicta eſt, prætor poſtea factus ſit; & conſul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate conſiſtere. Sed, ſi juſtas inimicitias putabas, cur, quum tribunus militum Flaccus eſſet, in ejus legione miles fuiſti, quum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum, in conſilium vocavit? quæ quidem quàm ſanctè ſolita ſint obſervari, ſcitis omnes.

78. Nunc accuſamur ab iis, qui in conſilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac cenſuit ſenatus? In abſentem decrevit. Quum ibidem eſſes, quum prodire nolles: non eſt hoc in abſentem reum. SENATUSCONSULTUM, & DECRETUM FLACCI. Quid, ſi non decreviſſet, ſed edixiſſet? quis poſſet verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras, pleniſſimas humanitatis & æquitatis, reprehenſurus es? quas eaſdem mulieri a me datas apud Pataranos requiſivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERÆ Q. CICERONIS.

79. Quid? hæc Apollonidenſes, occaſione factâ, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? ad ſenatum noſtrum, me conſule, nonne legati Apollonidenſes or-

nia poſtulata de injuriis unius Deciani detulerunt? At hæc prædia etiam in cenſu dedicaviſti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd poſſeſſa per vim: mitto, quòd convicta ab Apollonidenſibus: mitto, quòd a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd a noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in poſſeſſione tua.

80. Illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: ſubsignari apud ærarium, apud cenſorem possint: in qua tribu denique iſta prædia cenſuiſti? Commisiſti, si tempus aliquod gravius accidiſſet, ut ex iiſdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum eſſet tributum. Verùm eſto: glorioſus fuiſti: voluiſti magnum agri modum cenſeri, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta H-S millia. Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ: neque huic ullam in eo feciſti injuriam: possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primò quidem pertimuit, quum te audiſſet ſervos ſuos eſſe cenſum. Retulit ad juriſconſultos. Conſtabat inter omnes, si aliena cenſendo, Decianus ſua facere poſſet, eum maximam habiturum eſſe familiam. Reſ-

ponſum eſt, ejus facta non videri. Idem viſum eſt poſtea Flacco, quum rem cognoſceret: itaque decrevit.)

XXXIII. Habetis cauſam inimicitiarum; quâ causâ inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accuſationem. Nam ita queſtus eſt Lælius, quum de perfidia Deciani diceret: qui mihi auctor fuit, qui cauſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus, is a Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuiſſes, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pudentissimum hominem, nobilissimâ familiâ natum, optimè de republica meritum, in diſcrimen omnium fortunarum vocaviſti? Scilicet defendam Decianum; qui tibi in ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit.

82. Non eſt, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judicium? cui ſex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluiſſet? Nimirum illud eſt, quod ipſe ſuſpicatur. Invidiſti ingenio ſubſcriptoris tui; quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè teſtes interrogabat, aut circumveniebat: fortaſſe * feciſti & tu, & populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum uſque ad coronam applicuiſti. Sed,

ut hoc veriſimile eſt, ita haud veriſimile, Decianum a Flacco eſſe corruptum.

83. Ita ſcitote, Judices, eſſe cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, ut a fide ſe abduceret, ſeſtertium vicies. Et eum tu accuſas avaritiæ, quem dicis ſeſtertium vicies voluiſſe perdere? nam quid emebat, quum te emebat? ut ad ſe transires? quam partem cauſæ tibi daremus? an, ut enuntiares consilia Lælii? qui teſtes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare unà? quis hoc neſcit? tabulas in Lælii poteſtate fuiſſe, num dubium eſt? An, ne vehementer, ne copiosè accuſares? Nunc facis ſuſpicionem: ita enim dixiſti, ut neſcio quid abs te impetratum eſſe videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta eſt, & non ferenda: quòd, quum eſſet uxor ejus Valeria inteſtatò mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipſum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, ſcire cupio. Quòd falſum intenderit? quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio: ſed quæro, uſu, an coëmptione. Uſu non potuit: nihil enim poteſt de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. Coëmptione?

omnibus ergo auctoribus : in quibus certè Flaccum fuiſſe non dices.

85. Relinquitur illud, quod vociferari non deſtitit, non debuiſſe, quum prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco ſententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximiſque beneficiis in tuos, veniſſe hereditates, quum Aſiam provinciam conſulari imperio obtineres : ſi quis eas, ſuas eſſe dixiſſet, conceſſiſſes? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hereditas, uſu amittes? an tuum, nullâ avaritiâ, ſalvâ dignitate, retinebis? At iſtius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita poſſeſſio eſt : non igitur impreſſio, non occaſio, non vis, non tempus, non imperium, non ſecures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

86. Itaque eòdem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum teſtimonii ſui : negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet : petere non oportere, numquam oſtendes, nisi docueris non licere. An legationes ſumere liberas, exigendi causâ, sicut & tu ipſe nuper, & multi viri boni ſæpe fecerunt, rectum eſt?

quod ego non reprehendo ; ſocios video queri : prætorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non ſolùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas ? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat.

XXXV. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quæcumque sine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt. Sed tamen Lurconem, quamquam pro ſua dignitate moderatus eſt in teſtimonio dicendo religioni ſuæ, tamen iratum Flacco eſſe vidiſtis : neque enim occultavit cauſam iracundiæ ſuæ, neque reticendam putavit : queſtus eſt, libertum ſuum, Flacco prætore, eſſe damnatum. O conditiones miſeras adminiſtrandarum provinciarum ! in quibus diligentia plena simultatum eſt ; negligentia, vituperationum : ubi ſeveritas periculoſa eſt ; liberalitas ingrata : ſermo insidioſus ; aſſentatio pernicioſa : frons omnium familiaris ; multorum animus iratus : iracundiæ occultæ ; blanditiæ apertæ : venientes prætores exſpectant, præſentibus inſerviunt, abeuntes deſerunt. Sed omittamus querelas, ne noſtrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.

88. Litteras miſit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem

ſecerat. Septimium ardentem iracundiâ videre potuiſtis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit : hoſtis eſt Lurco. Quid igitur ? hominum gratioſorum ſplendidorumque libertis fuit Asia tradenda ? an simultates neſcio quas cum libertis veſtris Flaccus exercet ? an vobis in veſtris, veſtrorumque causis ſeveritas odio eſt; eamdem laudatis, quum de nobis judicatis ?

XXXVI. At iſte Andro, ſpoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum teſtimonium non venit. Quid, si veniat ? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit ; quo ſplendore vir ? quâ fide ? quâ religione ? Obsignator C. Sextilius, Lurconis ſororis filius; homo & pudens, & conſtans, & gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumſcriptio ; quis pactionem fieri, quis adeſſe iſtos coëgit ? Quid, si iſta omnis pecunia huic adoleſcentulo, L. Flacco, reddita eſt ? si petita ? si redacta ? si per hunc Antiochum, paternum hujus adoleſcentis libertum, ſeni illi Flacco probatissimum ? videmurne non ſolùm avaritiæ crimen effugere, ſed etiam liberalitatis laudem aſſequi singularem ? communem enim hereditatem quæ æqualiter ad utrumque lege veniſſet, concessit adoleſcenti, propinquo ſuo : nihil ipſe attigit de Valerianis bonis: quod ſtatuerat facere, adductus hujus pudore,

dore, & non ampliſſimis patrimonii copiis, id non ſolùm fecit, ſed etiam prolixè cumulatéque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepiſſe, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

90. At Falcidianum crimen eſt ingens: talenta quinquaginta ſe Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adeſt. Quomodo igitur dicit? Epiſtolam mater ejus profert, & alteram ſoror: ſcriptum ad ſe dicunt eſſe ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens juraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quàm non amícus ſuis civibus? qui patrimonium ſatis lautum, quod hîc nobiſcum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit diſſipare.

91. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclarâ carere? adire periculum navigandi? quasi bona comeſſe Romæ non liceret. Nunc denique matterculæ ſuæ feſtivus filius, aniculæ minimè ſuſpicioſæ, purgat ſe per epiſtolam, ut eam pecuniam, quâcum trajecerat, non conſumpsiſſe, ſed Flacco dediſſe videatur.

XXXVII. At fructus iſti Trallianorum Globulo prætore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut

rata ſit emptio; emit igitur aliquid, quod certè multò pluris eſſet: dat de lucro; nihil detrahit de vivo; minùs igitur lucri facit.

92. Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epiſtolis, & ſororis, & matris imbecillitatem aucupatur? poſtremò cur non audimus ipſam? Retinetur, credo, in provincia; mater negat: veniſſet, inquit, si eſſet denuntiatum. Tu certè coëgiſſes, si ullum firmamentum in illo teſte poſuiſſes: ſed hominem ab negotio abducere noluiſti: magnum erat ei certamen propoſitum, magna cum Græcis contentio; qui tamen, ut opinor, jacent victi; nam iſte unus totam Aſiam magnitudine poculorum, bibendoque ſuperavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epiſtolis iſtis indicavit? Mulieres negant ſe ſcire. Quis is eſt igitur? Ille ipſe tibi, ſe ad matrem & ſororem ſcripſiſſe, narravit? an etiam ſcripſit oratu tuo?

93. At verò M. Æbutium, & conſtantiſſimum & pudentiſſimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profectò de tanta pecunia, ſi eſſet data, nihil audiſſe non poſſet. His tu igitur epiſtolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo abſente auctore laudato, tantum te crimen probaturum pu-

taſti; præſertim quum ipſe, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falſam epiſtolam habituram ponderis, quàm ipsius præſentis fictam vocem, & simulatum dolorem?

XXXVIII. Sed quid ego de epiſtolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani cenſu tamdiu diſputo, & expoſtulo? de ſalute omnium noſtrûm, de fortunis civitatis, de ſumma republica taceo? quam vos univerſam in hoc judicio veſtris humeris, veſtris, inquam, humeris, Judices, ſuſtinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione verſemur. Quum alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, ut veſtræ quoque mentes, veſtra judicia, veſtræ ſententiæ, optimo cuique infeſtissimæ atque inimicissimæ reperiantur. Gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum ſcelere feciſtis: non putant ſatis converſam rempublicam, niſi in eamdem impiorum pœnam optimè meritos cives detruſerint.

95. Oppreſſus eſt C. Antonius: eſto: habuit quamdam ille infamiam ſuam: neque tamen ille ipſe, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus eſſet: cujus damnatione ſepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audaciſſimorum, ac domeſticorum hoſtium conventu epuliſque

celebratum eſt : juſta Catilinæ facta ſunt. Nunc a Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam poteſtis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque veſtrarum trucidatos, incendio patriæ ſepelire conatus eſt, mactare victimam gratiorem, quàm si L. Flacci ſanguine illius nefarium in nos omnes odium ſaturaveritis ?

96. Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos : nimiæ pietatis, & ſummi amoris in patriam viciſſim nos pœnas, si ita placet, ſufferamus : nos jam ab indicibus nominamur : in nos crimina finguntur : nobis pericula comparantur : quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitaſſent; æquiore animo ferre poſſemus : illud verò ferri non poteſt, quòd per ſenatores, & per equites Romanos, qui hæc omnia pro ſalute omnium, communi consilio, unâ mente atque virtute geſſerunt, harum rerum auctores, duces, principes ſpoliari omnibus fortunis, ac de civitate expelli poſſe arbitrantur.

97. Etenim populi Romani perſpiciunt jam mentem & voluntatem : omnibus rebus, quibus poteſt, populus Romanus significat, quid ſentiat : nulla varietas eſt inter homines opinionis, nulla voluntatis

inulla ſermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Romanum diſceptatorem non modò non recuſo, ſed etiam depoſco. Vis absit; ferrum ac lapides removeantur; operæ faceſſant; ſervitia sileant: nemo erit tam injuſtus, qui me audierit, sit modò liber & civis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet.

XXXIX. O dii immortales! quid hòc miſerius? nos, qui P. Lentulo ferrum & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus; lectissimorum civium & amplissimorum ſententias pertimeſcimus. M'. Aquilium patres noſtri multis avaritiæ criminibus teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt. Conſul ego nuper defendi C. Piſonem; qui quia conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicæ conſervatus: defendi item conſul L. Murenam, conſulem designatum: nemo illorum judicum, clarissimis viris accuſantibus, audiendum sibi de ambitu putavit, quum, bellum jam gerente Catilinâ, omnes, me auctore, duos conſules Kalendis Januarii ſcirent eſſe oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abſolutus eſt A. Thermus. Quanta, reipublicæ causâ,

lætitia populi Romani, quanta gratulatio conſecuta eſt! Semper graves & ſapientes judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis ſalus, quid reipublicæ tempora poſcerent, cogitaverunt.

99. Quam tabella vobis dabitur, Judices, non de Flacco dabitur ſolùm: dabitur de ducibus auctoribuſque conſervandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobiſmetipsis: dabitur de liberis veſtris, de vita, de patria, de ſalute communi: non judicatis in hac cauſa de exteris nationibus, non de ſociis; de vobis, ac de veſtrâ republicâ judicatis.

XL. Quòd ſi provinciarum vos ratio magis movet, quàm veſtra; ego verò non modò non recuſo, ſed etiam poſtulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Aſiæ provinciæ primùm magnam partem ejuſdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos laudatoreſque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hiſpaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis obsiſtent Massilienſes, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienſes, cuncta Achaia, Theſſalia, Bœotia. Septimio & Cœlio teſtibus, P. Servilius & A. Metellus, hujus pudoris integritatiſque teſtes, repugna-

bunt. Aſiaticæ juriſdictioni urbana juriſdictio reſpondebit: annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet.

101. Et, ſi prodeſſe L. Flacco, Judices, debet, quòd ſe tribunum militum, quòd quæſtorem, quòd legatum imperatoribus clariſſimis, exercitibus ornatiſſimis, provinciis graviſſimis, dignum ſuis majoribus præſtitit: proſit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium veſtrûm, ſua pericula cum meis conjunxit: proſint honeſtiſſimorum municipiorum, coloniarumque laudationes: proſit etiam ſenatûs, populique Romani præclara & vera laudatio.

102. O nox illa, quæ pene æternas huic urbi tenebras attuliſti! quum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum & flammam vocabantur: quum ego te, Flacce, cœlum noctemque conteſtans, flens flentem obteſtabar: quum tuæ fidei optimæ & ſpectatiſſimæ ſalutem urbis, & civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepiſti: tu incluſam in litteris reipublicæ peſtem deprehendiſti: tu peri[illegible]lorum indicia, tu ſalutis auxilia, ad [illegible] ad ſenatum attuliſti. Quæ tibi tum [illegible] ſunt a me actæ? quæ ab ſenatu? [illegible] bonis omnibus? quis tibi, quis C.

ptino, fortiſsimo viro, quemquam bonum putaret umquam non ſalutem, verùm honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me conſule, fuiſtis! quem ego diem verè natalem hujus urbis, aut certè ſalutarem appellare poſſum.

XLI. O nox illa, quam iſte eſt dies conſecutus, fauſta huic urbi! miſerum me, metuo ne funeſta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ gravitas exſtitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, quum agebantur, uno conſenſu omnium, unâ voce populi Romani, uno orbis terræ teſtimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non proſint, verùm etiam aliquid obſint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam eſſe ſentio, quam bonorum. Ego te, ſi quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promiſſa, quum te, ſi rempublicam conſervaremus, omnium bonorum præſidio, quoad viveres, non modò munitum, ſed etiam ornatum fore pollicebar: putavi, ſperavi, etiam ſi honos noſter vobis vilior fuiſſet, ſalutem certè caram futuram.

104. At, L. Flaccum quidem, Judices, si (quod dii immortales omen avertant)

gravis injuria afflixerit, numquam tamen proſpexiſſe veſtræ ſaluti, conſuluiſſe vobis, liberis, conjugibus, fortunis veſtris, pœnitebit : ſemper ita ſentiet, talem ſe animum & generis dignitati, & pietati ſuæ, & patriæ debuiſſe : vos ne pœniteat tali civi non peperciſſe, per deos immortales! Judices, providete. Quotus enim quiſque eſt, qui hanc in republica ſectam ſequatur? qui vobis, qui veſtri ſimilibus placere cupiat? qui optimi atque ampliſsimi cujuſque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; quum illam viam ſibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupiverunt?

XLII. Sed cetera ſint eorum : ſibi habeant poteſtatem, ſibi honores, ſibi ceterorum commodorum ſummas facultates. Liceat iis, qui hæc ſalva eſſe voluerunt, ipſis eſſe ſalvis. Nolite, Judices, exiſtimare, eos, quibus integrum eſt, qui nondum ad honores acceſſerunt, non exſpectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam ſtudium, calamitati fuerit; quem poſthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem & lubricam eſſe ducebat, huic planæ & ſtabili præponendam eſſe arbitretur? Quòd ſi talium civium vos, Judices, tædet; oſtendite : mutabunt ſententiam, qui

potuerint : conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt : nos, qui jam progreſſi ſumus, hunc exitum noſtræ temeritatis feremus : ſin hoc animo quàm plurimos eſſe vultis, declarabitis hoc judicio, quid ſentiatis.

106. Huic, huic miſero puero, veſtro ac liberorum veſtrorum ſupplici, Judices, hoc judicio, vivendi præcepta dabitis : cui ſi patrem conſervatis, qualis ipſe debeat eſſe civis, præſcribetis : ſin eripitis, oſtendetis, bonæ rationi, & conſtanti, & gravi nullum a vobis fructum eſſe propoſitum : qui vos, quoniam eſt id ætatis, ut ſenſum jam percipere poſſit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre poſſit, orat, ne ſuum luctum patris lacrymis, patris mœrorem ſuo fletu augeatis : qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri ſuo quondam pro ſalute patriæ ſpoponderim, dignitatem. Miſeremini familiæ, Judices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii: nomen clariſſimum & fortiſſimum, vel generis, vel vetuſtatis, vel hominis cauſâ, reipublicæ reſervate.

FINIS.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Numerus alter Paginam, alter Lineam indicat.

P. 4, L. 13. *Veritas.* Victorius & Manutius habent *falsitas.* Emendarunt Lambinus & Gruterus, e ſuis mſſ. quibus & duo e noſtris accedunt.

5, 4. *Si oratio labefactabit.* Ita cum Lambino codex noſter optimus : alii cum vulgatis, *si ratio labefactabit.*

8, 28. *Convincta.* Ita duo e noſtris mſſ. quidam malunt *conjuncta*, aut *convicta.*

10, 13. *Funeſtis ominibus.* Addunt codices noſtri & editi complures *omnium*, quam vocem, a mala manu profectam, recte delevit Grævius.

Ibid. 26. *Dedecus jam familiæ.* Mediam vocem cum Grævio aliiſque expunximus.

17, 28. *Jucundius eſſe duxit.* Ita Sylvius & Grævius, & sic habent duo e noſtris codices : alii cum vulgatis, *jucundum.*

18, 27. *Propiora hujus cauſæ.* Mallet Lambinus, *huic cauſæ.*

20, 19. *Se ipſa cruciavit.* Ita Quinctilianus & Grævius, & firmant duo codices e noſtris : alii ſervant vulgatum, *ſeipſam.*

22, 9. *Arte quadam præditus... accommodatus.* Recte Gulielmius, deleta voce, *præditus*, legit *accommodatus*, ut habent veteres editi, & nonnulli codices Palatini, & unus e noſtris.

24, 16. *Allegatos.* Criminis affines. Turnebus legit, *alligatos.*

Y vj

26, 9. *Ut aut juſtè &c.* J. Frid. Gronovius reponebat, *ut aut parum juſtè piéque accuſaret*, idque hujus loci ſententia poſtulare videtur.

35, 14. *Patronus adhibetur.* Addunt vulgati, *nisi fortè hæc cauſa eſt, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præſtare debent*: ſed hanc ſententiam, hoc loco abſurdam, quam ignorant plures noſtri & Græviani codices, auctoribus Sylvio & Grævio, delevimus.

36, 13. *Ita tum Fabricius.* Sic habet codex regius optimus, meliùs quàm vulgatum, *jam tum Fabricius.*

41, 14. *Tantum donis, datis, muneribus perfecerat.* Ita hunc locum legit ac diſtinguit Grævius: alii paulò aliter, *tantum donis datis, muneribuſque perfecerat.*

43, 16. *Miſerrimus & inanissimus.* Gruterus ex quibuſdam codicibus ſuis maluit, *miſerrimis in locis & inanissimis*: & sic habet unus e noſtris.

52, 8. *Oppianicus quærebat.* Gruterus mallet, *requirebat.* Codex unus e noſtris ſcribit, *querebatur*: alii vulgatum tenent.

53, 27. *Quum re premeretur.* Ita Grævius, & sic habent noſtri codices plerique. Malè in vulgatis, *reprimeretur.* Paulò pòſt cum eodem Grævio dedimus, *atque rejectum eſt*, ubi vulgati, *& ejectum eſt.*

57, 8. *Poſſunt iidem illud judicium fuiſſe defendere.* Ita locum hunc ex vetuſtis codicibus, & sic unus e noſtris, reſtituit Grævius. Mendosè vulgati, *poſſunt illud idem judicium non fuiſſe defendere.* Voculam *non* planè ignorant codices noſtri.

59, 13. *Non modus eſt habitus.* Ita Grævius

e ſuis mſſ. & ſic conſtanter noſtri, pro vulgato *adhibitus*.

71, 12. *Animadverſionem, atque auctoritatem cenſoriam.* Ita cum Victorio & Grutero codices noſtri. Lambinus maluit *animadverſio, atque auctoritas cenſoria.*

77, 19. *Aut illud afferant.* Locum corruptum ſic refingit Lambinus: *nam illud quod afferunt nihil eſt, aliquid eſſe, quod....de ceteris nihil comperiſſe.*

78, 30. *Et quam conditionem.....eamdem tu conſtitues &c.* Grævius affert e mſſ. aliam lectionem, *convenire, ut quam conditionem....eamdem tu conſtituas &c.* & ita duo noſtri codices.

79, 15. *Probatum illud erat multitudini: illicitum eſt contrà dicere.* Ita cum Manutio & Ant. Auguſtino Grævius, qui tamen cenſet delendam eſſe voculam *eſt*. Codices noſtri cum vulgatis, *probatum illud erat: multitudinem illicitum eſt contradicere.*

83, 23. *In quos tum conſules deſignatos.* Locum emendat Manutius, *ii, queis tum coſſ. deſignatis.* Infrà dedimus e noſtris & Grævianis codicibus, *perferendum*, ubi mendosè vulgati, *referendum.*

90, 10. *In hoc loco ſexto.* Ita quidem Victorius & Grævius, nec aliter codices noſtri. Quid ſi legamus, *in hoc loco ſelecto.*

Ibid. 29. *Ommes.* Lege, *omnes.*

94, 4. *Queſtus in veteres judices.* Videtur admittenda Manutii conjectura, legentis; *quâ eſt uſus in veteres judices.*

96, 17. *Equeſtrem ordinem non teneri.* Lege nimirum Semproniâ. Plura erant alia legis Corneliæ capita, de ſicariis, de veneficiis, de coi-

tionibus, de falſo &c. ut quæſtiones capitales haberentur.

110, 22. *Seſtertiûm.* In codicibus ſcribitur *ſeſtertiorum*: unde Jac. Gronovius ſuſpicatur legendum *ſeſtertiûm* CL.

Ibid. 31. *Ex omni parte dentium.* Sylvius cenſet legendum ex Priſciano, *ex omni parte dentatam.*

116, 26. *Donis, muneribus.* Ita cum Victorio & Lambino Grævius: alii, *donis muliebribus*, & sic codices noſtri.

121, 5. *Res pecuarias.* Ita Grævius ex editione omnium principe: alii dederunt *res pecuniarias*, ut habent codices noſtri.

Ibid. 23. *In teſtimonio.* Alii *ex teſtimonio.* Grævium & codices noſtros ſequimur.

127, 24. *Perſcribit in ſua lege.* Ita codices, pro vulgato, *proſcribit.*

131, 6. *Quum mittantur.* Grævius ex codice Erfurtenſi legit, *quum immittantur.*

134, 23. *Quot? quorum hominum?* Regius noſter optimus ſcribit, *quo? quorum hominum?*

136, 23. *Luxuries Capuana.....corrupit.* Ita Grævius e ſuis mſſ. Noſtri cum vulgatis habent *Capua*, vel *Capuæ.*

137, 28. *Ac dignitate retinenda.* Vulgò *retinendum.* Mutavit Grævius ex codice Erfurtenſi, cui accedunt noſtri.

152, 30. *Poterat poteſtate.* Poſteriorem vocem delebat Grævius: Muretus verò reponebat, *poterat poteſtve.*

155, 2. *In indice & in præſcriptione.* Ita Græviani & noſtri codices. Vulgati habent tantùm *in præſcriptione.* Infrà ex iiſdem codicibus dedimus, ut volebat Turnebus, *æquâ ei parte*, pro vulgato, *æquâ sibi parte.*

157, 2. *Cui...ſit datus.* Ita codices noſtri, ut edidere Victorius, Manutius, Lambinus. Gruterus maluit, *qui...ſit datus.*

160, 5. *Jubet ad auſpicia coloniarum deducendarum cauſâ &c.* Vulgò *jubet auſpicii &c.* ſed codices noſtri habent *auſpicia.* Præpoſitionem addidimus cum Grævio, qui deleri volebat vocem *cauſâ.*

Ibid. 23. *Centuriis.* Cenſet Turnebus legendum eſſe, *tentoriis*, quæ erant ex pellibus, quum *tabernacula* eſſent e tabulis.

162, 31. *In urbe partim.* In diverſis urbis partibus. Hunc locum fruſtra ſollicitant interpretes.

163, 11. *Illud magis eſt cavendum.* Ita codices noſtri, pro vulgato, *illud eſt magis credendum.*

164, 27. *An ſi condemnare Aſiam nolet?* Hæc eſt lectio mſſ. quam anteponendam duximus vulgatæ, *an ſi condemnare Aſiam volet?*

166, 1. *Inter omnes ferè video convenire.* Vocem *video* delendam cenſet Grævius.

167, 10. *Undique.* Hic lacunam agnoſcit Urſinus: putat enim deeſſe enumerationem eorum, quæ publica populi R. facta erant in Africa, Hiſpania, Gallia &c. Locus aliis videtur integer, & ſic legendus: *Atque illud circumſpicite veſtris mentibus. Namque legatos &c.*

171, 12. *Mæotide.* Codices conſtanter ſcribunt *Mæoti*, vel *Mæote.*

Ibid. 29. *Pompeio.* Vulgati, *Cn. Pompeio*, ſed invitis codicibus.

175, 27. *Horum erit nullum judicium.* Vox *nullum* repugnat ſententiæ: illam igitur, tamquam a mala manu profectam, delevimus.

177, 21. *Nihil prætermiſſum sit : omnes &c.* Ita codices noſtri, & sic dedit Manutius. Alii, *nihil prætermiſſum : ſed omnes &c.*

179, 24. *Veſcinus.* Ab urbe *Veſcia.* Malè vulgati, *Veſtinus.*

180, 8. *Italiam.* Vox procul dubio mendoſa. Manutius & Lambinus reponunt *Apuliam*, Ant. Auguſtinus, *Liguriam.*

Ibid. 13. *Neratianæ auctionis.* Ita Turnebi codices & noſtri, non ut vulgò *Veratianæ.* Infrà iidem codices, ut & Græviani, habent *inietur*, pro *inibitur.*

183, 2. *Aut dicat.* Ita cum Turnebo dedimus, ut ſenſus poſtulat. Infrà ejuſdem Turnebi codices, ut & Græviani & noſtri ſcribunt, *quid pecuniæ fiet ?* pro vulgato, *quid pecuniā fiet?*

Ibid. 31. *An eſt locus, qui coloniam poſtulet? eſt qui planè recuſet.* Ita ex conjectura Lauredani Manutius & Lambinus. Vitiosè codices, *eſt planè rectius &.*

184, 14. *Quò colonias.* Vulgò, *quot colonias.* Correxit Grævius e ſuis mſſ. quibus etiam accedunt noſtri.

190, 2. *Belli difficultatibus affliguntur....belli difficultates ſuſtentantur.* Ita ex optimo codice profert Gruterus, meliùs quàm in vulgatis, qui habent *facultatibus* & *facultates.*

191, 27. *Vexillum.* Ita e conjectura Lauredani Manutius, Lambinus, & Gruterus. Nam codices habent *exsilium* aut *auxilium ;* utrumque mendosè.

194, 10. *Nihil omnino eſt cogitatum.* Ita Grævius e mſſ. Alii, *nihil omnino excogitatum.*

Ibid. 14. *Bella gravia Carthaginienſium.* Videtur admittenda Lauredani conjectura legentis *Carthaginienſe tertium.*

195, 19. *Capua ab illo creati.* Eſt hæc conjectura Grævii, cui præiverat Urſinus. Alii aliter emendant corruptam mſſ. lectionem, *Capuæ & Locreanti.* Manutius divinabat, *eâ lege creati.*

196, 12. *Probata.* Ita Lambinus poſt Lauredanum. Alii, *probatis* aut *probantibus.*

198, 3. *Pupiniam.* Unus e noſtris mſſ. habet, *Pupinianum.*

199, 3. *Cum iſtis tuis actoribus.* Ita Lauredanus & Grævius, & firmant duo e noſtris mſſ. Alii *auctoribus.* Ibid. pro *expleretis*, dedimus ex conjectura Gruteri, *expilaretis.* Et paulò pôſt e Puteano, *opponeretis*, pro vulgato, *opponere vis.*

200, 1. *Nihil vi ac manu.* Ita Gruterus poſt Lauredanum. Alii, *nihil elatâ manu.*

201, 32. *Quibus otiosi negotium facessimus.* Grævius exiſtimat Ciceronem potiùs ſcripturum fuiſſe, *qui vobis otiosis negotium faceſſunt.* Sed hæc extrema pars orationis ejuſmodi eſt, ut minimè in ea Tulliana manus agnoſcatur. Nec quidquam opis in ſcriptis codicibus.

205, 26. *Ademptus....datus.* Puteanus habet *ademptum....datum.*

210, 23. *Convocaverunt.* Gulielmius legebat *vocaverunt*, quia *convocare*, non niſi de pluribus dicitur.

215, 30. *C. Curius.* Ita vocatur in oratione pro Rabirio Poſtumo, probantque Hotomanus, Urſinus &c. In vulgatis dicitur *C. Curtius.*

218, 21. *Tu cujuſdam.* Error typographicus. Lege, *tu cujuſquam.*

220, 24. *Obductio capitis.* Muretus mallet *obnuptio*, quem vide Var. Lect. 8, 9.

235, 6. *Tum denique interficiere.* Ita Guliel-

mil codices, & duo e noſtris, ut voluit Lipſius; pro vulgato, *tum denique interficiam te.*

236, 1. *C. Mallium.* Malè in quibuſdam editis ſcribitur *Manlium*, contra conſentientem librorum veterum auctoritatem.

Ibid. 23. *Non audiam, ſed etiam non videam.* Negationem utroque loco delevimus, obſecuti Grævii codicibus, & tribus e noſtris. Corruptus eſt locus ab iis, qui ignorabant, *non modò* poni ſæpiſſime pro *non modò non*. Vide Muretum Var. Lect. 10, 7.

Ibid. 30. *M. Laeca.* Ita, teſte Urſino, nomen ſcribitur in denario argenteo, in quo M. Porcius Læca deſcribitur; & ſic Grævius in duobus mſſ. & nos in noſtris reperimus.

239, 7. *Quoniam id quod eſt primum, & quod eſt hujus imperii....proprium.* Ita Grævii codices & noſtri, meliùs quàm vulgatum, *quoniam id quod primum, atque hujus imperii...proprium eſt.*

240, 16. *Ad ſummam rempublicam.* Hanc lectionem mſſ. Grævii & noſtrorum duximus præferendam vulgatæ, *ad ſummam reipublicæ.*

Ibid. 19. *Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux.* Verba *hujus vitæ* abjecimus, quæ nec in Mureti, nec in Grævii codicibus, nec in duobus e noſtris reperiuntur.

242, 25. *Aliquot jam annis.* Ita codices noſtri, ut & Gruteriani, meliùs quàm in vulgatis *jam tot annos.*

244, 6. *Si hîc emori.* Ita cum Victorio & Grævio codices noſtri. Gruterus maluit, *ſi hîc morari.*

245, 21. *Eſt mihi tanti.* Mediam vocem ignorant codices noſtri, quam cum Grævio delevimus.

Ibid. 25. *Ut temporibus reipublicæ cedas.* It

Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt quatuor e noſtris. Malè vulgò editur, *concedas*, cujus vocis ſenſus eſt alius, quàm hic locus poſtulat.

246, 15. *A quo jam ſciam.* Hìc & infrà Muretus, deletâ præpoſitione, legit *quò*, hoc eſt, in caſtra Mallii.

247, 19. *Bonis otioſorum.* Ita Manutius, & sic habent quatuor Grævii codices, & tres e noſtris. Vulgò *bonis occiſorum*.

248, 21. *De civium reorum.* Ita tres Græviani codices, & tres e noſtris: quartus habet *de civium r.* unde vulgati, *de civium Romanorum*, ineptè, ut cenſet Grævius.

252, 6. *Et homines.* Vulgò, *& omnes.* Sequimur librum Urſini vetuſtiſſimum, cui conſentiunt Grævii codices, & tres e noſtris.

254, 29. *Jacet ille proſtratuſque eſt.* Vulgò, *jacet ille proſtratus, Quirites.* Urſini, Grævii codices, & noſtri habent quod dedimus.

256, 7. *Quem amare calumniâ*, id eſt, inquiunt Urſinus & Erneſtus, ſimulato amore *cœperat.* Locus non videtur ſanus. Quidam emendarunt, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat.* Paulò poſt, *reliquit quos viros?...quàm nobiles?* Addunt vulgati, *vos videtis*: quas voces ignorant Grævii codices & noſtri.

259, 25. *Ebrios ſobriis.* Ita codices noſtri, & omnes ad unum libri veteres: idque Mureto probatur præ vulgato, *ebrioſos.*

261, 1. *Quievit.* Eſt hoc a Mureto. Grævius mallet e Duisburgenſi codice, *ivit.* Neutra vox in noſtris viſitur.

266, 1. *Ex iis coloniis, quas Feſulis.* Codices noſtri ſcribunt *Feſulas*, ſed vox illa locum hìc habere nequit. Eam igitur delevimus, auctoribus

278, 17. *Sine metu.* Ita (
codices, pro vulgato, *sine timo*
placet. Mox iidem codices coı
creaſſet, non, *recepiſſet.*

282, 31. *De ſumma republ*
& sic ſolet Tullius. Vulgò *d*
dices noſtri addunt, *ſalute.*

284, 17. *Jam ad certas re*
tri, & Mureto teſte, libri or
præferendum duximus vulgat
res.

287, 4. *Locaverunt.* Vulg
mur codices Gruteri potiores
jam e libro ſuo emendandum

292, 3. *Quòd si omnis i*
vobis, ſe in me unum converte
branæ, a nobis & a Grævio
vulgò, *quòd si omnes impetu*
converterint.

294, 10. *Mihi quidem.* I
quam ſententia non flagitat,
ti Grævii codicibus, & quatu

296, 11. *Quem mihi videt*
rectè e libris veteribus repoſi
habent e noſtris codicibus

binum, qui primus locum interpolavit, deditque, *unà cum republica.*

299, 13. *Quæ municipiis diſpertiri jubet.* Ita Grævius e Duisburgensi codice, cui accedunt duo e noſtris. Vulgò, *itaque municipiis &c.* ſed vox *itaque* nec in noſtris, nec in ullo alio codice visitur.

Ibid. 30. *Multos uno dolore dolores &c.* Ita placuit Grutero & Grævio, & ſuadent utriuſque codices, ut & noſtri, in quibus ſcribitur *multos*, omissâ voce *dolores*, quód non inſolitum librariis, si quando vox eadem iteratur. In vulgatis legitur, *multos uno dolore, animi...& omnes ſcelerum pœnas &c.* quod intricatum, & minimè Tullianum videtur.

306, 5. *Ab amore debitæ pecuniæ.* Has voces e ſuis mſſ. adjecit Grævius, quas tamen ignorant noſtri: & ſanè poterant abeſſe.

Ibid. 16. *Qui ſuâ virtute fortunam hujus civitatis conſecuti.* Ita Gruteriani & noſtri codices, & editi omnes ante Muretum, qui repoſuit, *qui fortunâ ſuâ civitatis jus conſecuti*, quæ lectio non debuit vulgatæ præponi.

308, 25. *Quàm pene delerit.* Ita regius codex optimus. Primam vocem omittunt vulgati.

316, 26. *Quòd natura affert.* Muretus & Lambinus malunt, *quòd natura fert*, idque Grævio probatur.

326, 17. *Certatum eſt.* Scil. uter operam utiliorem reip. navaret. Ita Grævii codex optimus & regius. Vulgati habent *tractatum eſt*: ſed quid sit tractare tempus ignorare ſe fatetur Grævius.

331, 13. *Tùm verò nullo uſu: utriſque ſuperſtitibus, præſentibus.* Ita codex unus e noſtris, ut edidere Victorius, Manutius, Lambinus. Gru-

terus e ſuis Palatinis maluit, *tum verò in illo: utriſque &c.* nullo ſenſu. Vocem *præſentibus* delent Manutius & Hotomanus, tamquam interpretamentum vocis *ſuperſtitibus.*

332, 23. *Gratia...multò etiam minora.* Ita codices noſtri, & veteres editi. Recentiores dederunt, *gratia...multò etiam minùs.*

333, 13. *Igitur.* Lege *agitur.*

338, 20. *Tanti æſtimata eſt.* Duo e noſtris mſſ. habent, *tanti exiſtimata eſt.*

347, 26, *Occurro veſtræ ſatiatati.* Ita Lambinus, cui adſtipulatur unus e noſtris mſſ. ut & Memmii & S. Victoris, qui ſcribunt *ſapietati*, pro vulgato *ſapientiæ.*

348, 9. *Vallatum indicibus.* Hoc eſt, hominibus improbis, quos alibi ait Tullius *voluntariis optimis civibus periculum moliri.* Eodem ſenſu vox iſta uſurpatur in oratione pro Sulla 70. & pro Flacco 95. Hunc igitur locum fruſtra ſollicitant viri docti.

358, 29. *De L. Philippo.* Manutius repoſuit, *de L. Philo*, qui doctrinâ & ſapientiâ clarus, conjungitur item cum Scipione, Lælio, Catone, in oratione pro Archia 16.

364, 5, *Gladiatoribus.* Hoc eſt ſpectaculo gladiatorum. Vulgò editur *gladiatorium.* Emendarunt Lambinus & Urſinus ex mſſ. in quibus ſcribitur *gladiat.* i, e, *gladiatoribus*, & ſic ſolet Tullius.

372, 7, *Hunc jam qui impedituri ſint.* Locus mutilus, quem ut expleat Pantagathus, addit verbum *videtis.* Neoterici habent, *parati ſunt.*

Ibid. 28. *Deinde ego veſtram fidem vel defenſoris &c.* Locus fractus, in quo magna eſt ſcriptorum varietas. Manutio placeret, reſectis aliis,

lègi, *deinde ego vos, ſide defenſoris & amici officio adductus, oro.*

379, 28. *Clarissimi atque ornatissimi viri.* Ita planè duo e noſtris mſſ. ut dedit Grævius. Vulgò *clarissimi viri atque ornatissimi civis.*

381, 20. *Quis P.?* Fratrem Serv. Sullæ, Ineptè in quibuſdam editis, *quis P. Lentulum?*

389, 17. *Sed repreſſum.* Ita Gruterus & Grævius ex optimo Vaticano, cui proximè accedit unus e noſtris, in quo ſcribitur *ſed repulſum.* Vulgati, *ſed non permiſſum.* At plerique codices omittunt negationem, quæ, interpolato demum loco, addita videtur.

395, 4. *Quæ leniter dixerat.* Ita Urſini liber vetus, & codices duo e noſtris, pro vulgato *leviter.*

397, 18. *Quum princeps, quum auctor.* Voces *quum auctor,* quas plerique codices ignorant, e ſuperiore verſu repetitas, cum Grævio delevimus.

403, 18. *Tuo indicio.* Ita Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt noſtri. Alii habent *tuo judicio,* minùs rectè.

407, 17. *Informat adhoc.* Antiquè dictum pro *adhuc,* ut habent vulgati. Grævii codices & noſtros ſequimur.

410, 12. *At hæc ipſa per ſe sine ulla conjunctione agebantur.* Ex his verbis nullam poſſe idoneam ſententiam elici rectè judicat Grævius. Fortè legendum cum nota interrogationis, *an hæc ipſa per ſe sine ulla conjunctione agebantur?* quæ ſcil. Romæ Sulla, Cincius in Hiſpania moliri dicebantur. Ita ſenſus conſtat.

413, 12. *Tamen cum rep. pugnare.* Primam vocem, quam ignorant codices noſtri, delevimus.

Ibid. 18. *Qui id promulgarit, in quo &c.* Locus corruptus. Laudat e mſſ. Henr. Stephanus,

qui id promulgavit, quo fratris caſum levare poſſet, quem quia res judicatas &c. Infrà pro, *ut ſtatueretur*, Urſini liber habet *tueretur*. Fortè, *ut fratrem tueretur.*

414, 21. *Poſita eſt in ſenatu, populum Romanum latuit.* Hæc verba pro ſpuriis habet Grævius, nec ſanè videntur eſſe Ciceronis.

415, 19. *De ſumma reipublicæ.* Omnino videtur legendum, *de ſumma republica.*

418, 8. *Conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ.* Ita Grævius e ſuis mſſ. & ſic quoque tres e noſtris. Alii cum vulgatis, *conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ.*

424, 31. *Atteſtante memoriâ omnium.* Hanc lectionem e mſſ. & vetuſtiùs editis reſtituit Grævius, repudiatam a Grutero, qui maluit, *atteſtantem memoriam omnium*, nullo ſenſu.

425, 10. *Servare.* Ita cum Grævio tres e mſſ. noſtris pro vulgato, *conſervare.*

433, 17. *Cuncti.* Vocem hanc de uno homine dici non poſſe notat Paſſeratius. Pantagathus legebat, *huicce uni ſtudio.*

434, 28. *Cunctaque Græcia.* Ita plerique cum Pantagatho. Alii *cunctæque Græciæ.*

435, 19. *In domum ſuam receperunt.* Ita codices noſtri cum Grævianis. Vulgati omittunt præpoſitionem.

438, 29. *Iis temporibus, quæ tu criminaris.* Ita cum vulgatis codices noſtri. Grævius mallet, *queis tu criminaris*, & ita ſenſus poſtulat, niſi ſi Tullius Græcorum more loqui voluit.

440, 25. *Niſi litterarum lumen accederet.* Sic habent codices noſtri. Affert probatque Grævius lectionem codicis Erfurtenſis, *accenderet*, i, e, illuſtraret.

442,

442, 2. *Animi remiſsionem.* Ita e conjectura Bonamicus. Codices habent aut *animadverſionem*, quod amplectitur Victorius, aut *animi adverſionem*, quod Gruterus ſequitur.

443, 11. *Inflari.* Vulgò *afflari.* Sequimur Gruteri & Grævii codices, quibus etiam accedunt noſtri. Unus tantùm habet *inflammari.*

449, 27. *Ad aliquam animi mei partem.* Vocem *animi*, quam ignorant liber vetus Mureti, & unus e noſtris, quæque hîc otioſa videtur, delevimus.

Ibid. 31. *Quem amicorum ſtudiis videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venuſtate.* Ita quidem vulgati: ſed vox *ſtudiis* in Grævianis & in noſtris codicibus nulla exſtat: in uno tantùm, ſed alio atramento, ſuperſcripta eſt. Dedimus præterea, ex conjectura certiſsima Mureti, *vetuſtate*, pro *venuſtate.* Inepta videtur in talibus viris *venuſtatis* commendatio: quæ autem comprobatio pudoris in *venuſtate?*

454, 15. *Ceciderunt.* Ita Grævius & codices noſtri conſtanter. Gruterus habet *occiderunt.*

456, 22. *Timolites ille vicanus.* Turnebo diſplicet vox ultima, quæ vix locum hîc habere poteſt, reponitque *Nicænus.*

462, 19. *Sutores & coriarii.* Ita plerique codices, etiam duo e noſtris. Alii, *ſutores & zonarii.* Grævius probat emendationem Pantagathi legentis, *ſutores zonarii & coriarii.*

466, 11. *In conditione.* Sic habent codices noſtri, & veteres editi, quòd ſcil. magiſtratuum miſera utique conditio futura ſit, hoc ſi exemplo invitati homines malevoli, ipſis pericula creare audeant. Sic locum interpretatur Erneſtus. Recentiores dederunt, *in imitatione.*

Ibid. 30. *Honoribus, imperiis.* Ita liber S. Victoris, idque placuit Lambino, Grutero, & Grævio. Alii codices, tum Græviani, tum noſtri, ſcribunt *imperii*: unus tantùm habet *imperio*, quæ utraque lectio ferri nequit.

468, 9. *Portibus.* Ita codices, non *portubus*, quod tamen aliâ manu in uno e noſtris mſſ. adſcriptum fuit.

469, 15. *Erogabamus.* Nihil certius hac emendatione Turnebi, quam Lambinus admisit. Gruteri *rogabamus* huic loco repugnat, & sic tamen duo e noſtris mſſ.

471, 14. *In provincias.* Grævius legendum cenſet *in provincia*, vel utramque vocem delendam, ut ſenſus conſtet.

Ibid. 20. *Onus ſuſcipit.* Ita codices Manutio, Faerno, Grævio & nobis excussi. Alii, *genus ſuſcipit.*

472, 11. *De communi totius Asiæ crimine.* Grævius cenſet vocem ultimam additam eſſe ab aliquo, qui non intellexerit quid eſſet *commune* Asiæ.

Ibid. 16. *Prodeant: procedit &c.* Vulgò, *procedit unus Aſclepiades: prodeant.* Locum transpositione corruptum reſtituit Grævius.

474, 29. *Quàm maximè.* Ita conſtanter codices noſtri cum Grævianis. Vulgò, *quantùm maximè.*

475, 21. *Dorylai.* Ita codices noſtri & veteres editi: recentiores, *Dorylensium.*

476, 28. *Aculeo jam emiſſo.* Ita regius codex, ut dedit Lambinus. Alii, *aculeo jam dimiſſo.*

478, 15. *Conficiendarum litterarum diligentissima.* Ita, teſte Turnebo, libri omnes veteres, & sic quoque Grævianus unus; quæ lectio placuit

Grutero, præ vulgata, *conficientiſſima litterarum.*

Ibid. 22. *Majorem etiam aliquam.* Ita cum Victorio & Grævio codices noſtri conſtanter. Vulgò, *majorem etiam aliam.*

479, 19. *Huic uni.* Codex regius habet, *huic una*, & sic dedit Manutius.

480, 22. *Ubi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam litterarum.* Hoc totum abeſſe ab optimo libro Vaticano teſtatur Urſinus, idque inepti alicujus gloſſema eſſe cenſet.

482, 15. *Re judicatâ.* Auguſt. & Erneſtus legunt *rei judicatæ.*

Ibid. 27. *Ab eo judice abiit*, nempe Heraclides, *& quòd judicium &c.* Vulgò, *& ab eo judice abiret, quod judicium &c.* Emendavit Faernus.

487, 17. *Patimini.* Ita cum Grævio codices noſtri, non, *patiamini.*

488, 20. *Illum Evium, Dionyſum.* Ita Faerni liber, & editi veteres, quod revocavit Grævius, pro vulgato, *illum Evium, Nyſium.*

493, 27. *Quòd elocata.* Francii codex primus, & unus e noſtris habent, *quòd eſt locata*, unde Grævius conjicit, *quod eſt pacata.*

497, 27. *Flaccum in curia decreviſſent. Veridicas adjungis cauſas, &c.* Locum corruptum sic emendabat Pantagathus: *Flaccum in curia decreviſſe injuriam dicis. Adjungis cauſas &c.*

498, 24. *Quas eaſdem mulieri a me datas &c.* Hæc sic refingit Pantagathus: *queis eaſdem mulieres amandatas apud Pataranos requiſivit?*

499, 31. *Maximam habiturum &c.* Hæc uncis incluſa Lambinus in veteri codice invenit. Aliis editionibus abſunt; neque ea Gruterus habet pro Germanis.